

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

На правах рукопису

ГОЛОВАЧОВА АНАСТАСІЯ СЕРГІЇВНА

УДК 346.7:[368.023.5:368.029](477)

**ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ПОСЕРЕДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СТРАХУВАННІ ТА
ПЕРЕСТРАХУВАННІ В УКРАЇНІ**

Спеціальність: 12.00.04 – господарське право;
господарсько-процесуальне право

Д и с е р т а ц і я
на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Науковий керівник:
доктор юридичних наук, доцент
Пацурія Ніно Бондовна

Київ – 2016

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОСЕРЕДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СТРАХУВАННІ ТА ПЕРЕСТРАХУВАННІ.....	14
1.1 Економіко-правова сутність посередницької діяльності у страхуванні та перестрахуванні.....	14
1.2 Поняття, ознаки та принципи посередницької діяльності у страхуванні та перестрахуванні.....	26
1.3 Джерела правового регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестрахуванні.....	41
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	65
РОЗДІЛ 2 ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАНОВИЩА СУБ'ЄКТІВ ПОСЕРЕДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СТРАХУВАННІ ТА ПЕРЕСТРАХУВАННІ.....	67
2.1 Правове становище страхових агентів.....	67
2.2 Правове становище страхових брокерів.....	94
2.3 Правове становище перестрахових брокерів	116
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	136
РОЗДІЛ 3 ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА САМОРЕГУЛЮВАННЯ ПОСЕРЕДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СТРАХУВАННІ ТА ПЕРЕСТРАХУВАННІ	139
3.1 Поняття та мета державного регулювання та саморегулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестрахуванні	139
3.2 Правові форми та засоби державного регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестрахуванні	160
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	196
ВИСНОВКИ	198
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	209

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Прийняття Декрету Кабінету Міністрів України «Про страхування» від 10 травня 1993 року та, в подальшому, Закону України «Про страхування» від 07 березня 1996 року створило правову базу для можливості провадження діяльності страхових та перестрахових брокерів поряд із страховими агентами. Якщо генеза діяльності страхових агентів на теренах сучасної України бере свій початок ще з XVIII ст., то інститут страхових та перестрахових брокерів почав розвиватися нещодавно.

Страхові та перестрахові посередники в країнах з розвинутим страховим ринком є рушійною силою конкуренції страховиків на ньому, а також ефективним механізмом продажу страхових та перестрахових послуг. Крім того, інститут посередництва у страхуванні та перестраховуванні покликаний захищати інтереси споживачів відповідних послуг.

На жаль, в Україні спостерігається негативна тенденція розвитку посередництва у страхуванні та перестраховуванні: кількість страхових та перестрахових брокерів зменшується, в свою чергу, агентська діяльність вирізняється значною кількістю випадків шахрайства та некомпетентності.

На сучасному етапі правове регулювання організації та здійснення посередницької діяльності у страхуванні та перестраховуванні характеризується наявністю великої кількості проблемних аспектів, колізій та лакун, що зумовлює неналежний державний контроль за діяльністю в цій сфері. Зазначене безпосередньо впливає як на якість послуг, які надаються страховими агентами, страховими та перестраховими брокерами, на стан довіри з боку потенційних страхувальників (перестраховальників) до зазначених суб'єктів, так і на розвиток ринку страхування в цілому. Це зумовлює необхідність проведення комплексного дослідження у сфері посередницької діяльності у страхуванні та перестраховуванні, що дозволить

встановити специфіку організації та здійснення діяльності її суб'єктів, розмежувати посередницьку діяльність страхових агентів та представництво страховика, а також визначити особливості правового становища перестрахових брокерів.

Активні інтеграційні процеси України до Європейського Союзу, як ніколи, потребують вивчення та імплементації положень *acquis communautaire* щодо регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестраховуванні, зважаючи на багаторічну історію становлення та розвитку інституту професійних посередників у вказаній сфері.

Актуальність теми дослідження обумовлюється також і недостатнім рівнем науково-теоретичної розробки проблем, що пов'язані з господарсько-правовим регулюванням посередницької діяльності у страхуванні та перестраховуванні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами. Дисертаційна робота виконана на кафедрі господарського права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (тема затверджена на засіданні Вченої ради протоколом № 8 від 27 червня 2014 р., уточнена на засіданні Вченої ради протоколом № 7 від 28 березня 2016 р.). Робота виконана в межах державної бюджетної науково-дослідної теми: «Доктрина права у правовій системі України: теоретичні і практичні аспекти» (номер теми 11БФ042-01; номер державної реєстрації 0111U008337).

Мета і завдання наукового дослідження. Метою дослідження є здійснення комплексного та системного аналізу правової природи посередницької діяльності у страхуванні та перестраховуванні, правового становища страхових агентів, страхових та перестрахових брокерів, особливостей державного регулювання та саморегулювання такої діяльності, а також формулювання теоретико-правових висновків та розробка науково обґрунтованих пропозицій щодо внесення змін та доповнень до чинного господарського законодавства у зазначеній сфері.

Для досягнення мети дисертаційної роботи були поставлені такі завдання:

- з'ясувати сутність посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні;
- розкрити правову природу посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні як виду господарської діяльності та визначити її поняття;
- сформулювати спеціальні принципи посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні;
- сформулювати систему джерел правового регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні;
- визначити особливості та проблеми правового становища суб'єктів посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні (страхових агентів (фізичних осіб – підприємців та юридичних осіб), страхових та перестрахових брокерів);
- визначити систему регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні, шляхом обґрунтування необхідності застосування державного регулювання та саморегулювання;
- розробити пропозиції щодо удосконалення нормативно-правового регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні.

Методологічну основу наукового дослідження складає комплекс загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання. В основу методології дослідження покладено діалектичний метод пізнання, який дає змогу розглядати процеси та явища в їхньому розвитку та взаємозв'язку. За допомогою останнього у підрозділі 1.2 роботи було з'ясовано правову природу посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні.

Історико-правовий метод наукового пізнання використано у підрозділі 1.3 роботи при дослідженні становлення та розвитку законодавчого регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні.

Застосування порівняльно-правового методу у підрозділах 2.1, 2.2 та 2.3 роботи дозволило порівняти норми Господарського кодексу України та Цивільного кодексу України в частині договірної регулювання діяльності страхових та перестрахових посередників; законодавства зарубіжних країн та міжнародно-правових актів з метою виявлення оптимальних шляхів регулювання посередництва у страхуванні та перестрахованні (у підрозділі 1.3 роботи), гармонізації та уніфікації вітчизняного законодавства з міжнародно-правовими стандартами в рамках інтеграційних процесів України в Європейський Союз. Системно-структурний метод використано у підрозділі 1.1 роботи при проведенні класифікацій дисертанткою, зокрема, при визначенні впливу посередництва у страхуванні та перестрахованні на економіку країни. Формально-логічний метод застосовано при формулюванні таких понять як «сутність посередництва у страхуванні та перестрахованні» – у підрозділі 1.1 роботи, «посередницька послуга у страхуванні та перестрахованні» та «посередницька діяльність у страхуванні та перестрахованні» – у підрозділі 1.2 роботи, «агентська діяльність у страхуванні» – у підрозділі 2.1 роботи, «брокерська діяльність у страхуванні та перестрахованні» – у підрозділі 2.3 роботи, «державне регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні» – у підрозділі 3.2 роботи тощо, а також при формулюванні здобувачкою змін і доповнень до чинного законодавства України.

Об’єкт дослідження становлять суспільні відносини, що складаються в процесі організації та здійснення посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні.

Предметом дослідження є господарсько-правове регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні та особливості правового становища страхових та перестрахових посередників.

Науково-теоретичною основою дослідження стали висновки, наукові результати, ідеї та положення, що містяться в працях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених правової та економічної науки: В. Д. Базилевича,

Т. О. Батіашвілі, О. А. Беляєвич, В. А. Васильєвої, О. М. Вінник, О. П. Віхрова, А. І. Дрішлюка, Н. Ф. Галагузи, А. Л. Дядюк, А. В. Єгорова, О. М. Залєтова, М. О. Ісаєва, Є. М. Ключкової, Р. В. Колосова, Р. О. Короткої, Т. Є. Магнутової, Н. Б. Пацурії, В. В. Рєзнікової, Г. І. Сальникової, К. Г. Семенової, О. М. Сибіги, Т. Л. Тодуа, Ю. П. Уралової, В. С. Щербини та ін.

Нормативну основу дослідження склали: чинне законодавство України та міжнародні нормативно-правові акти, що регулюють порядок організації та здійснення посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні.

Емпіричною основою дослідження стали офіційні звіти та статистичні відомості Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, аналітичні матеріали об'єднання страхових та перестрахових посередників (Федерація страхових посередників України), саморегулювних організацій (Ліги страхових організацій України), матеріали практики діяльності суб'єктів вказаного виду господарської діяльності, звичаї ділового обороту, що застосовуються при здійсненні діяльності страховими та перестраховими посередниками, а також судова практика.

Наукова новизна отриманих результатів визначається метою і предметом дослідження. Уперше в науці господарського права здійснено комплексне та системне дослідження господарсько-правового регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні як особливого виду посередницької підприємницької діяльності, а також правового становища страхових агентів, страхових та перестрахових брокерів.

Новизна роботи конкретизується в науково-теоретичних положеннях, висновках та пропозиціях, найважливішими з яких є такі:

вперше:

– встановлено, що посередницька діяльність у страхуванні та перестрахованні не є частиною страхової діяльності, а носить самостійний характер, зважаючи на те, що страхові та перестрахові посередники надають

не страхові послуги, а специфічні посередницькі послуги у страхуванні та перестраховуванні;

– визначено поняття посередницької діяльності у страхуванні та перестраховуванні як підприємницької діяльності, яка спрямована на оплатне надання посередницьких послуг у страхуванні та перестраховуванні, що здійснюється страховими і перестраховими посередниками, які отримали право займатися нею у встановленому законодавством порядку;

– визначено поняття посередницької послуги у страхуванні та перестраховуванні як діяльності страхових та перестрахових брокерів щодо задоволення потреб страхувальників та перестраховальників у захисті їх майнових інтересів, шляхом страхування (перестраховування) відповідного ризику з найвищою ефективністю, а також – страхових агентів щодо задоволення потреб страхових компаній у ефективному наданні страхових послуг на страховому ринку;

– сформульовано спеціальні принципи посередницької діяльності у страхуванні та перестраховуванні: незалежності; неупередженості; розмежування страхової та перестрахової брокерської діяльності; професійності;

– розмежовано посередницьку діяльність страхових агентів та представництво страховика;

– обґрунтовано заборону здійснення діяльності страховим агентом (фізичною особою) на підставі трудового договору;

– визначено поняття державного регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестраховуванні як діяльності уповноважених органів державної влади щодо управління та контролю за діяльністю страхових та перестрахових посередників з метою забезпечення дотримання вимог законодавства України про страхування та перестраховування й принципів провадження діяльності страховими та перестраховими посередниками, ефективного розвитку посередницьких послуг у страхуванні

та перестрахованні, захисту прав споживачів таких послуг, а також забезпечення правового господарського порядку;

удосконалено:

– визначення поняття агентської діяльності у страхуванні, в частині визначення її як підприємницької діяльності страхових агентів, уповноважених діяти від імені, в інтересах, під контролем, за рахунок страховика, на підставі агентського договору, укладеного з одним або більше страховиками (якщо їхні послуги не є конкуруючими), щодо рекламування, консультування, пропонування страхувальникам страхових послуг, укладення та виконання договорів страхування, у тому числі оформлення всіх необхідних документів для своєчасної виплати страхових сум або страхового відшкодування тощо;

– положення щодо доцільності запровадження в Закон України «Про страхування» законодавчої вимоги, яка передбачає спеціальну реєстрацію (облік) страхових агентів, в частині визначення її форм: ведення реєстру страхових агентів страховиком; включення інформації про страхових агентів конкретного страховика до Державного реєстру фінансових установ, у відомостях про страховика;

– положення щодо доцільності запровадження страхування професійної відповідальності страхових та перестрахових брокерів, в частині встановлення розміру страхової суми, що має відповідати максимальному розміру страхової суми за договорами, які було укладено при посередництві страхового або перестрахового брокера за минулий фінансовий рік, встановивши також мінімальний розмір страхової суми;

– визначення поняття брокерської діяльності у страхуванні та перестрахованні, в частині визначення її як професійної діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, які отримали право займатися нею у встановленому законодавством порядку, на користь страхувальника або перестраховальника, що спрямована на оплатне надання посередницьких послуг у страхуванні та перестрахованні, які можуть включати: визначення

потреби в отриманні страхових та/або перестрахових послуг, консультування, пошук страховиків та/або перестраховиків, ведення переговорів та укладення договорів страхування та/або перестраховування, здійснення розрахунків за договорами страхування та/або перестраховування, підготовку документів для врегулювання страхового випадку та інші посередницькі послуги у страхуванні (перестраховуванні) за переліком, що встановлюється Нацкомфінпослуг;

– положення про застосування засобів державного регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестраховуванні, в частині визначення таких засобів: ведення держаного реєстру страхових та перестрахових посередників, застосування уповноваженим органом заходів впливу (зобов'язати порушника вжити заходів для усунення порушення, накладення штрафів, виключення страхових та перестрахових посередників із відповідних реєстрів), фінансовий моніторинг страхових та перестрахових брокерів, регулювання страхових тарифів;

дістало подальшого розвитку:

– положення про сутність посередництва у страхуванні та перестраховуванні, в частині того, що вона полягає у встановленні економічного та правового зв'язку (відносин) між страховиком та страхувальником (відносини страхування), а також страховиком та перестраховиком (відносини перестраховування) за допомогою третьої особи – страхового або перестрахового посередника (страхового агента, страхового та/або перестрахового брокера), шляхом надання споживачу послуг як юридичного характеру (укладення договору страхування або перестраховування), так і надання фактичних послуг (надання консультаційних та експертно-інформаційних послуг, проведення аналізу і стану страхового і перестрахового ринку, рекламування, пропонування страхових послуг, складання рейтингу страхових та/або перестрахових компаній за різними критеріями та інші), з метою отримання прибутку та захисту майнових

інтересів споживачів, шляхом страхування (перестраховання) відповідного ризику з найвищою ефективністю;

– визначення поняття страхових агентів, в частинні того, що ними мають визнаватися фізичні особи – підприємці або юридичні особи, які зареєстровані у встановленому законом порядку та діють від імені, в інтересах, під контролем та за рахунок страховика і мають право укласти договори страхування, одержувати страхові платежі, оформляти всі необхідні документи для своєчасної виплати страхових сум або страхового відшкодування та здійснювати інші повноваження, передбачені агентським договором. Страхові агенти діють на підставі агентського договору, укладеного зі страховиком.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані у дослідженні теоретичні положення та практичні пропозиції можуть бути використані у законотворчій діяльності для вдосконалення господарсько-правового регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні (зокрема, удосконалення чинного господарського законодавства в частині належного врегулювання правового становища страхових агентів, страхових та перестрахових брокерів); при підготовці підручників, навчальних посібників та методичних рекомендацій для студентів і аспірантів юридичних вищих навчальних закладів; у навчальному процесі при викладанні навчальних дисциплін «Господарське право», «Актуальні проблеми господарського права», «Актуальні проблеми комерційного права», «Правові засади страхової діяльності» та ін.; у практиці правозастосування.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною, завершеною науковою роботою, у якій комплексно досліджено господарсько-правове регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні як виду господарської діяльності та правове становище суб'єктів, що здійснюють таку діяльність. Усі сформульовані в дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції і рекомендації обґрунтовано на основі

власних досліджень та практичного досвіду здобувачки. Для аргументації окремих положень роботи використовувалися праці інших вчених, на які зроблено посилання.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження знайшли своє відображення в доповідях на науково-практичних конференціях та круглих столах, у яких брала участь дисертантка, а саме: під час проведення Науково-практичної конференції «10 років застосування Господарського кодексу України: сучасний стан та перспективи вдосконалення кодифікації» (14 листопада 2014 р., м. Київ); Міжнародної науково-практичної конференції «Пріоритети розвитку юридичних наук у XXI столітті» (10-11 квітня 2015 р., м. Одеса); Міжнародної науково-практичної конференції «Вплив юридичної науки на розвиток міжнародного та національного законодавства» (20-21 лютого 2015 р., м. Харків); Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання державотворення в Україні» (22 травня 2015 р., м. Київ); Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми модернізації приватного права в умовах Євроінтеграції» (2-3 жовтня 2015 р., м. Хмельницький); Круглого столу на тему: «Проблеми розвитку науки господарського права і вдосконалення господарського законодавства України» (04 грудня 2015 р., м. Київ).

Публікації. Основні положення та результати дисертації знайшли відображення в чотирнадцяти опублікованих працях: 7 наукових статей у фахових виданнях (з них 4 статті у фахових виданнях України, які входять до міжнародних наукометричних баз даних) і 1 – в іноземному фаховому науковому періодичному виданні, та 6 тез доповідей на наукових конференціях.

Структура та обсяг дисертації обумовлені предметом дослідження, метою та особливостями авторського підходу до розробки обраної проблеми. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, до яких входить вісім підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг

роботи – 240 сторінки, з них основного тексту – 208 сторінок. Список використаних джерел містить 252 найменувань та займає 32 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОСЕРЕДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СТРАХУВАННІ ТА ПЕРЕСТРАХУВАННІ

1.1 Економіко-правова сутність посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні

Дослідження правової сутності посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні має відбуватись у нерозривному зв'язку з його економічною природою. Господарський кодекс України [39] (далі – ГК України) визначає, що господарська діяльність – це діяльність у сфері суспільного виробництва (ст. 3). Тобто норми ГК України покликані врегульовувати саме економічні відносини, що зумовлює беззаперечну необхідність дослідження економічної сутності такої правової категорії як «посередницька діяльність у страхуванні та перестрахованні». Кожна норма господарського законодавства має містити в собі економічно обґрунтований базис. Відсутність останнього автоматично призводить до «умертвіння» норми, оскільки на практиці вона не зможе реалізуватись через те, що немає відносин щодо яких вказана норма має застосовуватись. Іншими словами немає об'єкта правового регулювання.

Також існує і протилежна ситуація. Коли в державі наявні певні економічні відносини, які або не врегульовані взагалі правом, або правове регулювання все ж існує, але у незадовільному стані (нормативно-правовий акт містить оціночні поняття, прогалини, суперечності тощо). Така ситуація зумовлює неефективність законодавчого регулювання певної сфери

економіки та/або виду господарської діяльності, що призводить до гальмування її розвитку, появи шахрайських схем або до повного її занепаду.

На жаль, в Україні публікації економічного характеру на тему посередництва у страхуванні та перестрахованні¹ носять фрагментарний характер і не відрізняються системністю. Дослідженням вказаної теми займаються такі вчені-економісти, як В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич, М. А. Гапонюк, О. М. Залетов, М. С. Клапків, В. М. Фурман та інші.

На відміну від України, на теренах колишнього СРСР існують дисертаційні роботи з цієї теми, наприклад, Т. О. Батіашвілі «Сучасні тенденції розвитку російського та світового страхових ринків: на прикладі інституту страхового посередництва» [7], Н. Ф. Галагузи «Страхове посередництво: значення, форми, перспективи» [21], І. Є. Мікеладзе «Еволюція інституту брокерів на світовому ринку страхових послуг» [84].

Слушною є думка В. В. Резнікової, яка вказує на те, що для визначення та висвітлення правової природи цієї чи іншої категорії господарського обороту необхідно передусім з'ясувати її економічну сутність, а подекуди і навпаки, – вирішенню різноманітних економічних завдань сприяє використання адекватних правових форм [190, с. 18].

Визначення сутності посередництва у страхуванні та перестрахованні є можливим через дослідження місця останнього на страховому ринку.

В. М. Фурман визначає страховий ринок як систему стійких економічних відносин між покупцями (споживачами, вигодонабувачами), посередниками і продавцями, а також страховиками і регуляторними органами, пов'язаних із формуванням попиту, пропозиції та ціни на прямий страховий захист і перестраховання, які матеріалізуються у страхових, перестраховувальних і супутніх послугах у певній країні, групі країн чи міжнародному масштабі, що піддається регулюванню [235, с. 33]. На

¹ Категорія «посередництво» в більшості джерел наукової літератури використовується для позначення посередницької діяльності, в роботі вказані терміни надалі будуть використовуватись як синоніми.

практиці страховий ринок – це складна інтегрована система, яка охоплює різноманітні структурні ланки [104, с. 42].

Сучасний страховий ринок характеризується функціонуванням великої кількості страховиків та ростом об'ємів операцій, появою нових потреб в страхових послугах, загостренням конкуренції та посиленням уваги іноземних страховиків до страхового ринку України. Особливо важливу роль у формуванні страхового ринку відіграють страхові та перестрахові посередники. У той же час у сучасних умовах в економіці України відбувається лише становлення посередництва у страхуванні та перестраховуванні, яке, на жаль, гальмується через відсутність досконалої та ефективної нормативно-правової бази і через загальну недовіру учасників один до одного.

Кілька факторів пояснюють перевагу посередництва у страхуванні² у системі реалізації страхових послуг над прямим продажем (безпосередньо через страхові компанії). По-перше, доволі часто вибір тієї чи іншої страхової послуги для споживача є нелегким завданням, наприклад, порівняно із вибором банківських послуг. Це є особливо актуальним для країн із низькою культурою страхування. Вибір страхової послуги, що якнайкраще відповідає потребам конкретного споживача, часто вимагає індивідуального підходу та ретельного аналізу кількох пропозицій на ринку страхування. По-друге, на відміну від персоналу страхових компаній, страхові посередники мають більше стимулів представляти та захищати інтереси споживачів, їх діяльність є більш відокремленою чи цілком незалежною від страховиків, оскільки посередництво у страхуванні у економічно розвинутих країнах є окремою комерційною справою, що не виключає сумісництва з іншими видами занять [50, с. 115].

На сьогодні в Україні в умовах соціально-економічної кризи, страхові та перестрахові посередники відіграють другорядну роль у становленні і

²Мова йде саме про страхових посередників, оскільки відносини із перестраховування містять інше коло учасників.

розвитку страхового ринку та страхової культури. Проте, за умови сталого розвитку вказаної сфери, посередники у страхуванні мають стати тією проміжною ланкою між страховиком і страхувальником, а перестрахові посередники – між страховою компанією (перестраховальником) та перестраховиком, яка зможе допомогти здійснити страхування відповідного страхового ризику з найвищою ефективністю.

Така ефективність полягає у тому, що як страховий, так і перестраховий посередник аналізує діяльність і фінансовий стан страхових і перестрахових компаній на відповідному ринку, зокрема, найголовнішими є питання чи регулярно останній здійснює страхові виплати клієнтам, чи це відбувається в обумовлений договором строк тощо.

Кожний потенційний страхувальник бажає за найменших затрат здійснити найефективніше страхування свого ризику, але в силу відсутності спеціальних знань та повної інформації про страховий ринок не має на це можливості. Звернувшись до конкретної страхової або перестрахової компанії страхувальник може лише отримати інформацію стосовно її страхових послуг. Інша ж ситуація виникає у випадку звернення до посередників. Зокрема, останні можуть запропонувати найоптимальніший варіант страхової чи перестрахової послуги залежно від побажань потенційного споживача, оскільки здійснюють об'єктивну оцінку страховиків за різними критеріями. Також перевагою страхових та перестрахових посередників є і те, що вони здійснюють консультування клієнта при укладенні договору страхування чи перестраховування та на всіх етапах його виконання.

Важливим є і той момент, що посередник створює власний рейтинг страховиків та/або перестраховиків на основі постійного моніторингу ринку відповідної сфери на підставі аналізу їх фінансової звітності та незалежних професійних рейтингів. У випадку невиклати або несвоєчасної виплати страхового відшкодування страховою та/або перестраховою компанією

посередник заносить останніх до свого «чорного списку», що в свою чергу впливає на конкуренцію на ринку.

Страхові та перестрахові посередники в умовах прогресивного розвитку ринку страхування можуть відігравати досить вагому роль як на мікроекономічному, так і макроекономічному рівнях, здійснюючи значний вплив на формування загальної страхової культури суспільства, довіри до інституту страхування в цілому і до конкретного страховика, зокрема. Так, страхові посередники є безпосередніми учасниками фінансово-економічних відносин страховика і страхувальника на всіх етапах їх економічних взаємовідносин – від продажу страхової послуги до виконання договору страхування [21]. Зазначене в повній мірі стосується і перестрахових посередників, а отже, використання посередників у страхуванні та перестраховуванні дозволяє підвищити конкурентність страховиків та перестраховиків і, відповідно, покращити якість обслуговування у цій сфері.

Як відомо, макроекономіка охоплює загальноекономічні процеси держави, мікроекономіка ж – це приватна сфера, тобто вона охоплює відносини певної господарської системи. Враховуючи зазначене, пропонуємо провести класифікацію впливу посередництва у страхуванні та перестраховуванні на економіку країни:

- на *макроекономічному рівні* (посередники, виконуючи свою основну функцію беруть участь у формуванні страхового та перестрахового ринків в цілому, що впливає на позитивний розвиток економіки держави);

- на *мікроекономічному рівні* (страхові та перестрахові посередники, здійснюючи підприємницьку діяльність, реалізують свою господарську компетенцію шляхом надання посередницької послуги у страхуванні чи перестраховуванні конкретному споживачу за винагороду, а також у випадках передбачених договором страхування здійснюють додаткові функції щодо захисту прав споживачів посередницьких послуг у страхуванні).

На сьогодні майже в усіх країнах з розвинутою ринковою економікою роль страхових посередників на ринку страхування є досить вагомою. Наприклад, нідерландський страховий ринок називається брокерським. Страхові посередники Великої Британії забезпечують 70% страхування, іншого, ніж страхування життя, і 48% страхування життя. У Німеччині частка страхових посередників у страховій галузі, не пов'язаної зі страхуванням життя, становить 72%, а в сфері страхування життя – 65%. В Італії ці частки становлять 76% і 42% відповідно. Має значення те, як історично розвивався страховий ринок у тій чи іншій країні, особливості законодавчої системи, національних традицій, менталітет та інші фактори. Страхові посередники в Україні обслуговують приблизно 2% ринку проти 95% – в Канаді [65].

Інститут посередництва у страхуванні та перестраховуванні позитивно впливає і на ринок праці, зокрема на появу більшої кількості робочих місць, сприяє зростанню рівня зайнятості населення. В різних країнах в сфері страхування працює до 1-1,5 % населення, включаючи незалежних агентів, сумісників та учасників мереж багаторівневого маркетингу [103, с. 20].

О. В. Козьменко зазначає, що головними суб'єктами страхового ринку виступають страховики і страхувальники, кожний з яких має свою функцію, специфіку та механізм реалізації економічних інтересів. Зростання ризиків, збільшення чисельності страховиків і страхувальників та ускладнення механізму взаємовідносин між ними обумовлюють існування посередників, якими на страховому ринку виступають страхові агенти та страхові брокери. Страхові посередники спроможні суттєво активізувати роботу всіх суб'єктів страхового ринку [71, с. 34].

Із наведеного вбачається, що автор виділяє серед страхових посередників два суб'єкта – страхового агента і страхового брокера, не називаючи перестрахового брокера як окремого суб'єкта посередницької діяльності. Така ж тенденція існує і в наукових працях інших вчених-

економістів [4; 53; 54]. Серед посередників вони називають і аварійних комісарів, актуаріїв, ассистанс та інших.

Чинне законодавство України, а саме: Закон України «Про страхування» [176] та Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок провадження діяльності страховими посередниками» [169], встановлює, що страховими посередниками в Україні визнаються страхові агенти, страхові та перестрахові брокери.

Для того, щоб вирішити вказану неузгодженість, необхідно з'ясувати сутність поняття «посередницької діяльності у страхуванні та перестраховуванні», що доцільно зробити через аналіз його економічного базису.

У науковій літературі існує багато точок зору з приводу того, що ж розуміти під посередництвом в економіці. Оскільки встановлення сутності такої загальної категорії як «посередництво» не є безпосереднім предметом нашого дослідження, а також, враховуючи наявність різноманітних напрацьованих доктринальних понять посередництва, вважаємо за доцільне систематизувати їх на підставі проведеного аналізу та визначити найоптимальніше визначення для нас.

Посередництво в економічній та правовій літературі в основному розглядають у широкому та вузькому розумінні. Так, Г. Ф. Шершеневич, А. Х. Гольмстен акцентували увагу на тому, що посередники самі *не провадять юридичних дій*, а тільки сприяють укладенню договорів, зближенню осіб і ведуть переговори між майбутніми сторонами правочину (вузьке розуміння). Прихильники широкого розуміння (М. К. Сулейменов, К. І. Скловський, Д. Н. Сафіулін) зазначають, що в економічному розумінні посередництвом є встановлення будь-якого економічного зв'язку між двома і більше особами за посередництвом третьої [201, с. 30-31; 79, с. 13-18]. Отже, з точки зору широкого розуміння посередництво охоплює надання послуг фактичного і юридичного характеру, а з точки зору вузького розуміння – передбачає надання послуг фактичного характеру.

З цього питання аргументованою є позиція В. В. Резнікової, згідно з якою широке розуміння посередництва є більш виправданим, оскільки фактичні дії відособлено від юридичних, які, як правило, не є об'єктом посередництва та, відповідно, предметом договорів про надання посередницьких послуг, а при вчиненні юридичних дій неминучим є супутнє вчинення посередником дій фактичного характеру. Виконання посередником дій фактичного характеру здебільшого підпорядковується виконанню юридичних дій. Або ж посередником (у процесі надання ним посередницької послуги замовникові – послугоотримувачеві) здійснюються дії як юридичного, так і фактичного характеру [187, с. 77].

С. М. Бервено розрізняє посередництво економічне та юридичне, зазначаючи, що угоди економічного та юридичного посередництва є окремими формами інституту посередництва, які не можна ототожнювати, кожна з них має істотні відмінності, що, однак не виключає одночасної наявності елементів цих форм в одному договорі [10, с. 288-289].

Як відомо, соціально-економічний інститут посередництва охоплює велику кількість його підвидів, які за своєю природою є різноманітними і такими, що характеризуються відмінними рисами один від одного (наприклад, посередництво на товарній біржі, у сфері туризму, фінансове посередництво та інші). На нашу думку, саме різноманіття економічних сфер, в яких існує посередництво, і призвело до наявності розбіжностей при намаганні сформулювати його уніфіковане поняття, яке б охоплювало всі основні його ознаки. А тому вважаємо за необхідне виокремити особливості посередництва саме у страхуванні та перестрахованні, на основі чого визначити сутність посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні, спираючись на існуючі підходи до розуміння посередництва в цілому.

Особливостями посередництва у страхуванні та перестрахованні є такі:

- сфера здійснення: ринок страхування та/або перестраховання;

- спеціальний суб'єктний склад осіб, які мають право здійснювати таке посередництво: страхові агенти, страхові та перестрахові брокери;
- мета: отримання прибутку, зважаючи на підприємницький характер їх діяльності, а також захист майнових інтересів споживачів, шляхом страхування (перестраховання) відповідного ризику з найвищою ефективністю;
- зміст: надання послуг юридичного (укладення договору страхування та/або перестраховання) та фактичного характеру (сприяння в укладенні договорів, надання консультаційних та експертно-інформаційних послуг, врегулювання збитків та інше).

Таким чином, враховуючи широкий підхід до розуміння посередництва та особливості зазначеного інституту у страхуванні та перестрахованні, пропонуємо визначення *сутності посередництва у страхуванні та перестрахованні*, яке полягає у встановленні економічного та правового зв'язку (відносин) між страховиком та страхувальником (відносини страхування), а також страховиком та перестраховиком (відносини перестраховання) за допомогою третьої особи – страхового або перестрахового посередника (страхового агента, страхового та/або перестрахового брокера), шляхом надання споживачу послуг як юридичного характеру (укладення договору страхування або перестраховання), так і надання фактичних послуг (консультаційних та експертно-інформаційних, проведення аналізу стану страхового і перестрахового ринку, рекламування, пропонування страхових послуг, складання рейтингу страхових та або перестрахових компаній за різними критеріями та інші) з метою отримання прибутку та захисту майнових інтересів споживачів, шляхом страхування (перестраховання) відповідного ризику з найвищою ефективністю.

З економічної точки зору дефініції мають значно ширше коло ознак досліджуваної категорії, аніж з правової. Вказане зумовлене тим, що право охоплює лише те, що необхідно врегулювати на законодавчому рівні. А тому

майже завжди правове поняття тієї чи іншої категорії є конкретнішим і вужчим, за економічне.

Як вже зазначалося, представники економічної науки по-різному визначають види страхових посередників. Наприклад, Т. В. Степанова посередників на страховому ринку поділяє на прямих та непрямих. До прямих вона відносить страхових брокерів та страхових агентів, а до непрямих – актуаріїв, аварійних комісарів, сюрвеєрів, диспашерів [215, с. 39]. Схожою є позиція Н. Ф. Галагузи, який виділяє страхових брокерів і страхових агентів, а також інших посередників, які беруть участь у виконанні договорів страхування (експерти, аварійні комісари, компанії ассистанс та інші) [21]. Інші вчені серед страхових посередників називають лише страхових брокерів і страхових агентів [233, с. 148; 22, с. 22]. На відміну від тих представників економічної науки, які окрім страхових агентів і страхових брокерів визнають ще і інших осіб страховими посередниками, представники юридичної науки в більшості випадків страховими посередниками називають тільки страхових агентів, страхових та перестрахових брокерів.

На нашу думку, це зумовлено тим, що посередництво з економічної точки зору є ширшим за посередництво у юридичному розумінні.

Економічне значення посередництва полягає в його здатності встановлювати єдність у просторово-економічній розмежованості процесів виробництва та споживання товарів, робіт, послуг з максимально можливою вигодою для виробників та споживачів, а також і для самих посередників [190, с. 39]. Виходячи з такої позиції можна зробити висновок, що, так звані, непрямі страхові посередники, поряд зі страховими агентами, страховими та перестраховими брокерами, забезпечують отримання вищезазначеної максимально можливої вигоди. Це відбувається шляхом надання додаткових послуг страхувальнику, страховику або перестраховику у певних випадках. Наприклад, диспашер – це спеціаліст страховика або незалежна особа, що здійснює складання розрахунків складних збитків по складним страховим

випадкам (наприклад, при масовій аварії на транспорті) і правильному розподілі цих збитків між всіма заінтересованими сторонами [215, с. 45].

В. В. Резнікова непрямих посередників визначає, як тих, що професійно оцінюють страхові ризики (андеррайтер, сюрвеєр), та тих, що оцінюють страхові збитки (аварійний комісар, аджастер, диспашер) [182]. Як вбачається із вищевикладеного, вказані суб'єкти не здійснюють посередницької діяльності, вони лише виконують *специфічні допоміжні функції при укладенні та виконанні договорів страхування чи перестраховання*. А тому вважаємо, що таких суб'єктів недоцільно поіменовувати посередниками поряд із страховими агентами, страховими та перестраховими брокерами [24, с. 16]. Ніякої посередницької діяльності вони не здійснюють, а навпаки – надають різноманітні послуги, які необхідні на стадії укладення чи виконання договорів страхування та перестраховання.

На жаль, на сьогодні їх правовий статус майже не врегульовано на законодавчому рівні (існують лише окремі норми права, що регулюють діяльність аварійних комісарів [154]). Результатом цього є змішування як на практиці, так і в теорії, правової природи страхових та перестрахових посередників і суб'єктів, які надають допоміжні послуги у сфері страхування та перестраховання (андеррайтери, сюрвеєри, аварійні комісари, аджастери та диспашери). Цю проблему можна вирішити, закріпивши на законодавчому рівні перелік конкретних функцій таких суб'єктів, а також – поняття посередницької послуги у страхуванні та перестрахованні.

Дискусійним вбачається питання і про те, що науковці-економісти не виділяють перестрахових брокерів в якості окремого суб'єкта, що здійснює посередницьку діяльність у перестрахованні.

Зокрема, у Директиві № 2002/92/ЄС Європейського Парламенту та Ради про посередництво у страхуванні від 9 грудня 2002 року [170] (далі – Директива 2002/92/ЄС про посередництво у страхуванні) (яка до 2018 року залишається ще чинною, крім Глави 3.) та у її новій редакції, що була прийнята 20 січня 2016 року (Директива (ЄС) 2016/97 Європейського

парламенту та Ради про страхову дистрибуцію від 20 січня 2016 року (далі – Директива (ЄС) 2016/97 про страхову дистрибуцію) [174]) наголошується, що страхові і перестрахові посередники відіграють провідну роль при наданні страхових та перестрахових послуг. В Україні також частково закріплено в законодавстві правовий статус перестрахових брокерів.

У світовій практиці вже давно здійснюються операції з перестрашування саме за допомогою перестрахових брокерів, де діяльність вказаних посередників відіграє визначальну роль, оскільки одноосібно страховику розмістити специфічний ризик (для якого характерна висока вартість, рідкість появи на ринку, катастрофічність тощо) дуже важко.

Необхідність у перестрашуванні виникає, як у зв'язку із високою ймовірністю настання підприємницьких ризиків та бажанням страховиків захистити свої майнові інтереси, так й у зв'язку з тим, що можливості страховиків з прийому на себе ризиків по страхуванню є об'єктивно обмеженими, що зумовлено їхнім фінансовим становищем [62]. В. Ю. Абрамов зазначає, що за своєю сутністю перестрашування виступає правовою конструкцією з розщеплення великого ризику одного страховика між, як правило, кількома страховиками/перестраховиками [1].

Войцеховська І. М. акцентує увагу на тому, що перестрашування не є механізмом передачі ризику, адже воно виступає не допоміжним інструментом страхування, а виконує самостійну функцію у вже зовсім інших відносинах. Перестраховики вступають у нові відносини перестрашування, а не у вже існуючі відносини страхування, і несуть відповідальність за виконання власних зобов'язань перед іншою стороною даних відносин – перестрашувальниками. При перестрашуванні захист інтересів страхувальників як споживачів страхових послуг відбувається лише внаслідок захисту майнових інтересів страховиків [17, с. 111].

Погоджуючись із такою позицією Войцеховської І. М., вважаємо, що відносини із перестрашування ризиків по своїй природі є відмінним від первинного страхування. Вказане проявляється у відмінному суб'єктному

складі страхових та перестрахових відносин, об'єкті, особливостях порядку укладення договору перестраховування, меті здійснення перестраховування та в інших особливостях. Перестраховування є окремим видом підприємницької діяльності, яка потребує також і спеціального правового регулювання [31, с. 130].

Вищезазначене дозволяє зробити висновок про те, що перестрахових брокерів недоцільно ототожнювати із страховими брокерами. Зокрема, перестраховими брокерами на сьогодні визнаються юридичні особи, які здійснюють за винагороду посередницьку діяльність у перестрахованні від свого імені на підставі брокерської угоди зі страховиком, який має потребу в перестрахованні як страхувальник.

Таким чином, незважаючи на існування в науковій літературі економіко-правового спрямування різноманітних поглядів на сутність категорії «посередництва» сфера страхування та перестраховування наділяє його своїми специфічними ознаками, які дозволяють виокремити особливий інститут посередництва у страхуванні та перестрахованні.

1.2 Поняття, ознаки та принципи посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні

З переходом України до ринкових відносин з'явилися нові інститути економіки, притаманні вказаним умовам господарювання, сформувалися принципи, на яких має базуватись господарська діяльність, нові організаційно-правові форми та форми власності суб'єктів господарювання, відбулося багато інших інституційних перетворень. Все це призвело до переосмислення змісту такої ключової категорії господарського права як «господарська діяльність».

На сьогодні поняття «господарська діяльність» вже має усталений набір ознак у науковій галузевій літературі. Зокрема, більшість вчених визнають, що поняття «господарська діяльність», яке визначене у ГК України є найбільш уніфікованим, і саме, відштовхуючись від нього, виводять ознаки, що притаманні господарській діяльності в цілому [14; 15; 248]. ГК України господарську діяльність визначає як діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямовану на виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність (ст. 3).

З аналізу наукової літератури вбачається, що діяльність страхових та перестрахових посередників досліджувалась вченими-правниками, як різновид страхової діяльності [98; 188; 230]. Вказане, мабуть, частково детерміновано аналогічною позицією законодавця. Зокрема, ч. 1 ст. 15 Закону України «Про страхування» встановлює, що страхова діяльність в Україні може провадитися за участю страхових посередників. Не погоджуючись із такою позицією, вважаємо, що посередницька діяльність у страхуванні та перестрахованні є окремим видом підприємницької посередницької діяльності.

Викладене окреслює актуальну науково-теоретичну проблему в контексті нашого дослідження: розкриття правової природи наукової категорії «посередницька діяльність у страхуванні та перестрахованні» та визначення її галузевої приналежності.

Варто зазначити, що чинне законодавство України не містить поняття «посередницька діяльність у страхуванні та перестрахованні». Відсутня також і наукова дефініція. Вищезазначене пояснюється тим, що посередницька діяльність у вказаних сферах майже не досліджувалась науковцями-правниками. Лише в останні роки така категорія почала викликати зацікавленість в наукових колах, але не як самостійний об'єкт, а у розрізі досліджень інших пов'язаних питань.

Для того, щоб всебічно і повно розкрити поняття посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні необхідно з'ясувати, що собою

являє посередницька діяльність у сфері господарювання в цілому та чи притаманні їй ознаки господарської діяльності (як загальні); виокремити спеціальні ознаки посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні. Відсутність законодавчого визначення поняття «посередницька діяльність» породжує науково-теоретичну проблему формулювання його дефініції.

Аналізуючи наявні правові позиції щодо поняття вказаної категорії, можна зробити висновок, що термін «посередницька діяльність» майже не використовується у науковій літературі, натомість його заміняє поняття «посередництво», сутність якого розкривається саме через діяльність.

Дослідження інституту посередництва відбувалось в більшій мірі представниками науки цивільного права. Ще за радянських часів такими російськими вченими, як О. Л. Невзгодіною, В. О. Рясенцевим, А. Ф. Сохновським, Т. Є. Магнутовою було здійснено низку досліджень в цьому напрямі, які стали основою для подальшого вивчення вказаного питання. Після розпаду СРСР інтерес до вивчення посередництва знову пожвавився, зокрема вказане можна простежити через появу нових досліджень А. В. Майфата, Н. О. Нерсесова, А. В. Єгорова, а також таких українських вчених, як В. В. Резнікової, В. А. Васильєвої, Г. І. Сальникової, Р. В. Колосова, А. Л. Дядюк, Р. О. Короткої та інших.

Наукові підходи щодо сутності посередництва розділилися на дві позиції. Перша зводиться до того, що його розглядають як фактичне – посередництво у власному розумінні цього терміна. Традиційно під посередництвом (у вузькому значенні) розуміється здійснення фактичних дій, спрямованих на виявлення потенційних контрагентів, погодження з ними усіх необхідних умов договору та зведення сторін для безпосереднього укладення угоди. Друга позиція передбачає, що посередництво включає також вчинення і юридичних дій, на противагу фактичним діям посередника, оформленими різними договірними типами [47].

В. А. Васильєва визначає посередництво як правовий інститут, що регулює відносини у сфері надання послуг, спрямоване на сприяння у встановленні правових зв'язків між клієнтами шляхом здійснення посередником правомірних дій юридичного і/або фактичного характеру. Воно базується на таких положеннях: посередник може виступати в обороті від власного імені або від імені клієнта, за рахунок клієнта або за власний рахунок, але завжди в інтересах клієнта; презюмується оплатність послуг посередника; посередництво не носить фідучіарного, а має довірительний характер; посередництво може відбуватися тільки на етапі підготовки й укладення правочину, а не на стадії його виконання [13, с. 62-63].

Варто погодитися із Г. І. Сальниковою, що із розвитком і ускладненням торгового обороту подібні тлумачення посередництва слід визнати вузькими, що не відображають сутності досліджуваної категорії. Сучасний торговий оборот не може обмежитися рамками простого посередництва і представництва, оскільки інститут посередництва інтегрував якісно нову правову категорію – торгове посередництво. Метою такого посередництва є надання послуг підприємцям з реалізації (придбання) товарів і надання супутніх послуг або придбання товарів у власність для перепродажу з метою одержання прибутку. На сьогодні посередництво в правовому сенсі Г. І. Сальникова розуміє як підприємницьку діяльність юридичних і фізичних осіб (посередників), спрямовану на сприяння вступу клієнта в правовідносини з третіми особами шляхом вчинення посередником дій юридичного і фактичного характеру, здійснювану посередником як від свого імені, так від імені, за рахунок і в інтересах іншої особи (клієнта) [201, с. 34].

В. В. Резнікова під господарським посередництвом розуміє господарську діяльність суб'єктів господарювання – посередників, що здійснюється ними від власного імені й предметом якої є надання посередницьких послуг з господарською метою (отримання прибутку та/або досягнення іншого соціально-економічного результату) учасникам господарських відносин в їхніх інтересах [191, с. 4].

А. В. Єгоров також акцентує увагу на тому, що наявність двох підходів до розуміння посередництва (або виключно через вчинення фактичних дій, або юридичних дій) є штучним і вважає за необхідне об'єднання вказаних понять в єдине [47].

Як вже зазначалося, більшість досліджень правової природи посередництва здійснювалися вченими цивільного права. Тому щоб вивести поняття посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні як категорії господарського права, необхідно аби остання відповідала ознакам господарської діяльності.

По-перше, за своїм змістом посередницька діяльність у страхуванні та перестрахованні являє собою діяльність з виробництва суспільно корисного продукту особливого виду – посередницької послуги у страхуванні та перестрахованні.

В економічній та правовій науці поняття послуги як такої не є однозначним. Найпоширенішою є думка, згідно з якою під послугою розуміється діяльність, спрямована на задоволення різноманітних потреб, створення певних зручностей для фізичних та юридичних осіб, результат якої не має упредметненого виявлення [102, с. 16; 244 с. 21].

Послугу можна розглядати як об'єкт господарсько-правового регулювання за таких умов: послугодавцем є суб'єкт господарювання (юридична особа чи фізична особа – підприємець); надання послуг є предметом господарської діяльності послугодавця; послугоотримувач є суб'єктом господарювання (суб'єктом підприємницької діяльності або суб'єктом некомерційного господарювання); мета кожного із суб'єктів повинна бути господарською [154, с. 193].

Звертаючись до теорії страхового права, можна знайти визначення страхової послуги, як сукупності видів і умов страхування (що знаходять свій вияв у договорах та правилах страхування), які пропонуються страховими організаціями юридичним та фізичним особам [48, с. 476; 76, с. 41; 225, с. 88; 224, с. 105].

Найповнішим вважаємо визначення страхової послуги, яке нам пропонує Н. Б. Пацурія, як діяльності суб'єктів господарювання щодо задоволення потреб учасників страхових правовідносин у сфері господарювання (як страхувальників) у захисті своїх майнових інтересів за рахунок грошових коштів, які формуються шляхом сплати страхувальниками страхових платежів на підставі закону або договору страхування [97, с. 428].

Поняття перестрахової послуги в юридичній літературі майже не досліджувалось, тільки в останні роки почали з'являтися публікації, які присвячені проблематиці категорії «перестраховання». Представники економічних наук акцентують увагу на розрізненні інститутів «страхування» та «перестраховання». Так, О. В. Кнейслер зазначає, що специфікою перестрахових відносин є безумовно перестраховальна послуга, яка має спільну економічну природу із страховою послугою, та вторинний, допоміжний характер, у відношенні до неї. Водночас перестраховій послугі притаманні певні особливості, що визначають предмет перестраховання та ідентифікують її у сфері страхування як специфічну послугу [64].

І. М. Войцеховська визначає перестрахову послугу як діяльність перестраховиків, здійснення якої спрямовано на задоволення потреб перестраховальників у перестраховому захисті їх майнових інтересів. На підставі чого, робить висновок про існування поряд із страховими також і перестрахових потреб, які задовольняються окремими суб'єктами перестрахової діяльності, що в свою чергу, дає підстави стверджувати про наявність особливого попиту та пропозиції на перестрахові послуги, тобто специфічного перестрахового ринку [16, с. 302].

Специфікою послуги, яка надається посередником, є поєднання в останній ознак страхової, перестрахової та посередницької послуг. А отже, вказане дає підстави стверджувати, що посередницька діяльність у страхуванні та перестрахованні є видом підприємницької діяльності із надання специфічних посередницьких послуг у страхуванні та перестрахованні.

Під посередницькою послугою у страхуванні та перестрахованні слід розуміти діяльність страхових та перестрахових брокерів щодо задоволення потреб страхувальників та перестраховальників у захисті їх майнових інтересів, шляхом страхування (перестраховання) відповідного ризику з найвищою ефективністю, а також – страхових агентів щодо задоволення потреб страхових компаній у ефективному наданні страхових послуг на страховому ринку.

Ефективність брокерської діяльності у страхуванні та перестрахованні полягає у тому, що суб'єкти такої діяльності надають свої послуги на основі даних незалежних професійних рейтингів, системного аналізу діяльності та фінансового стану страхових і перестрахових компаній, що дає змогу виокремити найнадійніших страховиків та перестраховиків, як на національному страховому ринку, так і на іноземних. Вказане дозволяє запропонувати потенційному страхувальнику (перестраховальнику) оптимальний варіант страхової (перестрахової) послуги, зважаючи на фінансові можливості та конкретні побажання потенційного споживача.

Ефективність агентської діяльності у страхуванні полягає у виявленні потенційних страхувальників, пропонуванні відповідної страхової послуги конкретного страховика та консультуванні споживача на всіх етапах укладення та виконання договору страхування. У випадку, якщо страхувальник залишиться задоволеним виконанням своїх зобов'язань страховою компанією, він і в подальшому буде зацікавлений у страхуванні своїх ризиків саме у цього страховика. Відтак, страховий агент здійснює додаткову реалізацію послуг страхових компаній, що в свою чергу позитивно впливає на прибутковість та розвиток діяльності такого страховика.

Закріплення на законодавчому рівні поняття посередницької послуги у страхуванні та перестрахованні дозволить відмежувати посередницьку діяльність страхових агентів, страхових та перестрахових брокерів від діяльності суб'єктів, які надають допоміжні послуги у сфері страхування та перестраховання.

З урахуванням викладеного пропонуємо внести зміни до ст. 15 Закону України «Про страхування», а саме після частини першої доповнити новою частиною такого змісту:

«Посередницькою послугою у страхуванні та перестрахованні є діяльність страхових та перестрахових брокерів щодо задоволення потреб страхувальників та перестраховальників у захисті їх майнових інтересів, шляхом страхування (перестраховання) відповідного ризику з найвищою ефективністю, а також – страхових агентів щодо задоволення потреб страхових компаній у ефективному наданні страхових послуг на страховому ринку».

По-друге, посередницька діяльність у страхуванні та перестрахованні здійснюється систематично, на професійній основі. В науково-практичній літературі визначається, що систематичність має на меті не вчинення однієї разової господарської операції, а провадження регулярної діяльності в обраній сфері суспільного виробництва. Водночас слід мати на увазі, що сама по собі кількість здійснених господарських операцій не впливає на кваліфікацію господарської діяльності як підприємницької. До уваги береться мета – здійснення невизначеної кількості господарських операцій [89, с. 76-77]. Про систематичність надання посередницьких послуг також буде свідчити «їх єдність, нерозривність, охопленість однією метою» [115, с. 19].

Закон України «Про страхування» визначає, що посередницька діяльність брокерів у страхуванні та перестрахованні здійснюється як виключний вид діяльності. Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок провадження діяльності страховими посередниками» містить положення, яке визначає, що брокерська діяльність є професійною діяльністю суб'єктів підприємницької діяльності. Підтвердженням даної тези, є також прийняття Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України (далі – Держфінпослуг) (на сьогодні ліквідовано Держфінпослуг [164] та створено Національну комісію, що здійснює

державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [165], далі – Нацкомфінпослуг) нормативно-правових актів, які містять спеціальні вимоги щодо здійснення посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні: Розпорядження Нацкомфінпослуг від 28 травня 2004 року № 736 «Про затвердження Положення про реєстрацію страхових та перестрахових брокерів і ведення державного реєстру страхових та перестрахових брокерів» [144], Розпорядження Нацкомфінпослуг від 11 липня 2013 року № 2262 «Про затвердження Вимог до рейтингів фінансової надійності (стійкості) страховиків та перестраховиків-нерезидентів та порядку їх підтвердження та визнання такими, що втратили чинність, деяких розпоряджень Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України» [132], Розпорядження Держфінпослуг від 04 серпня 2005 року № 4421 «Про затвердження Порядку складання та подання звітності страхових та/або перестрахових брокерів» [148] та інші.

По-третє, посередницька послуга у страхуванні та перестрахованні як результат посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні реалізується на ринку за плату, тобто функціонує як товар. Отже, така діяльність є оплатною. Так, А. В. Майфат комерційним посередником називає особу, котра бере участь в організації відносин, що спрямовані на отримання прибутку [80, с. 32-45]. За надані послуги страховий та перестраховий посередник отримує обумовлену договором винагороду, що є його прибутком.

По-четверте, здійснення посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні засноване на поєднанні приватних інтересів суб'єктів, що надають послуги і публічних інтересів суспільства. Публічні інтереси в діяльності зазначених посередників пов'язані із необхідністю створення сприятливих умов для активізації господарського процесу в сфері посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні, захисту прав і законних інтересів суб'єктів цієї діяльності, впровадження високих професійних стандартів, попередження зловживань та проявів шахрайства в

даній сфері [33, с. 52-53]. Як показує практика, здійснення вказаного виду діяльності винятково на засадах ринкового саморегулювання здатне викликати вагомі негативні наслідки. Саме відсутність адекватного державного регулювання і чіткого контролю у сфері надання посередницьких послуг у страхуванні та перестрахованні призводить до шахрайства з боку посередників, наносить значні матеріальні і моральні збитки споживачам та страховикам (перестраховальникам) (у відносинах перестраховання), а також – до втрати довіри з боку вказаних суб'єктів по відношенню до посередників.

По-н'яте, значний ступінь державного регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні, встановлення правил здійснення підприємницької діяльності страховими агентами (юридичними особами та фізичними особами – підприємцями), страховими та перестраховими брокерами. Державне регулювання вказаного виду діяльності на сьогодні здійснюється через застосування до страхових та перестрахових посередників таких засобів державного регулювання: ведення державного реєстру страхових та перестрахових посередників, застосування уповноваженим органом заходів впливу (зобов'язати порушника вжити заходів для усунення порушення, накладення штрафів, виключення страхових та перестрахових посередників із відповідних реєстрів), фінансовий моніторинг страхових та перестрахових брокерів, регулювання страхових тарифів³.

По-шосте, правовою підставою здійснення посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні відповідно до статті 15 Закону України «Про страхування» та Порядку провадження діяльності страховими посередниками є укладення договору доручення/агентського договору або брокерського договору (залежно від суб'єкта, що здійснює таку діяльність).

По-сьоме, посередницька діяльність у страхуванні та перестрахованні має здійснюватись спеціальними суб'єктами. Чинним законодавством

³ Детальніше система регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні досліджена у Розділі 3 роботи.

України передбачено, що такими суб'єктами є страхові агенти, страхові та перестрахові брокери-резиденти та нерезиденти (через свої постійні представництва, які здійснюють діяльність на території України відповідно до чинного законодавства).

Стаття 15 Закону України «Про страхування» та Постановою Кабінету Міністрів України «Про порядок провадження діяльності страховими посередниками» визначені особливості здійснення посередницької діяльності у страхуванні та перестраховуванні агентами та брокерами.

Зокрема, особливостями здійснення агентської діяльності у страхуванні можна назвати такі: страховими агентами є фізичні та юридичні особи; вказана діяльність є підприємницькою⁴; агенти діють від імені та на підставі договору доручення (агентської угоди) одного або більше страховиків; зазначена діяльність включає в себе рекламування, консультування, пропонування страхувальникам страхових послуг та проведення роботи, пов'язаної з укладенням та виконанням договорів страхування (підготовка і укладення договорів страхування, виконання робіт з обслуговування договорів), у тому числі оформлення всіх необхідних документів для своєчасної виплати страхових сум або страхового відшкодування, а також здійснення цих виплат.

Аналіз нормативно-правових актів свідчить про те, що в Україні існує низка проблемних аспектів, які пов'язані з врегулюванням правового становища страхових агентів, а саме: відсутність вимог щодо професійного рівня знань і навчання страхових агентів, відсутність заборони здійснювати діяльність страховим агентом (фізичною особою) на підставі трудового договору, відсутність загального обліку та реєстрації страхових агентів, розмежування посередницької діяльності страхових агентів і представництво страховика та інші [34].

⁴ Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок провадження діяльності страховими посередниками» визначає агентську діяльність, як підприємницьку, на противагу Закону України «Про страхування», яким встановлено, що страховими агентами можуть бути фізичні та юридичні особи. Зазначений проблемний аспект буде досліджений у підрозділі 2.1 роботи.

Особливостями здійснення брокерської діяльності у страхуванні можна назвати такі: це професійна діяльність суб'єктів підприємницької діяльності; здійснюється як виключний вид діяльності; вказана діяльність здійснюється на користь страхувальника або перестраховальника (цедента); спрямована на визначення його потреби в отриманні страхових послуг, пошуку страховиків, які відповідають вимогам страхувальника; може включати консультування, експертно-інформаційні послуги, роботу, пов'язану з підготовкою, укладанням та виконанням (супроводом) договорів страхування (перестраховування), в тому числі щодо врегулювання збитків у частині одержання та перерахування страхових платежів, страхових виплат та страхових відшкодувань за угодою відповідно із страхувальником або перестраховальником, інші посередницькі послуги у страхуванні та перестраховуванні за переліком, встановленим Уповноваженим органом.

Правове становище страхових брокерів в Україні врегульовано більш досконало, ніж страхових агентів. Зокрема, на законодавчому рівні передбачено обов'язкову реєстрацію страхових брокерів в Нацкомфінпослуг, професійні вимоги, частково врегульовані положення щодо інформації, яку має надати страховий брокер потенційному страхувальнику перед укладенням договору страхування. Як в теорії, так і на практиці обговорюється проблема неврегульованості забезпечення професійної відповідальності страхових брокерів.

Чинне законодавство України в частині регулювання діяльності перестрахових брокерів на сьогодні також підлягає змінам. Зважаючи на те, що перестраховування є окремим видом підприємницької діяльності, правове регулювання останнього, в тому числі і посередництва у перестраховуванні, має здійснюватись спеціальними нормами, які будуть присвячені виключно інституту перестраховування. Але таке регулювання має здійснюватись у нерозривному зв'язку із правовим регулюванням страхування.

Загалом законодавче регулювання правового становища та особливостей здійснення підприємницької діяльності страховими агентами,

страховими та перестраховими брокерами в Україні потребує оновлення та внесення змін.

Вищевикладене дає підстави стверджувати, що посередницька діяльність у страхуванні та перестраховуванні відповідає основним ознакам господарської діяльності як діяльності в сфері суспільного виробництва, спрямованої на надання послуг для задоволення суспільних потреб, здійснюваної на професійній основі, результати якої реалізуються на ринку за плату, тобто функціонують як товар, і заснованої на поєднанні приватних і публічних інтересів [248, с. 25].

За своєю метою, способом організації і здійснення посередницька діяльність у страхуванні та перестраховуванні (окрім страхових агентів – фізичних осіб без статусу суб'єкта підприємницької діяльності)⁵ є *підприємницькою діяльністю*, оскільки здійснюється самостійно, ініціативно, систематично, на власний ризик, з метою досягнення економічного і соціального результатів та одержання прибутку (стаття 42 ГК України).

З огляду на те, що діяльність страхових та перестрахових посередників є видом господарської діяльності, а саме – підприємницької, їй притаманні усі ознаки останньої, з урахуванням специфіки сфери її провадження. Виходячи із вищенаведеного, пропонуємо визначити *посередницьку діяльність у страхуванні та перестраховуванні* як підприємницьку діяльність, яка спрямована на оплатне надання посередницьких послуг у страхуванні та перестраховуванні, що здійснюється страховими і перестраховими посередниками, які отримали право займатися нею у встановленому законодавством порядку.

На підставі зазначеного пропонуємо внести зміни до Розділу 1. Постанови Кабінету Міністрів України «Про порядок провадження діяльності страховими посередниками», а саме частину першу доповнити терміном «посередницька діяльність у страхуванні та перестраховуванні» такого змісту:

⁵ Детальніше див. підрозділ 2.1 роботи.

«Посередницька діяльність у страхуванні та перестрахованні – це підприємницька діяльність, яка спрямована на оплатне надання посередницьких послуг у страхуванні та перестрахованні, що здійснюється страховими і перестраховими посередниками, які отримали право займатися нею у встановленому законодавством порядку».

Будь-яка підприємницька діяльність в Україні має здійснюватись відповідно до загальних принципів господарювання, які на сьогодні закріплені у ст. 6 ГК України, а також враховуючи принципи підприємницької діяльності (ст. 44 ГК України). Вказані принципи можна поіменувати принципами ринкової економіки України, які розвиваються і закріплюються в принципах окремих її галузей, підгалузей та сфер господарювання [247, с. 21].

На наш погляд, дуже влучною є позиція М. О. Козачука, який вважає за необхідне розмежовувати принципи господарського права та принципи господарювання. Зокрема, до останніх він відносить отримання прибутку, суспільну необхідність, свободу підприємницької діяльності, економічну відповідальність, матеріальну зацікавленість, системність, планування, додержання дисципліни та порядку [70, с. 8].

Вказані принципи, як і ті, що визначає ГК України в повній мірі мають бути враховані страховими і перестраховими посередниками при здійсненні підприємницької діяльності. Більше того, на них має ґрунтуватись вказана діяльність, починаючи від створення посередників і до їх припинення.

А. М. Колодій зазначає, що термін «принцип» походить від латинського слова «*principium*», яке означає основні, найзагальніші, вихідні положення, засоби, правила, що визначають природу і соціальну сутність явища, його спрямованість і найсуттєвіші властивості [73].

Принципами господарювання є певні відправні ідеї і положення, що закріплені в нормативно-правових актах та покликані врегульовувати господарську діяльність. Загальні принципи, як вже зазначалося вище, закріплені у ст. 6 та ст. 44 ГК України. Що ж стосується спеціальних

принципів, то зазвичай вони стосуються конкретного виду господарської діяльності.

На сьогодні ні чинне законодавство, ні наука господарського права не містить переліку спеціальних принципів посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні. Необхідність розроблення останніх посідає важливе місце в регулюванні діяльності страхових і перестрахових посередників, оскільки принципи – це вихідні ідеї і положення, і саме на них має будуватись нормативно-правовий масив присвячений регулюванню їхньої діяльності [36, с. 264].

Отже, вважаємо, що спеціальними принципами є такі:

– принцип професійності (страхові та перестрахові посередники мають володіти необхідним рівнем знань у відповідній сфері, проходити кваліфікаційні випробування);

– принцип неупередженості (один із найважливіших принципів, оскільки від об'єктивності конкретного посередника залежить загальний рівень довіри страхувальників до вказаного інституту. Посередник при наданні послуги у страхуванні та перестрахованні повинен керуватись інтересами страхувальників, економічними показниками конкретних страховиків і перестраховиків, а не розміром винагороди, яку отримає за її надання);

– принцип незалежності (страхові та перестрахові посередники надають послуги на підставі агентського/брокерського договору або договору доручення, що породжує господарсько-правові або цивільно-правові відносини, які виключають елемент підпорядкованості, притаманний, наприклад, трудовим відносинам);

– принцип розмежування страхової та перестрахової брокерської діяльності (перестраховання є окремим різновидом підприємницької діяльності, правове регулювання якої, в тому числі і посередництва у перестрахованні, має здійснюватись спеціальними нормами).

Підсумовуючи вищевказане, вважаємо, що посередницька діяльність у страхуванні та перестрахованні не є частиною страхової діяльності, а носить самостійний характер, зважаючи на те, що страхові та перестрахові посередники надають не страхові послуги, а – специфічні посередницькі послуги у страхуванні та перестрахованні. Посередницька діяльність у страхуванні та перестрахованні є особливим видом посередницької підприємницької діяльності.

1.3 Джерела правового регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні

Система джерел правового регулювання будь-якої сфери господарювання містить свої особливості та специфіку, але спільною ознакою для них є те, що законодавство України становить основу цієї системи. Вказане детерміновано тим, що наша країна входить до континентальної системи права, основним джерелом права якої є нормативно-правовий акт. А тому для об'єктивного розуміння системи джерел правового регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні необхідно звернутися, в першу чергу, до історії розвитку законодавства у вказаній сфері.

Становлення правового регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні на території сучасної України відбувалося у нерозривному зв'язку з розвитком страхового законодавства в цілому. З розвитком страхових посередницьких відносин⁶, виникла необхідність їх врегулювання нормами права.

⁶ Мова йде саме про страхових посередників, оскільки правове становище перестрахових брокерів, було законодавчо закріплено значно пізніше.

З давніх-давен у людей виникала потреба у відшкодуванні чи розподілі збитків серед широкого загалу. Вже за часів існування Київської Русі у Руській правді існували норми, які регулювали відносини щодо матеріального відшкодування шкоди громадою (верв'ю) у випадку вбивства [53, с. 15].

На теренах сучасної України з 30-х років XIX століття починають діяти страхові агенти першого акціонерного страхового товариства «Российское страховое от огня общество» зі статутним капіталом у 4 млн. рублів, яке з 1827 року стало проводити операції зі страхування від вогню будівель та іншого нерухомого майна. Протягом наступних років розпочали свою діяльність страхові агенти зі страхування від вогню ще двох товариств – «Второе российское страховое от огня общество» (1835 р.) і «Саламандра» (1864 р.). Страхові агенти цих та інших страхових організацій діяли на підставі доручення страхового товариства, і, оскільки повноваження давались на тривалий термін, посередницька діяльність ставала їх професією. Вони мали, як правило, свої контори, що називалися агентурами, чи агентствами, зі своїм штатом і діловодством. Для розширення клієнтської бази та організації управління страхуванням на всій території Російської імперії страхові компанії призначали в регіони головного страхового агента [96, с. 107].

На західних землях також існували страхові товариства, зокрема страхове товариство «Дністер», яке було створене у Львові 9 грудня 1891 року. Страхове товариство активно розпочало свою діяльність насамперед на землях, компактно заселених українцями, де воно відчувало велику підтримку, а тому відразу почало досягати значних успіхів. Свідченням цього є те, що вже до кінця 1892 року ним було застраховано майно селян з 58 сіл Галичини і чотирьох сіл Буковини. Саме з метою більш швидкого обслуговування страхового поля, що охоплювало значну територію, страхове товариство «Дністер» користувалося на периферії послугами більше тисячі страхових агентів, котрі, обходячи численні дрібні господарства, розташовані

в селах і містечках Галичини і Буковини, укладали договори та отримували страхові внески. Страхові агенти були зобов'язані регулярно вести щоденник своєї роботи, щоденно заповнювати касову книгу та вести облік квитанційного матеріалу, виписувати та видавати квитанції. «Дністер» став вагомою фінансовою інституцією не лише Галичини, а й усїєї Австро-Угорської імперії [61, с. 45-47].

З кінця XIX століття діяльність страхових агентів вже підлягала контролю і нагляду з боку спеціалізованого органу, який здійснював адміністративні функції, регулювання та контроль у галузі страхування. У 1894 році при Господарському департаменті Міністерства внутрішніх справ був створений Комітет по нагляду за страховою діяльністю. Його метою було регулювання страхового ринку та захист інтересів його учасників. Була встановлена обов'язкова реєстрація всіх страхових агентів, причому відповідальність за подання цих відомостей була покладена саме на страховиків, а не на агентів. Кожна страхова організація була зобов'язана направляти в міністерство інформацію про матеріальне, громадське і моральне становище призначуваного агента. Крім того, на регіональному рівні наглядом за діяльністю страхових агентів займалися місцеві представники влади і земські страхові організації.

На жаль, розвиток страхування, а отже, і посередництва у страхуванні, був перерваний Першою Світовою війною. Відновити страхування до кінця 1920 року так і не вдалося, оскільки гроші знецінювалися, а економічна розруха призвела до натуралізації господарських відносин. Виходячи з цього грошове страхування втратило своє значення [99, с. 77].

З переходом до нової економічної політики (НЕП) в Україні постало питання про відновлення страхування. У 1921 році декретом Ради Народних Комісарів відроджується державне страхування. З плином часу, в міру відходу влади від НЕП, недержавне страхування згоралося, аж до повної його ліквідації.

За радянських часів страхування проводилося в рамках державної монополії на страхування. В країні діяла єдина державна страхова установа – Держстрах СРСР, в якій всі операції здійснювалися на основі єдиних правил і тарифів. Функції страховика на території України здійснював Укрдержстрах. Основною (але не єдиною) формою страхування було обов’язкове страхування. Одночасно розвивалося також і добровільне страхування будівель, тварин, сільськогосподарських культур, а також добровільне страхування домашнього майна.

У цей період серед страхових посередників здійснювали свою діяльність лише страхові агенти. Інститути страхових і перестрахових брокерів не могли існувати, оскільки в Радянському Союзі була заборонена підприємницька діяльність.

Правове становище позаштатних страхових агентів у період радянської влади визначалося Постановою Ради Міністрів СРСР від 15 жовтня 1949 року № 4803 «Про умови праці позаштатних страхових агентів» [179], Інструкцією Міністерства Фінансів СРСР від 16 травня 1959 року № 135 «Про роботу позаштатних страхових агентів» [172], Інструкцією про умови та оплату праці позаштатних страхових агентів № 182 від 14 грудня 1984 року [180], яка була розроблена Головним управлінням державного страхування СРСР відповідно до Постанови Ради Міністрів СРСР від 30 серпня 1984 року № 932 «Про заходи щодо подальшого розвитку державного страхування та підвищення якості роботи страхових органів» [159] та іншими. Системний аналіз вказаних нормативно-правових актів дає нам уявлення про певні аспекти діяльності та правового становища страхових агентів у той період.

Агенти, що працювали в органах державного страхування були позаштатними співробітниками. На страхових агентів була покладена основна робота з проведення всіх видів добровільного страхування серед населення, а саме: змішаного страхування життя, страхування від нещасних випадків, страхування будівель, страхування домашнього майна, страхування

засобів транспорту, страхування сільськогосподарських тварин тощо. Робота серед населення вимагала від агента Держстраху глибокого знання нормативно-правових актів, правил та інструкцій по державному страхуванню.

Страхові агенти проводили роботу по добровільному майновому і особистому страхуванню на ділянках, визначених керівником інспекції (старшим інспектором). Розмір ділянки та її межі позначалися в трудовому договорі, що укладався з агентом обов'язково у письмовій формі.

Мережа позаштатних страхових агентів складалася з осіб, що працювали тільки в Держстраху та осіб, які суміщали роботу в органах Держстраху з роботою на підприємствах, в установах, колгоспах, радгоспах та інших організаціях (агентів-сумісників).

Позаштатними страховими агентами приймалися особи достатньо підготовлені до цієї роботи, які постійно проживали в певній місцевості і не перебували у родинних стосунках зі штатними працівниками інспекції. Страховим агентом міг бути тільки громадянин СРСР не молодший 18 років, як правило, із середньою освітою і досвідом організаційно-масової роботи серед населення. На посаду страхових агентів не могли бути прийняті особи, які мали судимість або були звільненні за розкрадання або зловживання. Одночасно з виданням наказу про призначення позаштатного страхового агента, керівник інспекції (старший інспектор) укладав з ним письмовий трудовий договір у двох примірниках, з яких один зберігався у справах інспекції, а другий вручався страховому агенту [180].

Виконувати свої обов'язки агенти могли або індивідуально, або об'єднуючись в бригади. За роботу з укладення договорів добровільного страхування позаштатні агенти отримували відсоткову винагороду від суми зібраних ними платежів.

На підставі вищевикладеного можна виокремити певні особливості правового становища страхових посередників за часів Радянського Союзу, а саме:

- посередницька діяльність у страхуванні здійснювалася виключно страховими агентами;
- інститут страхових та перестрахових брокерів у той час не розвивався через заборону підприємницької діяльності;
- страхові агенти діяли від імені Держстраху, укладаючи договори обов'язкового та добровільного страхування;
- ними могли бути лише фізичні особи, яким виповнилося 18 років, із середньою освітою, без судимості за корисливі злочини;
- страхові агенти могли бути як штатними, так і позаштатними;
- формалізація відносин страхових агентів (в тому числі і позаштатних) здійснювалася на підставі трудового договору;
- страхові агенти виконували свої обов'язки на спеціально встановленій ділянці.

Необхідно відзначити, що діяльність страхових агентів за часів Радянського Союзу за своєю правовою природою була відмінною від розуміння посередницької діяльності вказаних суб'єктів в умовах сьогодення. Вказане зумовлено тим, що підприємницька діяльність у той час була заборонена, а тому страховими агентами були виключно фізичні особи, які діяли на підставі трудового договору.

Вже на початку 90-х років разом з накопиченнями в ощадкасах знецінилися і страхові поліси. Держстрах, залишаючись однією з найбільших страхових установ в Європі, поступилася найкращими сегментами страхового ринку недержавним компаніям.

Становлення України як самостійної демократичної держави не могло не зумовити створення і розвиток страхового ринку. Процес демонополізації економіки одразу ж позначився і на такій сфері суспільних відносин як страхування. Усунення монополії держави при вирішенні юридичних та економічних питань страхової справи і поява недержавних страхових компаній створили необхідну базу для організації ринкових відносин у

страховій діяльності, передумови формування страхового ринку України та діяльності страхових та перестрахових посередників.

Основи законодавства незалежної України про страхову діяльність були закладені Декретом Кабінету Міністрів України «Про страхування» від 10 травня 1993 року № 47-93 [175] (далі – Декрет), який вперше забезпечив системне правове регулювання страхової діяльності в Україні, визначив базові терміни і поняття, пов'язані із страховою діяльністю та ринком страхових послуг, чітко встановив підстави державного регулювання і нагляду за страховою діяльністю [99, с. 78]. Однією з новел Декрету стала ст. 14 «Страхові агенти і страхові брокери», якою було передбачено, що страховики можуть здійснювати страхову діяльність через страхових посередників (страхових агентів і страхових брокерів). Посередницька діяльність страхових брокерів від імені іноземних страховиків на території України не допускалася, якщо інше не було передбачено міжнародними договорами України.

Наступним кроком по вдосконаленню і розвитку правового регулювання посередництва у страхуванні, а також страхової справи в цілому, стало прийняття у 1996 році Закону України «Про страхування» та Постанови Кабінету Міністрів «Про порядок провадження діяльності страховими посередниками». Але зміни в економічних умовах життєдіяльності суспільства та процеси гармонізації законодавства України про страхову діяльність із законодавством ЄС призвели до необхідності внести зміни у правове регулювання страхування. Зважаючи на це, 4 жовтня 2001 року Закон України «Про страхування» було викладено в новій редакції [96, с. 33], яка внесла суттєві зміни у регулювання правового становища страхових та перестрахових посередників⁷.

⁷Вже можемо вести мову саме про перестрахових посередників, оскільки з моменту прийняття чинної редакції Закону України «Про страхування», законодавець закріпив норми, які присвячені регулюванню правового становища та господарської діяльності перестрахових брокерів як суб'єкта, що здійснює посередницьку діяльність у перестрахованні.

Було введено нового суб'єкта – перестрахового брокера, який має право здійснювати посередницьку діяльність у перестрахованні. Також важливим є і те, що чинна редакція Закону України «Про страхування» передбачає можливість провадження посередницької діяльності на території України з укладення договорів страхування зі страховиками-нерезидентами. В контексті даної новели передбачено, що страхові та/або перестрахові брокери-нерезиденти зобов'язані письмово повідомити Уповноважений орган, за встановленою ним формою, про намір здійснювати діяльність на території України. Не менш важливим є і нове положення, яке передбачає, що посередницька діяльність брокерів у страхуванні та перестрахованні здійснюється як виключний вид діяльності. В цілому стаття Закону України «Про страхування», яка покликана врегульовувати особливості правового становища та діяльності страхових та перестрахових посередників, значно розширила правове регулювання вказаних питань. Більш детально останні будуть розглянуті у наступних розділах дослідження.

Таким чином, можна зробити висновок, що поява і розвиток посередництва у страхуванні та перестрахованні відбувалися поступово, із зміною суспільного, політичного та економічного становища в країні. Розвиток посередництва у страхуванні та перестрахованні безпосередньо пов'язаний із його правовим регулюванням.

Виходячи із викладеного вище, пропонуємо виділити чотири основні *етапи* становлення та розвитку правового регулювання посередництва у страхуванні та перестрахованні:

- 1) *дореволюційний період* з 1830-х років по 1920-ті роки (майже відсутнє правове регулювання на державному рівні; регламентація діяльності страхових посередників здійснюється на локальному рівні самими страховими товариствами; запроваджується контроль і нагляд з боку спеціалізованого органу за діяльністю страхових посередників);

- 2) *період радянської влади* з 1921 року по 1990 рік (поступово з'являється і з часом удосконалюється нормативно-правове регулювання

посередництва у страхуванні, зокрема вже приймаються окремі нормативно-правові акти, що містять спеціальні норми, які стосуються діяльності страхових посередників, виключно страхових агентів; встановлюються законодавчо визначені вимоги до осіб, які мали намір стати страховими агентами);

3) *період розвитку незалежної України з 1991 року по 2007 рік* (скасовується державна монополія на страхування; масово виникають приватні страхові компанії; запроваджується більш досконале правове регулювання посередництва у страхуванні та перестрахованні: з'являється регламентація діяльності не тільки страхових агентів, а і страхових та перестрахових брокерів);

4) *новітній період з 2008 року до тепер* (здійснюється імплементація та адаптація деяких європейських стандартів у національне законодавство щодо особливостей діяльності та правового становища страхових та перестрахових посередників) [32, с. 135].

Проведений аналіз становлення законодавства в сфері посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні, дозволив нам простежити закономірності розвитку останньої – від появи перших страхових агентів до становлення інституту посередництва у страхуванні та перестрахованні як окремого виду підприємницької діяльності, що регулюється спеціальними нормами права.

Наведене дозволить на належному рівні дослідити особливості джерел правового регулювання посередництва у страхуванні та перестрахованні, зважаючи на специфіку діяльності її суб'єктів.

Задля функціонування будь-якої господарської діяльності, як упорядкованої та організованої системи, існує певна сукупність соціальних регуляторів. Н. М. Пархоменко зазначає, що всі вчені однаково розуміють *джерела права* як чинники, які творять право; суперечки починаються при вирішенні питання: що має вважатися чинниками, які створюють право. На думку одних учених, це – об'єктивні умови даного середовища, інших –

вищий етичний закон; треті вважають, що це психічні переживання особистості, четверті – що це ті форми (звичай, закон тощо), в яких набуває владного авторитету відповідний зміст. На основі аналізу зарубіжних та вітчизняних досліджень джерел права автор дійшов висновку, що джерело права, як і саме право, неможливо визначити з будь-якого одного боку [93, с. 39].

Погоджуючись із Н. М. Пархоменко, варто зазначити, що і у галузевих правових науках не існує одностайності у розумінні поняття «джерело права». Вказане детерміновано наявністю різноманітних концепцій праворозуміння та багатозначністю самої дефініції «джерело права». В умовах сьогодення, переважає інтеграційний підхід до розуміння права, а тому виникла тенденція до розширення списку тих соціальних регуляторів, які можуть визнаватися джерелами права. Якщо в радянські часи джерела права ототожнювались із системою законодавства, то зараз мова йде і про інші джерела, такі як звичай, судова практика, нормативний договір, юридична доктрина.

Встановлення сутності поняття вказаної категорії, як базисного елемента загальної теорії права, не є безпосереднім предметом нашого дослідження. В теорії господарського права існують як широкий підхід до розуміння джерел права, так і вузький. На нашу думку, найповнішим є визначення «джерел господарського права» як офіційно визнаного способу зовнішнього та внутрішнього (змістовного) вираження правил поведінки в сфері господарювання, що забезпечує їх загальнообов'язкове значення в якості господарсько-правових норм (широкий підхід). Вказане поняття міститься у підручнику з господарського права під редакцією В. К. Мамутова, також у ньому наведені і види джерел господарського права: нормативно-правовий акт, правовий звичай, юридичний прецедент, нормативний договір, юридична доктрина [237, с. 42]. У рамках нашого дослідження, вважаємо за доцільне, використовувати саме широкий підхід до розуміння вказаної категорії, на протипагу вузькому, відповідно до якого під

джерелами господарського права розуміють господарське законодавство [14; 246].

Притримуючись інтегративної концепції праворозуміння, погоджуємося із Н. М. Пархоменко у тому, що вона ґрунтується на взаємопроникненні та взаємодії принципів, покладених в основу класичних підходів праворозуміння. Її цінність полягає у комплексному підході до визначення сутності, змісту, поняття джерел права та включає нормативність та формальність, правовий вимір джерел права, нерозривність із практикою реалізації, різнорівневність, багатоманітність та взаємозв'язок, обумовленість змісту історичним і соціальним середовищем, рівнем свідомості суб'єктів правотворчості [94, с. 18]. А тому найбільш вдалою структурою джерел вважаємо таку, яка містить три блоки: 1) формально-юридичні (інституційні), джерела, що збігаються із формою права як способом внутрішньої організації та зовнішнього виразу правил поведінки, які містяться в нормах права; 2) інші соціальні джерела, що існують як певні факти соціальної дійсності; 3) судову практику, яка займає особливе місце в системі джерел господарського права, і є результатом судового регулювання та впливає на правозастосування [95]. Вказану класифікацію спробуємо екстраполювати на джерела правового регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні як виду господарської діяльності.

До *формально-юридичних джерел* зазвичай відносять галузеве законодавство як сукупність нормативно-правових актів, що регулюють певну сферу суспільних відносин. Отже, розглянемо в першу чергу інституційні джерела правового регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні, оскільки вони складають основний масив таких джерел.

Традиційно систему законодавства у певній сфері господарювання, в тому числі у сфері здійснення посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні, розглядають через призму її вертикальної ієрархічності (визначення місця нормативно-правового акта відповідно до його юридичної

сили): закони України, чинні міжнародні договори України (згода на обов'язковість яких надана Верховної Радою України), постанови Верховної Ради України, укази Президента України, декрети і постанови Кабінету Міністрів України, інші підзаконні нормативно-правові акти та локальні акти суб'єктів господарювання.

Основним законом України є Конституція України [74], яка має найвищу юридичну силу. Усі нормативно-правові акти, в тому числі і ті, які покликані здійснювати правове регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні, мають прийматися на її основі та відповідати їй (ст. 8).

Звісно, серед норм Конституції України немає жодної, яка напряду врегульовувала б особливості провадження вказаного виду підприємницької діяльності, але зважаючи на те, що страхові та перестрахові посередники здійснюють господарську діяльність, необхідно зазначити ті, на яких побудований правовий господарський порядок країни та які можна віднести до норм, що поширюють свою дію на регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні. Зокрема, основними з них є:

– ст. 41 закріплює право приватної власності та гарантії щодо неї (страхові та перестрахові посередники, здійснюючи свою підприємницьку діяльність, володіють, користуються та розпоряджаються майном, що належить їм на праві приватної власності; провадять свою діяльність з метою отримання прибутку, яким розпоряджаються на власний розсуд);

– ст. 42 передбачає, що кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом (відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про порядок провадження діяльності страховими посередниками», страхові та перестрахові посередники провадять саме підприємницьку діяльність);

– ст. 92 встановлює, що виключно законами України визначаються засади зовнішньоекономічної діяльності (відповідно до ст. 15 Закону України «Про страхування», Порядку та вимог щодо здійснення перестраховання у

страховика (перестраховика) нерезидента [149], на території України можуть провадити свою підприємницьку діяльність страхові та перестрахові посередники – нерезиденти, а також страхові та перестрахові посередники – резиденти можуть надавати свої послуги іноземним суб'єктам господарської діяльності).

– ст. 49 передбачає право кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (страхові посередники здійснюють реалізацію посередницьких послуг у страхуванні у сфері медичного страхування, страхування життя та інших ризиків, які пов'язані із працездатністю);

– також інші статті, які опосередковано впливають на здійснення господарської діяльності (ст.ст. 8, 13, 14, 18, 43) [30, с. 309].

Наступним за значимістю законом є ГК України – єдиний кодифікований акт, який присвячений правовому регулюванню господарських відносин. Після здобуття Україною незалежності, беручи до уваги об'єктивну потребу упорядкувати складний масив господарського законодавства, мабуть й не існувало більш ефективного та корисного кроку, ніж його систематизація в ГК України, що набрав чинності в 2004 році [78, с. 15].

Чинним законодавством України не передбачені обмеження або спеціальні правила щодо організаційно-правової форми страхових та перестрахових посередників, створення, реорганізації, ліквідації та державної реєстрації страхового чи перестрахового посередника – юридичної особи або реєстрації страхового посередника – фізичної особи – підприємця. А тому норми права ГК України, що встановлюють загальні вимоги вказаних процедур у повній мірі застосовуються до страхових і перестрахових посередників. Те ж саме стосується і правового режиму майна вказаних суб'єктів, укладення ними господарських договорів, а також питання відповідальності за правопорушення у сфері господарювання [228, с. 265]. Так, наприклад, це норми Розділу II «Суб'єкти господарювання», Розділу III

«Майнова основа господарювання», Розділу IV «Господарські зобов'язання», Розділу V «Відповідальність за правопорушення у сфері господарювання». Норми Глави 31 «Комерційне посередництво (агентські відносини) у сфері господарювання» ГК України, поширюють свою дію на діяльність страхових агентів.

Страхові та перестрахові посередники мають керуватися при здійсненні своєї підприємницької діяльності нормами загальної дії, в більшій мірі тими, що містяться саме в ГК України, а також у Цивільному кодексі України [240] (далі – ЦК України), зокрема нормами інституту представництва, договору комісії та іншими.

Спеціальні норми, які присвячені регулюванню правового становища страхових та перестрахових посередників, містяться у ст. 15 «Посередницька діяльність у сфері страхування» Закону України «Про страхування». Зокрема, вказана стаття містить поняття суб'єктів, які мають право здійснювати посередницьку діяльність у страхуванні та перестраховуванні на території України – страхових агентів, страхових і перестрахових брокерів, а також особливості їхнього правового становища та провадження діяльності.

Стаття 9 Конституції України встановлює, що *чинні міжнародні договори*, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. 27 червня 2014 року в ході засідання Ради ЄС була підписана економічна частина «Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами – членами, з іншої сторони» [229] (далі – Угода про асоціацію), а саме, Розділи III «Юстиція, свобода та безпека», IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею», V «Економічне та галузеве співробітництво» та VI «Фінансове співробітництво та положення щодо боротьби із шахрайством», які разом з рештою тексту Угоди становлять єдиний документ. Згаданий Розділ IV містить положення, які визначають принципи нормативно-правової бази для всіх фінансових послуг, які підлягають лібералізації (Підрозділ 6 «Фінансові послуги»). До

фінансових послуг вказана Угода відносить, крім інших, страхові і пов'язані зі страхуванням послуги, в тому числі – страхове посередництво, зокрема брокерські операції та агентські послуги. 16 вересня 2014 року Верховна Рада України та Європейський Парламент одночасно ратифікували вказану Угоду. Отже, на рівні із законами України, Угода про асоціацію є джерелом правового регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні⁸.

Укладення Угоди про асоціацію є важливим кроком для зближення нормативно-правового регулювання діяльності страхових та перестрахових посередників в Україні та ЄС. Вказане також підтверджується прийняттям Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 року № 847-р «Про імплементацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» [161].

В. М. Фурман, доводячи необхідність заміни сучасної, значною мірою – перерозподільної, моделі функціонування вітчизняного страхового ринку, яка вважає пріоритетом страховика, орієнтована на масове споживання стандартизованих страхових продуктів, власне, ігнорує діяльність страхових посередників на нову, ефективнішу (клієнтоорієнтовану), що відповідатиме потребам розвитку реального страхування і ґрунтуватиметься на динамічно зростаючому попиті клієнтів, передбачатиме розвиток страхового посередництва, формування професійної інфраструктури страхового ринку (зокрема інституту страхових посередників) [234, с. 135-136].

Вказана клієнтоорієнтована модель діяльності страхових та перестрахових посередників була закладена у Директиві 2002/92/ЄС про

⁸Відповідно до ст. 486 «Набрання чинності та тимчасове застосування» Угоди про асоціацію, сторони повинні ратифікувати або затвердити цю Угоду відповідно до власних процедур. Ратифікаційні грамоти або документи про затвердження здаються на зберігання до Генерального секретаріату Ради Європейського Союзу. Ця Угода набирає чинності в перший день другого місяця, що настає після дати здачі на зберігання останньої ратифікаційної грамоти або останнього документа про затвердження. Україна і Європейський Союз домовилися тимчасово застосовувати цю Угоду в частині, яка визначена Європейським Союзом, однак тільки в тій мірі, в якій вони охоплюють питання, що належать до компетенції Європейського Союзу. Станом на 02 лютого 2016 року, 28 із 32 країн-учасниць вказаної Угоди її ратифікували. А отже, на сьогодні вона ще не набула чинності в повній мірі.

посередництво у страхуванні. Її прийняття у 2002 році стало ще одним кроком на шляху створення єдиного європейського простору у даній сфері.

Проте застосування Директиви 2002/92/ЄС показало, що ряд положень потребує подальшого уточнення з метою сприяння реалізації страхових продуктів, і що для захисту прав споживачів необхідно розширити сферу її застосування, в результаті чого 23 лютого 2016 року вступила в силу нова її редакція – Директива (ЄС) 2016/97 про страхову дистрибуцію. У п. 74 Преамбули Директиви (ЄС) 2016/97 встановлено, що Директиву 2002/92/ЄС має бути скасовано через 24 місяці після набрання чинності цією Директивою, проте глава III А (Вимоги щодо надання інформації посередниками) Директиви 2002/92/ЄС втрачає чинність з дати набрання чинності цією Директивою. Крім того, у Прикінцевих положеннях Директиви (ЄС) 2016/97 визначено, що посилання на скасовані Директиви вважаються посиланням на цю Директиву та мають тлумачитись відповідно до кореляційної таблиці, викладеної у Додатку III.

В умовах сьогодення для України дуже важливим є процес інтеграції до Європейського Союзу. Одним із напрямів якого є саме зближення національного законодавства із законодавством Європейського Союзу, в тому числі і того, що регулює діяльність страхових і перестрахових посередників.

Вже згаданим раніше, Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про імплементацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони», затверджено План заходів з імплементації зазначеної Угоди на 2014-2017 роки, пунктом 337 якого визначено – Розроблення та подання на розгляд Кабінету Міністрів України проектів нормативно-правових актів з метою імплементації положень Директиви № 2002/92/ЄС про посередництво у страхуванні. В результаті цього вже 18 лютого 2015 року Розпорядженням Нацкомфінпослуг був затверджений План імплементації положень Директиви 2002/92/ЄС

Європейського Парламенту та Ради від 09.12.2002 року про посередництво у страхуванні [139].

Так, зважаючи на прийняття нової редакції Директиви 2002/92/ЄС про посередництво у страхуванні, законодавець повинен враховувати норми останньої при вдосконаленні правового регулювання діяльності страхових та перестрахових посередників, зокрема щодо: реєстрації страхових агентів, забезпечення професійної відповідальності страхових та перестрахових посередників, вимог щодо інформації, яка надається вказаними суб'єктами та інші.

Аналіз положень зазначених Директив відіграє значну роль у вивченні проблематики діяльності посередників у страхуванні та перестрахованні, оскільки національне правове регулювання вказаного виду підприємницької діяльності в Україні знаходиться лише на етапі становлення і розвитку. Чинні норми права, які регулюють посередництво у страхуванні та перестрахованні розпорошені по різних нормативно-правових актах і не відрізняються системністю.

На противагу Україні, де інститут страхових та перестрахових брокерів з'явився лише із здобуттям незалежності, в Європейському Союзі останні мають багаторічну історію розвитку. А тому законодавство у вказаній сфері вже пройшло етап становлення. Більше того, з прийняттям першої редакції Директиви 2002/92/ЄС про посередництво у страхуванні та її нової редакції правове регулювання посередництва у страхуванні та перестрахованні вийшло на якісно новий – уніфікований рівень.

Наступними у ієрархії інституційних джерел правового регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні є *підзаконні нормативно-правові акти*. Зокрема, положення ст. 15 Закону України «Про страхування» конкретизовані у Постанові Кабінету Міністрів України «Про порядок провадження діяльності страховими посередниками». У ній визначені особливі вимоги до порядку провадження агентської та

брокерської діяльності, а також обмеження діяльності страхових і перестрахових посередників.

Вказані нормативно-правові акти являють собою сукупність норм права, які визначають основу правового становища страхових та перестрахових посередників в Україні та особливості здійснення ними своєї діяльності. З метою врегулювання тих чи інших аспектів їх підприємницької діяльності існують й інші підзаконні нормативно-правові акти, наприклад, Розпорядження Держфінпослуг від 28 травня 2004 року № 736 «Про затвердження Положення про реєстрацію страхових та перестрахових брокерів і ведення державного реєстру страхових та перестрахових брокерів», Розпорядження Держфінпослуг від 04 серпня 2005 року № 4421 «Про затвердження Порядку складання та подання звітності страхових та/або перестрахових брокерів», Розпорядження Нацкомфінпослуг від 11 липня 2013 року № 2262 «Про затвердження Вимог до рейтингів фінансової надійності (стійкості) страховиків та перестраховиків-нерезидентів та порядку їх підтвердження та визнання такими, що втратили чинність, деяких розпоряджень Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України» та інші.

До інституційних джерел правового регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестраховуванні необхідно віднести і локальні акти, які приймаються суб'єктами такої діяльності або їх засновниками з метою врегулювання їх внутрішніх питань. Зокрема, до них належать засновницькі договори та інші види угод, правила внутрішнього трудового розпорядку, посадові інструкції і положення, положення про підрозділи, положення про атестацію та інші акти. Локальні акти можуть базуватись на положеннях чинного законодавства або містити посилання на них.

Наступний блок джерел правового регулювання діяльності страхових та перестрахових посередників – це, так звані, інші соціальні джерела, що існують в якості певних фактів соціальної дійсності. Стосовно діяльності страхових та перестрахових брокерів в даному випадку мова йде про *звичай*

ділового обороту. Вказане детерміновано тим, що ми досліджуємо саме підприємницьку діяльність цих суб'єктів, тобто нас цікавить регулювання їхньої професійної діяльності за допомогою таких соціальних норм, які склалися у певній сфері підприємницької діяльності внаслідок постійного та уніфікованого їх застосування (повторення), що забезпечуються авторитетом учасників підприємницької діяльності і сприймаються як загальнообов'язкові для застосування (дотримання) у цій сфері [9]. Основною кваліфікуючою ознакою звичаю ділового обороту є те, що його норми склалися у певній сфері діяльності – підприємницькій, на цьому акцентується увага і в Інформаційному листі Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування норм Цивільного та Господарського кодексів України» від 07 квітня 2008 року [125]. Зокрема, у п. 2 зазначено, що виходячи зі змісту частини першої ст. 7 ЦК України, звичаєм ділового обороту є правило поведінки, яке не встановлене актами цивільного законодавства, але є усталеним у сфері ділового обороту.

Вперше на законодавчому рівні можливість застосування звичаїв ділового обороту було закріплено у ст. 6 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [160], яка встановлює, що суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, складаючи текст зовнішньоекономічного договору (контракту), мають право використовувати відомі міжнародні звичаї.

Прийняття ЦК України і ГК України дещо змінило перелік джерел цивільного і господарського права, що регулюють відповідні відносини. Якщо раніше таке поняття, як звичай ділового обороту застосовувався лише до зовнішньоекономічних відносин і в обмежених випадках до господарської діяльності у межах України, то тепер сферу застосування звичаю значно розширено [101].

ЦК України найповніше регламентує можливість та легальність застосування звичаїв ділового обороту, закріпивши у ст. 7, що цивільні відносини можуть регулюватися звичаєм, зокрема звичаєм ділового обороту.

Звичаєм є правило поведінки, яке не встановлене актами цивільного законодавства, але є усталеним у певній сфері цивільних відносин.

Частина 6 ст. 4 Господарського процесуального кодексу України [40] закріплює, що у разі відсутності законодавства, що регулює спірні відносини за участю іноземного суб'єкта підприємницької діяльності, господарський суд може застосовувати міжнародні торгові звичаї.

Отже, на сьогодні звичаї ділового обороту офіційно визнані джерелом права, як на законодавчому рівні, так і науковцями.

Не винятком застосування звичаїв ділового обороту є і сфера посередницької діяльності у страхуванні та перестраховуванні. Так, до звичаїв ділового обороту у вказаній сфері можна віднести Кодекс професійної етики страхових посередників України [69], який визначає правила поведінки страхових посередників – Членів Федерації страхових посередників України. Метою створення Федерації є сприяння розвитку посередницької діяльності на страховому ринку в Україні, представництво інтересів Членів Федерації в органах державної влади та управління, захист прав та інтересів учасників посередницької діяльності на ринку страхування, забезпечення всебічних зв'язків із громадськістю, тощо. Одним із напрямів діяльності Федерації є саме розробка професійних стандартів, етичних норм та правил, які можуть бути використані з метою посилення якісного рівня надання послуг її Членами.

У Кодексі професійної етики страхових посередників України визначені головні принципи професійної етики, обов'язки брокерів та агентів по відношенню до клієнтів, страховиків та колег-конкурентів, визначені норми етики при провадженні діяльності агентами.

Також до звичаїв ділового обороту у сфері посередницької діяльності у страхуванні та перестраховуванні необхідно віднести Кодекс етики в страховій діяльності [68]. Цей Кодекс визначає правила поведінки, під якими підписалися страховики – Члени Ліги страхових організацій України, беручи на себе обов'язок довести лояльність і чесність по відношенню один до

одного та до своїх контрагентів (страхувальників, застрахованих осіб, посередників, конкурентів тощо). Ним також передбачено, що страхова організація та особи, що її представляють, включаючи її працівників та *страхових посередників*, повинні дотримуватися, крім вимог законодавства, етичних норм, обумовлених специфікою провадження страхової діяльності. Пункт 6 вказаного Кодексу визначає особливості взаємовідносин страховика та посередників.

На сьогодні звичаї ділового обороту відіграють досить вагому роль у регулюванні страхового ринку та діяльності його учасників, в тому числі страхових та перестрахових посередників. Зважаючи на глобалізацію світової економіки та інтеграційні процеси України до Європейського Союзу, учасники відносин у сфері страхування та перестраховування мають дотримуватися і використовувати національні та міжнародні звичаї ділового обороту, особливо, якщо вказані відносини ускладнені іноземним елементом [25, с. 303].

Останній блок джерел правового регулювання діяльності страхових та перестрахових посередників, який необхідно дослідити, це *судова практика*. В рамках вказаного блоку важливим є відповідь на питання: чи можна віднести судову практику до джерел права? Це питання є досить дискусійним серед науковців різних галузей права, в тому числі й господарського.

На відміну від звичаїв ділового обороту, судова практика не має однозначного визнання законодавцем як джерела правового регулювання суспільних відносин. Як відомо, у країнах континентальної правової системи, до якої належить і Україна, норми права формуються лише законодавчим органом державної влади. У англо-саксонській правовій системі норми права в переважній більшості створюються судами, шляхом прийняття відповідного рішення по конкретній справі (судовий прецедент), і лише частина правового регулювання здійснюється за допомогою законів.

Необхідно звернути увагу на те, що поняття «судова практика» та «судовий прецедент», на нашу думку, не є тотожними поняттями. Так,

О. Р. Дашковська зазначає, що на відміну від судового прецеденту, судова практика не може бути сформована на підставі одного судового рішення. Зовнішньою формою закріплення судового прецеденту є конкретне судове рішення, на яке можна посилається, судова ж практика такої форми зовнішнього закріплення не має. У судових рішеннях можуть знаходити відображення вироблені нею положення права. Проте висновок про їх сформованість можна зробити лише у тому випадку, коли наявна ознака повторюваності, тобто те чи інше правило, вироблене судовою практикою, щоб набути статусу правоположення, має виступити юридичною основою вирішення цілої низки справ. Така поступовість формування судової практики може забезпечувати легітимність тих правил поведінки, що формуються судовою практикою [41, с. 37-38].

Щодо існування в Україні судового прецеденту, то на нашу думку, мову можна вести лише про два випадки. По-перше, відповідно до ст. 147 та ст. 150 Конституції України та ст. 13 Закону України «Про Конституційний Суд України» [162], Конституційний Суд України (далі – КСУ) вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції України та законів України, ухвалюючи відповідні рішення, які є обов'язковими до виконання на території України, остаточними і не можуть бути оскаржені. А отже, у випадку визнання неконституційними правові акти повністю чи в їх окремих частинах, КСУ де-факто виконує законодавчу функцію. М. В. Тесленко зазначає, що правові позиції КСУ можуть розглядатися як судові прецеденти, що заповнюють лакуни в законодавстві і формують судову практику застосування чинного законодавства, забезпечуючи її однаковість [223, с. 37-39].

По-друге, ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [118] встановлює обов'язок судів України при розгляді справ застосовувати Конвенцію та практику Європейського суду як джерело права. О. В. Колісник наголошує,

що під час здійснення судочинства національні суди повинні посилалися на висновки Європейського суду як на безпосереднє джерело права. Вони мають не тільки керуватися формальним тлумаченням норм права, а й додержуватися притаманної рішенням Європейського суду ідеї справедливості й гуманності і втілювати її у своїх рішеннях [72, с. 48]. Для прикладу можна зазначити і ст. 7 Кодексу адміністративного судочинства України [67], у якій закріплено, що адміністративний суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики Європейського Суду з прав людини. На жаль, Господарський процесуальний кодекс України не містить аналогічної норми права.

Що стосується питання: чи є судова практика джерелом правового регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестраховуванні, то необхідно враховувати такі обставини. Зокрема, мова йде про положення ст. 111-28 «Обов'язковість судових рішень Верховного Суду України» Господарського процесуального кодексу України, у якій до 12 лютого 2015 року було закріплено таке: *«Рішення Верховного Суду України, прийняте за наслідками розгляду заяви про перегляд судового рішення з мотивів неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права у подібних правовідносинах, є обов'язковим для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить зазначену норму права, та для всіх судів України. Суди зобов'язані привести свою судову практику у відповідність із рішеннями Верховного Суду України»*. Отже, вказана норма закріплювала загальнообов'язковість використання судової практики Верховного Суду України. Але Законом України «Про забезпечення права на справедливий суд» [128] були внесені зміни, а саме ч. 1 ст. 111-28 викладено у такій редакції: *«Висновок Верховного Суду України щодо застосування норми права, викладений у його постанові, прийнятий за результатами розгляду справи з підстав, передбачених пунктами 1 і 2 частини першої статті 111-16 цього Кодексу, є обов'язковим для всіх суб'єктів владних*

повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права. *Висновок щодо застосування норм права, викладений у постанові Верховного Суду України, має враховуватися іншими судами загальної юрисдикції при застосуванні таких норм права. Суд має право відступити від правової позиції, викладеної у висновках Верховного Суду України, з одночасним наведенням відповідних мотивів».*

Таким чином, можна визнати той факт, що де-юре на сьогодні судова практика в Україні не визнається джерелом правового регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестраховуванні, оскільки в Україні діє принцип поділу влади на три гілки, які є незалежними одна від одної. Конституція України прямо закріплює, що єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент – Верховна Рада України (ст. 75). А суди мають провадити діяльність із правозастосування, а не створювати нові норми права. Функція судів дійсно може бути де в чому схожа на законодавчу, але лише у випадку, коли вони усувають прогалини у правовому регулюванні конкретних правовідносин за допомогою використання аналогії права чи закону та звичаїв ділового обороту. Звісно, на практиці суди нижчих інстанцій враховують висновки вищих спеціалізованих судів та Верховного Суду України.

Як слушно зазначає Н. Б. Пацурія, роль судової практики в правовому регулюванні відносин у сфері страхової діяльності незаперечна. Судовою практикою виробляється однакове розуміння і застосування страхового законодавства судовими органами. У цьому зв'язку викликає інтерес Лист Верховного Суду України «Про судову практику розгляду цивільних справ, що виникають з договорів страхування» [177]. Матеріали, надані судами для проведення зазначеного аналізу, свідчать про наявність неоднакової судової практики при розгляді цієї категорії спорів і помилок при застосуванні судами норм матеріального та процесуального права [95].

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що на сьогодні основним джерелом правового регулювання посередницької

діяльності у страхуванні та перестраховуванні все ж залишається чинне законодавство України. Але для всебічного та прогресивного розвитку ринку страхування в цілому необхідно враховувати й інші соціальні джерела, що існують в якості певних фактів соціальної дійсності (звичаї ділового обороту) та судову практику.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

1. Сутність посередництва у страхуванні та перестраховуванні полягає у встановленні економічного та правового зв'язку (відносин) між страховиком та страхувальником (відносини страхування), а також страховиком та перестраховиком (відносини перестраховування) за допомогою третьої особи – страхового або перестрахового посередника (страхового агента, страхового та/або перестрахового брокера), шляхом надання споживачу послуг як юридичного характеру (укладення договору страхування або перестраховування), так і надання фактичних послуг (надання консультаційних та експертно-інформаційних послуг, проведення аналізу і стану страхового і перестрахового ринку, рекламування, пропонування страхових послуг, складання рейтингу страхових та/або перестрахових компаній за різними критеріями та інші), з метою отримання прибутку та захисту майнових інтересів споживачів, шляхом страхування (перестраховування) відповідного ризику з найвищою ефективністю.

2. Посередницька діяльність у страхуванні та перестраховуванні не є частиною страхової діяльності, а носить самостійний характер, зважаючи на те, що страхові та перестрахові посередники надають не страхові послуги, а – специфічні посередницькі послуги у страхуванні та перестраховуванні. Посередницька діяльність у страхуванні та перестраховуванні є особливим видом посередницької підприємницької діяльності.

3. Посередницькою діяльністю у страхуванні та перестраховуванні є підприємницька діяльність, яка спрямована на оплатне надання посередницьких послуг у страхуванні та перестраховуванні, що здійснюється страховими і перестраховими посередниками, які отримали право займатися нею у встановленому законодавством порядку.

4. Посередницькою послугою у страхуванні та перестраховуванні слід розуміти діяльність страхових та перестрахових брокерів щодо задоволення потреб страхувальників та перестраховальників у захисті їх майнових інтересів, шляхом страхування (перестраховування) відповідного ризику з найвищою ефективністю, а також – страхових агентів щодо задоволення потреб страхових компаній у ефективному наданні страхових послуг на страховому ринку.

5. Спеціальними принципами посередницької діяльності у страхуванні та перестраховуванні визначені такі: незалежності; неупередженості; розмежування страхової та перестрахової брокерської діяльності; професійності.

6. Етапами становлення та розвитку правового регулювання посередництва у страхуванні та перестраховуванні є такі: 1) дореволюційний період з 1830-х років по 1920-ті роки; 2) період радянської влади з 1921 року по 1990 рік; 3) період розвитку незалежної України з 1991 року по 2007 рік; 4) новітній період з 2008 року до тепер.

7. Систему джерел правового регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестраховуванні складають інституційні джерела (чинне законодавство України), звичаї ділового обороту та судова практика.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАНОВИЩА СУБ'ЄКТІВ ПОСЕРЕДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СТРАХУВАННІ ТА ПЕРЕСТРАХУВАННІ

2.1 Правове становище страхових агентів

Розвиток посередницької діяльності страхових агентів пройшов шлях від здійснення такого виду діяльності як не основної (купцями, банкірами, дрібними торговцями та ін.) до діяльності страхового агента, яка, як правило, провадиться від імені страховика, в його інтересах, під його контролем і за його рахунок. Проте, це класична схема побудови юридичного взаємозв'язку між страховим агентом і суб'єктом, якого він представляє (страховиком). Практика здійснення посередницької діяльності у страхуванні знає і інші умови формалізації таких відносин, що, безумовно відбивається на обсязі право- і дієздатності страхових агентів, і, головним чином, пов'язана із такою ознакою як вид страхового агента, який надає посередницьку послугу у страхуванні: фізична особа, фізична особа – підприємець, юридична особа.

На жаль, до сьогодні пострадянське суспільство в більшості випадків з недовірою відносяться до діяльності страхових агентів. Як зазначає О. М. Залетов, причин цьому є досить багато: від суто економічних (діяльність страхових агентів сприймається в суспільстві через призму фінансових та торгових шахраїв, які ошукали значну частину населення) до юридичних факторів (незахищеність страхового посередника перед страховою компанією, яка може перехопити клієнта, запропонувавши йому більш вигідні умови страхування [56], низький професійний рівень страхових агентів, що може негативно вплинути на споживача страхової послуги,

відсутність належних законодавчих вимог до діяльності таких суб'єктів господарювання тощо).

Основними спеціальними нормативно-правовими актами, які регулюють діяльність страхових агентів є Закон України «Про страхування» та Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок провадження діяльності страховими посередниками». Серед нормативно-правових актів загальної дії слід виділити ГК України, ЦК України, Податковий кодекс України [106]. Безумовно, існують й інші законодавчі акти, які врегульовують окремі питання здійснення страховими агентами посередницької діяльності у страхуванні, які будуть досліджуватися нижче.

Аналіз чинного законодавства в частині визначення правового становища страхових агентів доводить наявність невідповідності між нормативними актами, які регулюють їх діяльність. Так, наприклад, в ст. 15 Закону України «Про страхування» зазначено, що страховими агентами є *фізичні та юридичні особи*, які діють від імені та за дорученням страховика і виконують частину його страхової діяльності, а саме: укладають договори страхування, одержують страхові платежі, виконують роботи, пов'язані із здійсненням страхових виплат та страхових відшкодувань. В той же час, Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок провадження діяльності страховими посередниками» передбачає, що агентська діяльність – це *діяльність суб'єктів підприємницької діяльності*, уповноважених діяти від імені та на підставі доручення одного або більше страховиків щодо рекламування, консультування, пропонування страхувальникам страхових послуг та проведення роботи, пов'язаної з укладенням та виконанням договорів страхування (підготовка і укладення договорів страхування, виконання робіт з обслуговування договорів), у тому числі оформлення всіх необхідних документів для своєчасної виплати страхових сум або страхового відшкодування, а також здійснення цих виплат. Отже, в Законі передбачено, що страховим агентом може бути фізична особа, в той же час, мова не йде про фізичну особу – підприємця, що на нашу думку, є досить вагомим

прогалиною. А Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок провадження діяльності страховими посередниками» конкретизує, що агентська діяльність – це діяльність суб'єктів підприємницької діяльності. Постає питання – хто може бути страховим агентом?

Стаття 15 Закону України «Про страхування» визначає, що страхові агенти є представниками страховика і діють в його інтересах за винагороду на підставі договору доручення із страховиком. Згідно ст. 1000 ЦК України за договором доручення одна сторона (повірений) зобов'язується вчинити від імені та за рахунок другої сторони (довірителя) певні юридичні дії. Необхідно звернути увагу на те, що, по-перше, правовідносини, які виникають при укладенні договору доручення кваліфікуються, як цивільні. По-друге, договір доручення породжує виникнення відносин представництва, сутність яких полягає у тому, що одна особа представляє у правовідношенні інтереси іншої, набуваючи для неї права та обов'язки, розширюючи межі її юридичних дій. У зв'язку з цим норми Глави 17 ЦК України, що регулюють відносини представництва, розповсюджуються і на договір доручення [90, с. 655].

Отже, страхові агенти, які здійснюють свою діяльність на підставі договору доручення, виступають саме представниками страхової компанії, з якою було укладено вказаний договір. Про це прямо і зазначено у ст. 15 Закону України «Про страхування» – страхові агенти є представниками страховика. Таким чином, ми маємо колізію норм права, тобто логіко-структурний дефект системи права, який виникає внаслідок недотримання правил формальної логіки та логіки права при побудові правової норми та її закріпленні в тексті нормативного акта [66, с. 237-238]. Частина 1 ст. 15 серед страхових *посередників* виділяє окремим суб'єктом страхових агентів, і в той же час у ч. 7 встановлює, що вони є *представниками страховика*. Крім колізії, в даному випадку також вбачається і змішування правової природи інституту представництва та посередництва, що є недопустимим, на нашу думку.

На сьогодні ні в законодавстві України, ні в науковій літературі немає єдиного погляду щодо співвідношення цих інститутів. Так, А. С. Шаповаленко вважає, що представництво та посередництво є інститутами, які частково співпадають, взаємопроникають один щодо одного [242, с. 56-58]. Слід погодитися із В. В. Резніковою, що представництво та посередництво хоч і є спорідненими та суміжними категоріями, все ж таки їх необхідно розмежовувати. Основним критерієм, що їх зближує є вчинення в обох випадках юридичних та/або фактичних дій у чужому інтересі. Розмежовуючи вказані поняття, В. В. Резнікова акцентує увагу на тому, що, посередництво – це передусім господарська (підприємницька) діяльність, а сутність представництва визначається не через діяльність, а через правовідношення, в силу якого правомірні юридичні дії, здійснені представником від імені того, кого представляють, безпосередньо створюють, змінюють або припиняють для останнього юридичні права та обов'язки [189, с. 55-60].

На тому, що посередництво – це саме господарська діяльність наголошує і Р. О. Коротка, зокрема комерційне агентування вона визначає як діяльність у сфері господарювання, що здійснюється професійним її учасником – комерційним агентом, на підставі укладеного з принципалом (в нашому випадку страховиком) агентського договору, відповідно до якого агент здійснює дії юридичного та фактичного характеру на користь, під контролем, за рахунок і в інтересах принципала, встановлюючи для нього господарські обов'язки з третіми особами [75, с. 11].

А. Л. Дядюк, досліджуючи правове регулювання комерційного посередництва у сфері господарювання, однією з юридичних ознак посередництва називає вчинення правочинів, спрямованих на виконання посередницьких послуг від власного імені або від імені іншої особи. А до основних юридичних ознак комерційного посередництва автор відносить: договірний (зобов'язальний) характер правовідносин з надання послуг; діяльність посередника за рахунок іншої особи; незалежність посередника у

своїй діяльності; досягнення власного економічного інтересу шляхом задоволення інтересів іншої особи; оплатний характер послуг; відсутність переходу права власності на товар (майно) іншої особи [46, с. 7, 14].

Т. Л. Тодуа під комерційним посередництвом розуміє підприємницьку діяльність, яка полягає у наданні комерційним агентом послуг шляхом вчинення правомірних дій юридичного та фактичного характеру, що сприяють встановленню, зміні або припиненню правовідносин між суб'єктами господарювання при здійсненні ними господарської діяльності від імені, в інтересах, під контролем і за рахунок суб'єкта, якого представляє посередник [226, с. 8].

ГК України містить Главу 31, положення якої регламентують комерційне посередництво (агентські відносини) у сфері господарювання. Зокрема, ст. 295 встановлює, що комерційним посередництвом (агентською діяльністю) є підприємницька діяльність, що полягає в наданні комерційним агентом послуг суб'єктам господарювання при здійсненні ними господарської діяльності шляхом посередництва від імені, в інтересах, під контролем і за рахунок суб'єкта, якого він представляє. Агентські відносини виникають у разі надання суб'єктом господарювання на підставі договору повноважень комерційному агентові на вчинення відповідних дій. Комерційним агентом може бути суб'єкт господарювання (громадянин або юридична особа), який за повноваженням, оснований на агентському договорі, здійснює комерційне посередництво. Комерційний агент повинен особисто виконати дії, на які його уповноважує суб'єкт, якого він представляє.

Однією із особливостей господарської діяльності із комерційного посередництва є укладення сторонами саме агентського договору. Аналізуючи правову природу агентського договору як підставу виникнення агентських відносин, Р. О. Коротка виділяє такі його ознаки: опосередкування ним відносин комерційного посередництва як виду господарської діяльності; виконавцем за договором є професійний

підприємець – комерційний агент; довірчий характер відносин між принципалом та агентом, що зумовлює їх права та обов'язки, обмеження [75, с. 8].

Договір про надання страхових агентських послуг (агентську угоду) законодавець визначає як письмову угоду між страховиком та страховим агентом, в якій визначаються права та обов'язки сторін щодо порядку укладення, обслуговування та виконання договорів страхування, порядок внесення страхових платежів, умови здійснення взаєморозрахунків між ними, відповідальність сторін за невиконання або неналежне виконання умов зазначеної угоди, інші умови за згодою сторін (п. 1 Постанови Кабінету Міністрів України «Про порядок провадження діяльності страховими посередниками»).

Виходячи із вищевикладеного вбачається, що дійсно правові інститути посередництва та представництва⁹ є схожими за своєю правовою природою, оскільки базові юридичні ознаки є спільними для них: комерційний посередник та представник за договором доручення діють від імені, за рахунок і в інтересах особи, з якою уклали відповідний договір (агентський чи договір доручення). Однак, вважаємо, що вказані правові інститути варто розрізняти:

– по-перше, за сферою діяльності. Стаття 295 ГК України встановлює, що комерційне посередництво (агентська діяльність) є підприємницькою діяльністю, а отже, вказана правова конструкція використовується саме у сфері господарювання. ЦК України не визначає специфіку сфери застосування представництва за договором доручення;

– по-друге, за суб'єктним складом. ЦК України не конкретизує у ст. 1000 хто саме може здійснювати представництво за договором доручення,

⁹ Враховуючи те, що ст. 15 Закону України «Про страхування» серед страхових посередників виділяє окремим суб'єктом страхових агентів, і в той же час встановлює, що вони є представниками страховика за договором доручення, вважаємо за необхідне розмежувати саме такі правові категорії, як комерційне посередництво (Глава 31 ГК України) та представництво за договором доручення (Глава 68 ЦК України).

в той час як у ч. 2 ст. 295 ГК України закріплено, що комерційним агентом може бути суб'єкт господарювання (громадянин або юридична особа);

– по-третє, однією із основних відмінностей комерційного посередництва та представництва за договором доручення є характер дій, які має право вчиняти посередник та представник. Стаття 297 ГК України передбачає, що за договором комерційного посередництва комерційний агент зобов'язується вчиняти *дії юридичного та фактичного характеру*, а згідно ст. 1000 ЦК України за договором доручення повірений (представник) зобов'язаний вчинити лише *юридичні дії*;

– по-четверте, за видом договору, який регулює діяльність комерційного посередника чи представника. Представник діє на основі договору доручення, а комерційний посередник (агент) – на підставі агентського договору, основні вимоги до яких містяться у ЦК України (Глава 68) та ГК України (Глава 31) відповідно. Вказані договори доволі схожі за змістом, але, на нашу думку, існує досить вагома відмінність у питанні щодо підстав їх припинення. Зокрема, відмінність полягає у наступному. Якщо повірений за договором доручення діє як підприємець, то *сторона, яка відмовляється від договору*, має повідомити другу сторону про відмову від договору не пізніш як за один місяць до його припинення, якщо триваліший строк не встановлений договором. У випадку ж із припиненням агентського договору у разі відкликання повноважень комерційного агента *суб'єкт, якого представляє комерційний агент*, повинен сповістити його про припинення договору не менш як за один місяць, якщо більш тривалий строк не передбачений договором. Тобто припинення договору доручення (окрім загальних підстав) можливе за ініціативою обох сторін договору, а агентського – лише за ініціативою *суб'єкта, якого представляє комерційний агент*. На перший погляд вказана відмінність і не здається досить вагомою, але на практиці (у сфері страхування) з даного приводу виникають проблемні ситуації, про що свідчить судова практика.

Так, 24 липня 2008 року Вищий господарський суд України прийняв Постанову у справі № 39/714-07(30/64-07) [108], якою частково задовольнив касаційну скаргу державного підприємства «Придніпровська залізниця» на постанову Дніпропетровського апеляційного господарського суду у справі господарського суду Дніпропетровської області за позовом акціонерного товариства закритого типу страхова компанія «ДІСКО» до державного підприємства «Придніпровська залізниця» про визнання договору діючим.

У січні 2007 року СК «ДІСКО» звернулася до господарського суду Дніпропетровської області з позовом до ДП «Придніпровська залізниця» про визнання агентського договору (договору доручення) від 19 жовтня 2005 року діючим до 31 грудня 2007 року, що залізниця несвоєчасно сповістила страхову компанію про намір розірвати договір, чим порушила його права. В результаті розгляду справи першою інстанцією суд визнав укладений сторонами Договір агентським договором, який сторони продовжували виконувати у 2007 році, і який припиняється на підставах, передбачених ст. 304 ГК України. В результаті цього у задоволенні позовних вимог було відмовлено. До того ж, суд послався на ст. 16 ЦК України, яка не передбачає такий спосіб захисту цивільних прав і інтересів, як визнання договору діючим.

Розглянувши вказану касаційну скаргу, Вищий господарський суд України у своїй постанові погоджується із судом першої інстанції у тому, що він визначив спірний договір, за яким залізниця як страховий агент надає позивачу як страховику посередницькі послуги при здійсненні ним страхової діяльності як комерційне посередництво (агентська діяльність), який відповідає положенням ст.ст. 295, 297 ГК України. Також у постанові зазначається, що припинення агентського договору врегульовано ст. 304 ГК України, в якій закріплено, що у разі відкликання повноважень комерційного агента суб'єкт, якого представляє комерційний агент, повинен сповістити його про припинення договору не менш як за один місяць, якщо більш тривалий строк не передбачений договором. Але термін, за який

комерційний агент повинен сповістити суб'єкта, якого він представляє, про відмову від подальшого здійснення комерційного посередництва за договором, – норми цієї статті не встановлюють.

Суд апеляційної інстанції помилково дійшов висновку, що невірним є висновок господарського суду про віднесення спірного Договору до агентського договору (договору доручення), а також, що невірним є посилення суду першої інстанції в рішенні на положення частини 7 статті 15 Закону України «Про страхування», якою передбачено, що страхові агенти діють на підставі договору доручення із страховиком, оскільки даний Закон містить загальні положення щодо регулювання відносин страхування і не забороняє укладення інших угод, в тому числі агентських договорів, при здійсненні посередницької діяльності у сфері страхування, оскільки ст. 627 ЦК України закріплює принцип свободи договору. Апеляційний суд послався на те, що термін «агентська угода» було замінено на термін «Договір доручення» Постановою Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2007 року № 640, проте сторонами відповідних змін до агентського Договору (Договору доручення) від 19 жовтня 2005 року не вносились.

В результаті розгляду касаційної скарги ДП «Придніпровська залізниця» Вищий господарський суд України постановою від 24 липня 2008 року № 39/714-07(30/64-07) її задовольнив частково. Постанову Дніпропетровського апеляційного господарського суду від 09 квітня 2008 року скасував, а рішення господарського суду Дніпропетровської області від 10 січня 2008 року залишив в силі.

На прикладі наведеної судової практики можна побачити, як відмінність у підставі припинення агентського договору та договору доручення безпосередньо впливає на провадження діяльності страховими агентами.

Таким чином, враховуючи вищезазначені відмінності між правовими інститутами комерційного посередництва та представництвом за договором

доручення, вважаємо, що при наявності деяких схожих ознак, все ж їх не можна ототожнювати.

Повертаючись до питання змішування законодавцем правової природи діяльності страхових агентів, варто визначити чи є вони посередниками, чи представниками страхової компанії. На сьогодні чинне законодавство України у сфері страхування встановлює, що страховими агентами можуть бути фізичні особи без статусу суб'єкта підприємницької діяльності, фізичні особи – підприємці, а також юридичні особи. Зазначений суб'єктний склад потребує коригуванню, зважаючи на такі обставини.

В умовах сьогодення нестабільна ситуація всередині нашої держави, призвела до занепаду економіки України, в тому числі й ринку страхування. На жаль, аналізуючи досвід діяльності як окремих страхових агентів (фізичних осіб та фізичних осіб – підприємців), так і страхових агенцій – юридичних осіб, можна побачити доволі сумну тенденцію. Якщо у країнах Європейського Союзу лєвова частка продажів страхових послуг припадає саме на посередників у страхуванні (агентів та брокерів), то в Україні має місце ситуація конкуренції між страховою компанією та посередником, зокрема страховим агентом. Вказане проявляється в тому, що страховик намагається «переманювати» клієнтів страхових агентів, пропонуючи їм укласти договір страхування на пряму із ним, без участі посередника.

З іншої сторони, в силу того, що на законодавчому рівні діяльність страхових агентів регламентована недосконало (відсутність загального реєстру, кваліфікаційних вимог, наявність колізій норм права, прогалин та ін.), на практиці ми маємо справу із страховими агентами, які надають неякісні послуги та займаються шахрайством, а в багатьох випадках також із, так званими, неофіційними агентами. Все це призводить до того, що довіра з боку споживачів до зазначених суб'єктів є низькою.

Вирішити вказані проблеми та підвищити якість послуг, які надають страхові агенти, на нашу думку, можливо шляхом закріплення на законодавчому рівні вимоги щодо обов'язковості набуття особою, що бажає

здійснювати агентську діяльність у страхуванні, статусу *суб'єкта підприємницької діяльності*. Зазначене дозволить частково «відсіяти» з ринку страхування агентів, метою діяльності яких ще від початку було шахрайство або будь-які інші дії, які можуть спричинити збитки страхувальнику чи страховику (в тому числі через відсутність необхідного рівня знань, кваліфікації, добросовісності та ін.).

Зважаючи на вищевикладене, вважаємо за необхідне розрізнити посередницьку діяльність страхових агентів та представництво страховика. Зокрема, страховими агентами можуть бути *фізичні особи – підприємці або юридичні особи*, які зареєстровані у встановленому законом порядку та діють *на підставі агентського договору*, укладеного із страховою компанією.

У свою чергу, *представництво страховика* має здійснюватись на підставі укладення договору доручення фізичною особою зі страховою компанією. Діяльність представника страховика має врегульовуватись нормами саме цивільного права, а не господарського, що впливає з такого:

– по-перше, ст. 1000 ЦК України закріплює, що за договором доручення одна сторона (повірений) зобов'язується вчинити від імені та за рахунок другої сторони (довірителя) певні юридичні дії. Тобто такий інститут права як представництво за договором доручення закріплений саме нормами цивільного права. В свою чергу ст. 4 ГК України встановлює, що майнові та особисті немайнові відносини, які регулюються ЦК України не є предметом регулювання ГК України;

– по-друге, як відомо, щоб певний вид діяльності підпадав під регулювання господарським правом, вона має відповідати усім ознакам, які притаманні господарській діяльності (ст. 3 ГК України): це діяльність у сфері суспільного виробництва; суб'єкт, що її здійснює має бути суб'єктом господарювання; здійснюється на професійних засадах; результат такої діяльності реалізується як товар, за плату; ця діяльність поєднує у собі приватні та публічні інтереси. Стаття 1000 ЦК України не містить вимоги щодо наявності у повіреного статусу суб'єкта господарювання, теж саме

стосується і таких ознак, як професійність такої діяльності, поєднання у собі приватних та публічних інтересів. Щодо ознаки, яка передбачає, що результат такої діяльності реалізується як товар, за плату, то ст. 1002 ЦК України встановлює, що повірений має право на плату за виконання свого обов'язку за договором доручення, якщо інше не встановлено договором або законом, тобто вказана норма права має диспозитивний характер.

Отже, вищевикладене, свідчить про те, що діяльність представника за договором доручення не є за своєю правовою природою господарською, та має регулюватися нормами цивільного законодавства.

Враховуючи відмінність комерційного посередництва та представництва за договором доручення, обсяг функцій, які може здійснювати представник страхової компанії, має бути вужчий за обсяг функцій страхового агента (посередника у страхуванні). Вказане випливає із того, що представник за чинним законодавством України зобов'язується вчинити певні юридичні дії, а страховий агент (комерційний посередник) – як юридичні (послуги в укладенні угод), так і фактичні дії (сприяти укладенню угод).

У зв'язку із зазначеним, пропонуємо внести зміни у такі нормативно-правові акти:

1) у статті 15 Закону України «Про страхування» частину сьому викласти у такій редакції:

«Страховими агентами визнаються фізичні особи – підприємці або юридичні особи, які зареєстровані у встановленому законом порядку та діють від імені, в інтересах, під контролем та за рахунок страховика і мають право укладати договори страхування, одержувати страхові платежі, оформляти всі необхідні документи для своєчасної виплати страхових сум або страхового відшкодування та здійснювати інші повноваження, передбачені агентським договором. Страхові агенти діють на підставі агентського договору, укладеного із страховиком»;

2) Розділ I Закону України «Про страхування» доповнити статтею 15-1 «Представник страховика», виклавши її в такій редакції:

«Страховик має право укладати договори страхування через представника – фізичну особу, що діє від його імені та в його інтересах на підставі укладення договору доручення із ним»;

3) у Розділі 1. Постанови Кабінету Міністрів України «Про порядок провадження діяльності страховими посередниками» визначення терміну «агентська діяльність» викласти у такій редакції:

«агентська діяльність у страхуванні – підприємницька діяльність страхових агентів, уповноважених діяти від імені, в інтересах, під контролем, за рахунок страховика, на підставі агентського договору, укладеного з одним або більше страховиками (якщо їхні послуги не є конкуруючими), щодо рекламування, консультування, пропонування страхувальникам страхових послуг, укладення та виконання договорів страхування, у тому числі оформлення всіх необхідних документів для своєчасної виплати страхових сум або страхового відшкодування тощо»;

4) у підп. 2) п. 1. Розділу II Розпорядження Нацкомфінпослуг 23 липня 2013 року № 2410 «Про затвердження Кваліфікаційних вимог до страхових агентів, необхідних для здійснення посередницької діяльності з обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» [135] (далі – Розпорядження Нацкомфінпослуг № 2410) замінити словосполучення «договір доручення» на «агентський договір».

Запропоновані зміни дозволять, по-перше, вирішити вищезазначені невідповідності між Законом України «Про страхування» та Постановою Кабінету Міністрів України «Про порядок провадження діяльності страховими посередниками» щодо можливості здійснення агентської діяльності фізичною особою без статусу суб'єкта підприємницької діяльності, а по-друге, вирішити проблему змішування представницької та

посередницької природи діяльності страхових агентів та адаптувати законодавство в цій частині до стандартів Європейського Союзу.

Таким чином, відносини, які виникають при здійсненні страховим агентом посередницької діяльності мають регулюватися, в першу чергу, спеціальними нормами, які містяться у Законі України «Про страхування» та у Постанові Кабінету Міністрів України «Про порядок провадження діяльності страховими посередниками», а також загальними нормами ГК України та ЦК України.

Окрім вказаних проблемних аспектів, на практиці має місце ситуація, коли страховик оформлює представницькі відносини¹⁰ із фізичною особою шляхом укладення *трудового договору* (виходячи з того, що прямої заборони законодавця з цього питання не існує).

Повертаючись до історії розвитку законодавства, що регламентувало діяльність страхових агентів на теренах сучасної України¹¹, варто згадати, що в період радянської влади страхові агенти (як штатні, так і позаштатні) здійснювали свою діяльність на підставі трудового договору. З розпадом Радянського Союзу та становленням незалежної України правове становище страхових агентів дещо змінилося. Хоча Законом України «Про страхування» передбачено, що страхові агенти діють на підставі договору доручення (ст. 15), все ж, зважаючи на багаторічний досвід застосування конструкції трудового договору для опосередкування відносин між страховим агентом та страховиком, а також враховуючи вказівку Постанови Кабінету Міністрів України «Про порядок провадження діяльності страховими посередниками» щодо непоширення її дії на діяльність страхових посередників – громадян, які перебувають із страховиком у трудових відносинах, на сьогодні існує і така практика. Але якщо фізична особа (працівник) укладає трудовий договір зі страховиком (роботодавцем), то виникають трудові відносини, які

¹⁰Враховуючи запропоновані нами вище зміни до чинного законодавства щодо розмежування посередницької діяльності страхових агентів та представництво страховика, вважаємо за доцільне використовувати поняття «представницькі відносини» до фізичних осіб, які не мають статусу суб'єкта підприємницької діяльності.

¹¹ Детальніше див. підрозділ 1.3 роботи.

регулюються зовсім іншим законодавством (про працю). Вказана фізична особа стає штатним працівником страховика [27, с. 99].

А тому, задля вирішення зазначеної проблеми, вважаємо за необхідне, внести зміни у Розділ I Закону України «Про страхування», доповнивши його частиною 2 статті 15-1 «Представник страховика»¹², виклавши її в такій редакції:

«Представник страховика не може виконувати свої повноваження на підставі трудового договору, укладеного зі страховою компанією».

Досліджуючи особливості провадження посередницької діяльності страхових агентів, варто звернути увагу і на питання можливості та доцільності страховим агентом здійснювати посередництво для більше ніж одного страховика.

ГК України містить норму, якою передбачено, що суб'єкт, якого представляє комерційний агент, має право довірити комерційне посередництво також іншим суб'єктам, повідомивши про це агента, а агент має право здійснювати комерційне посередництво також для інших суб'єктів господарювання, якщо інтереси суб'єктів, яких представляє комерційний агент, не є суперечливими у питаннях, для вирішення яких запрошений цей агент (ст. 299).

У разі встановлення монопольних агентських відносин комерційний агент, що представляє суб'єкта господарювання, не має права здійснювати комерційне посередництво для інших суб'єктів у межах, передбачених агентським договором. Таким чином, ГК України дозволено закріпити агентським договором монопольні агентські відносини. Оскільки спеціальними нормами законодавства в сфері страхування не встановлено заборони щодо цього, то можна зробити висновок, що страховик має право встановлювати монопольні відносини із страховим агентом. На практиці все

¹²Доповнити Розділ I Закону України «Про страхування» ст. 15-1 «Представництво страховика» ми пропонували раніше по тексту, враховуючи запропоноване нами розмежування посередницької діяльності страхових агентів та представництво страховика

ж в більшості випадків страхові агенти здійснюють посередництво для кількох страховиків.

За кордоном поширена практика, коли страховий агент може здійснювати посередництво від імені кількох страховиків. Наприклад, у Німеччині страхові агенти поділяються на, так званих, генеральних агентів та агентів, що працюють на кілька страхових компаній. Також поділ здійснюється на агентів, для яких цей вид діяльності є основним та на тих, які займаються цим видом діяльності за сумісництвом.

Варто згадати і положення першої редакції Проекту Закону України від 06 вересня 2012 року № 5199-VI «Про внесення змін до деяких законів України та виклад Закону України «Про страхування» у новій редакції» [119] (далі – Проекту Закону № 5199-VI), яке передбачає обмеження щодо операцій страхового агента (ст. 84). Страховий агент може здійснювати посередництво для одного страховика, який має ліцензію на провадження страхування життя, і для одного страховика, який здійснює страхування інше, ніж страхування життя. Страховий агент також має право за згодою страховиків, для яких здійснює посередництво, пропонувати клієнтам страхові послуги, продукти інших страховиків, якщо такі послуги, продукти за змістом не є конкуруючими або відносяться до різних видів страхування.

12 квітня 2012 року було представлено доопрацьований текст Проекту Закону № 5199-VI, в якому зазначена норма відсутня. Тобто законодавець все ж дотримується позиції, відповідно до якої страхові агенти можуть здійснювати посередництво більше ніж для одного страховика.

На сьогодні страховий агент може здійснювати посередництво для необмеженої кількості страховиків (якщо договором не встановлено інше). Доцільність та ефективність цього викликає сумніви, оскільки на сучасному страховому ринку України склалася негативна практика. Відповідно до чинного законодавства страхові агенти здійснюють свою діяльність за винагороду, яку сплачує страховик. Виходячи з цього страхові агенти, які здійснюють посередництво від імені кількох страховиків, в більшості

випадків пропонують, в першу чергу, страхові послуги того страховика, який запропонував більшу винагороду.

Виходячи із вищенаведеного, вважаємо, що ст. 84 першої редакції Проекту Закону № 5199-VI має бути врахована при прийнятті нової редакції Закону України «Про страхування».

Здійснивши розмежування агентської посередницької діяльності у страхуванні та представництво страховика, з'ясувавши особливості суб'єктного складу агентської посередницької діяльності у страхуванні, нами встановлено, що страховими агентами варто вважати фізичних осіб – підприємців та юридичних осіб, які зареєстровані у встановленому законом порядку та діють на підставі агентського договору, укладеного зі страховою компанією. Правовий статус представників страховика не є предметом нашого дослідження, оскільки раніше було встановлено, що відносини між ними та страховою компанією мають регулюватися нормами цивільного права. Виходячи із зазначеного, вважаємо за необхідне встановити особливості правового становища страхових агентів, які провадять підприємницьку діяльність із надання посередницьких послуг у страхуванні.

Страховими агентами можуть бути як юридичні особи, так і фізичні особи – підприємці. Страхові агенти – юридичні особи, як правило, створюються у формі господарських товариств різних видів. Державна реєстрація всіх суб'єктів господарювання є обов'язковою умовою їх діяльності. Відносини, які виникають у сфері державної реєстрації юридичних осіб регулюються Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» [123]. Необхідно зазначити, що у 2015 році було майже повністю оновлено процедуру державної реєстрації юридичних осіб шляхом внесення відповідних змін у вказаний Закон, а з 01 січня 2016 року набрала чинність його нова редакція, основними новелами якої є такі: змінено суб'єктів державної реєстрації, запроваджено портал електронних сервісів, встановлено нові розміри адміністративного збору та плати за надання

відомостей з Єдиного державного реєстру, скорочено строк проведення реєстраційних дій та інші.

Спеціальна реєстрація (внесення суб'єктів господарювання до відповідного реєстру суб'єктів господарювання, зареєстрованих як юридичні особи або фізичні особи – підприємці, що надає їм право здійснювати певний вид господарської діяльності [2, с. 169]) також має місце при здійсненні страховими агентами своєї підприємницької діяльності, але лише у випадку надання послуг з обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності. Пункт 49.3 ст. 49 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» [166] передбачає, що страхові агенти мають право здійснювати посередницьку діяльність з обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності за умови їх реєстрації в Моторному (транспортному) страховому бюро України (далі – МТСБУ) в порядку, встановленому Уповноваженим органом за поданням МТСБУ. Також встановлено, що кваліфікаційні вимоги до страхових агентів, необхідні для здійснення вказаного виду посередницької діяльності, встановлюються Уповноваженим органом за поданням МТСБУ.

Розпорядженням Нацкомфінпослуг від 18 квітня 2013 року № 1270 [146] був затверджений Порядок реєстрації страхових агентів, які мають право здійснювати посередницьку діяльність з обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, у МТСБУ (далі – Розпорядження Нацкомфінпослуг № 1270), а також Розпорядженням Нацкомфінпослуг № 2410 закріплено Кваліфікаційні вимоги до страхових агентів, необхідні для здійснення посередницької діяльності з обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів.

Пунктом 1.2. Розпорядження Нацкомфінпослуг № 1270 передбачено, що страхові агенти, які є фізичними чи юридичними особами, мають право

здійснювати посередницьку діяльність з обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності за умови їх реєстрації в МТСБУ.

Реєстрація страхових агентів здійснюється шляхом внесення до електронної автоматизованої системи збору, накопичення та обробки даних про страхових агентів (далі – Реєстр) інформації, необхідної для реєстрації та ідентифікації страхового агента, а також відомостей щодо його діяльності у сфері обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності. Інформація, що міститься в Реєстрі, поділяється на відкриту інформацію та інформацію з обмеженим доступом. До відкритої інформації належать відомості про наявність чи відсутність у Реєстрі страхового агента, який має право здійснювати посередницьку діяльність з обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності, а також повне найменування та код за ЄДР страховика(ів), від імені та за дорученням якого (яких) такий страховий агент укладає договори обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності.

До інформації з обмеженим доступом належать відомості про страхового агента та/або працівників страхового агента, отримані страховиком при внесенні інформації до Реєстру. Також вказаний Порядок про реєстрацію містить норми щодо порядку внесення інформації про страхового агента до Реєстру та щодо виключення з нього.

На сьогодні Реєстр страхових агентів функціонує в повній мірі і кожен, хто бажає отримати інформацію щодо конкретного страхового агента, який має право здійснювати посередницьку діяльність з обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності, може безперешкодно та безоплатно її отримати на офіційному веб-сайті МТСБУ.

Відповідно до офіційної інформації, наданої МТСБУ, станом на 8 грудня 2014 року зареєстровано 13 601 осіб, з яких 1 115 – юридичні особи, 12 486 – фізичні особи. За словами Генерального директора МТСБУ, В. Шевченка, завдяки функціонуванню Реєстру страхових агентів страховики мають змогу підвищити якісний контроль своєї агентської мережі, а

споживачі страхових послуг – вберегтися від протиправних дій шахраїв. Мета цього сервісу – розкриття інформації про посередників страхового ринку, організація належного контролю за рухом бланків страхових документів та налагодження бізнес-процесів, які забезпечать своєчасне та якісне наповнення єдиної централізованої бази даних МТСБУ [192].

Проаналізувавши вищезгаданий Порядок реєстрації страхових агентів, можна побачити, що коли мова йде про страхового агента – фізичну особу, не уточнюється чи є вона суб'єктом підприємницької діяльності, просто використовується словосполучення «фізична особа». Враховуючи запропоновані нами раніше зміни у Закон України «Про страхування» щодо неможливості провадження агентської посередницької діяльності фізичними особами без статусу суб'єкта підприємницької діяльності, вважаємо за необхідне внести відповідні зміни і в зазначений Порядок реєстрації, а саме – по тексту Розпорядження Нацкомфінспослуг від 18 квітня 2013 року № 1270, яким його затверджено, *замінити словосполучення «фізична особа» на «фізична особа – підприємець».*

Створення Реєстру страхових агентів, безумовно, є позитивним кроком, оскільки підвищує довіру потенційних клієнтів до інституту страхових посередників та змушує агентів слідкувати за своєю діловою репутацією і рівнем кваліфікації. Але з точки зору правової регламентації цього питання, виникає певний проблемний аспект. Закон України «Про страхування», яким вперше було закріплено правове становище страхових посередників на законодавчому рівні, в тому числі й страхових агентів, не передбачає умовою провадження останніми своєї підприємницької діяльності обов'язкову реєстрацію. Натомість, Закон України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» у ст. 49 містить імперативну норму, відповідно до якої страхові агенти мають право здійснювати посередницьку діяльність з обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності за умови їх реєстрації в

МТСБУ. На основі вказаної норми і був прийнятий зазначений вище Порядок реєстрації страхових агентів.

Дійсно, однією з проблем правового становища страхових агентів є відсутність будь-яких вимог щодо їхнього обліку. Вирішити це питання можливо шляхом прийняття відповідної імперативної норми. У Проекті Закону № 5199-VI у Розділі 7 «Діяльність страхових посередників» пропонується більш детально врегулювати правове становище страхових посередників, аніж у чинній редакції Закону України «Про страхування». Але знову постає питання щодо обліку та реєстрації страхових агентів. Частина 7 ст. 92 Проекту Закону № 5199-VI лише передбачає, що страховик зобов'язаний розмістити на офіційному веб-сайті інформацію про страхових агентів, яка є загальнодоступною, зокрема, про найменування (прізвище, ім'я та по батькові) та його місцезнаходження, а також дані для телефонного зв'язку та листування.

Вважаємо, що наведена норма не зможе вирішити в повному обсязі ту проблему, яка на сьогодні існує, з масовою некомпетентністю, безвідповідальністю та шахрайством з боку «дрібних» страхових агентів. В даному випадку автори законопроекту покладаються повністю на принцип саморегулювання ринку страхування, виключаючи державне регулювання питання обліку страхових агентів. Більш ефективною може стати законодавча вимога, відповідно до якої, по-перше, страховик зобов'язаний вести реєстр страхових агентів, а по-друге, перелік страхових агентів конкретного страховика буде міститися і у Державному реєстрі фінансових установ у відомостях про страховика. Такий спосіб вирішення проблеми є досить вдалим, оскільки для створення окремого реєстру страхових агентів необхідно додаткове фінансування, час на розроблення електронного реєстру, а також з'явиться ще одна громіздка процедура – включення до реєстру осіб, які бажають здійснювати агентську діяльність у страхуванні [37, с. 193]. Важливим є те, що це положення буде відповідати вимогам Директиви (ЄС) 2016/97 про страхову дистрибуцію, а саме – Главі 2, у якій

визначені вимоги щодо реєстрації: страхові та перестрахові посередники мають бути зареєстровані в уповноваженому органі країни їх реєстрації.

Повертаючись до питання реєстрації в МТСБУ страхових агентів, які бажають здійснювати посередницьку діяльність з обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності, вважаємо, що імперативна норма, що стосується обов'язковості такої реєстрації має міститися у Законі України «Про страхування», оскільки це основний нормативно-правовий акт, який встановлює загальні засади діяльності та правового становища страхових агентів. Таким чином, пропонуємо у статті 15 Закону України «Про страхування» після частини сьомої доповнити новою частиною такого змісту:

«Страховик зобов'язаний вести реєстр страхових агентів (агентств) (далі – Реєстр), які мають право укладати договори страхування від його імені. Реєстр має бути загальнодоступним, розміщуватися на офіційному веб-сайті страховика та містити інформацію про: 1) прізвище, ім'я, по батькові (для фізичної особи – підприємця) або найменування страхового агентства (для юридичної особи); 2) місцезнаходження (для юридичної особи) або місце реєстрації (для фізичної особи – підприємця); 3) реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та повідомили про це відповідний орган державної податкової служби і мають відмітку у паспорті – серія та номер паспорта, коли і ким виданий) або код за ЄДР для юридичної особи; 4) контактні дані (телефон, електронна пошта, адреса для листування).

Протягом 10 днів з моменту внесення страхового агента (агентства) до Реєстру, страховик зобов'язаний надати інформацію про нього до Уповноваженого органу для включення такої інформації до відомостей про страховика, які містяться в Державному реєстрі фінансових установ. Така інформація повинна бути загальнодоступною.

Страхові агенти мають право здійснювати посередницьку діяльність з обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності за умови їх реєстрації в МТСБУ».

Ще однією проблемою, яка потребує нагального вирішення, є відсутність на законодавчому рівні вимог щодо визначення необхідного професійного рівня страхових агентів. Аналіз чинного законодавства свідчить про те, що страховим агентом може стати будь-яка дієздатна особа. Разом з тим, Розділ 2. Постанови Кабінету Міністрів України «Про порядок провадження діяльності страховими посередниками» встановлює коло спеціальних обов'язків, які страховий агент має виконувати при здійсненні своєї посередницької діяльності у страхуванні, а саме: страховий агент, що отримує страхові платежі від страхувальників, зобов'язаний перерахувати ці кошти на рахунок страховика протягом двох робочих днів після отримання відповідних страхових платежів, а також оформити договір страхування не пізніше одного робочого дня з моменту отримання страхового платежу; страховий агент зобов'язаний щодавно подавати страховику відомості про укладені договори страхування та розміри отриманих платежів.

Враховуючи зазначене, а також те, що для здійснення діяльності щодо рекламування, консультування, пропонування страхувальникам страхових послуг та проведення роботи, пов'язаної з укладенням та виконанням договорів страхування, у тому числі оформлення всіх необхідних документів для своєчасної виплати страхових сум або страхового відшкодування, необхідний певний професійний рівень знань. Про це наголошено і в Директиві (ЄС) 2016/97 про страхову дистрибуцію. Зокрема, у ст. 10 «Професійні та організаційні вимоги» встановлено, що країни реєстрації повинні забезпечити, щоб особи, які реалізують страхові та перестрахові послуги (в тому числі страхові та перестрахові посередники), мали необхідні знання та кваліфікацію для належного виконання своїх завдань і обов'язків.

Вказану прогалину в Проекті Закону № 5199-VI запропоновано врегулювати таким чином. Частина 12 ст. 92 «Вимоги до порядку

провадження посередницької діяльності страхових агентів» передбачає, що страховики повинні забезпечити навчання страхових агентів, а також працівників страхового агента, які безпосередньо залучені до процесу страхового посередництва. Зазначене навчання повинно узгоджуватись з класами страхування, які пропонуються страховими агентами клієнтам і здійснюється за програмою, встановленою Уповноваженим органом. Таким чином, обов'язок забезпечення належного професійного рівня страхових агентів пропонується покласти на страховика.

У науковій літературі активно обговорюється питання, яким має бути страховий агент. Наголошується на тому, що успішне укладення договорів з потенційними страхувальниками багато в чому залежить від професійних якостей страхового агента. Робота страхового агента вимагає не тільки глибоких знань у сфері можливих видів страхування, психології людей, але і володіння такими якостями, як – доброзичливість, чемність, вміння підтримати бесіду та ін.

Іноземні страхові компанії часто висувають до кандидатів у страхові агенти дуже жорсткі вимоги. Наприклад, у США критеріями професійного відбору є: комунікабельність – вміння легко, доброзичливо і невимушено спілкуватися з людьми різних професій, віку та соціального статусу; швидкість реакції – вміння швидко, беручи до уваги конкретну ситуацію, відповісти на будь-яке питання; фінансове становище – відсутність претензій від податкових органів, зокрема правильність декларування доходів та їх джерел; загальний рівень культури особи – неформальний підхід до професії, слідкування за своєю мовою; зовнішня привабливість; відсутність шкідливих звичок; ввічливість та інші.

Законодавство Польщі містить норми, якими передбачено, що кожен страховий агент спочатку повинен пройти 152-годинну підготовку в одній зі страхових компаній, здати іспит і отримати сертифікат. Після цього він проходить реєстрацію в уповноваженому органі і отримує ліцензію. Тільки тоді він має право укласти агентську угоду зі своєю страховою компанією і

реалізувати страхові послуги. Якщо страховий агент хоче працювати ще з однією компанією і стати мультіагентом, то він проходить додаткову 48-годинну підготовку у другій компанії і далі проходить аналогічну процедуру реєстрації та ліцензування. Після цього він може працювати в інтересах двох страховиків. Все це стосується страхових агентів фізичних осіб. Для юридичних осіб, які хочуть виконувати агентські функції, подібну процедуру повинен пройти керівник компанії або його заступник. Якщо посередницькі послуги не є профільними для даної організації, наприклад, як банк або автодилер, то вони повинні підготувати такого фахівця зі страхування і ввести його в штат організації. Тільки цей співробітник має право підписувати договори страхування від імені страховика, якщо він має відповідну довіреність [20].

В Україні у 2013 році Нацкомфінпослуг запровадила кваліфікаційні вимоги до страхових агентів, необхідні для здійснення посередницької діяльності з обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів. Положення вказаного підзаконного нормативно-правового акта передбачають, що у разі якщо страховик провадить діяльність у сфері обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів за участю страхових агентів, такі страхові агенти повинні відповідати таким Кваліфікаційним вимогам:

- не мати встановленої в судовому порядку заборони обіймати посади, пов'язані з обліком, зберіганням і розпорядженням матеріальними цінностями та грошовими коштами, а також з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або займатися діяльністю, пов'язаною з наданням фінансових послуг;

- мати договір доручення¹³, укладений із страховиком – членом МТСБУ, що передбачає здійснення посередницької діяльності з обов’язкового страхування цивільно-правової відповідальності;
- мати повну загальну середню чи професійно-технічну освіту та досвід роботи не менше двох років або базову чи повну вищу освіту;
- знати основні засади страхування та посередницької діяльності у сфері обов’язкового страхування цивільно-правової відповідальності, які визначені у відповідних нормативно-правових актах;
- мати навички користувача персонального комп’ютера, рівень яких встановлюється страховиком.

Розпорядженням Нацкомфінпослуг № 2401 передбачено, що саме страховик зобов’язаний здійснювати підготовку страхових агентів шляхом проведення відповідних навчальних заходів, а МТСБУ, в свою чергу, здійснює у спосіб, погоджений з Нацкомфінпослуг, координацію перевірки у страхових агентів знань щодо основних засад страхування та посередницької діяльності у сфері обов’язкового страхування цивільно-правової відповідальності.

Вважаємо, що питання щодо навчання та сертифікації страхових агентів підлягає терміновому врегулюванню на законодавчому рівні, оскільки на практиці досить часто зустрічаються страхові агенти, які не відповідають навіть половині із вищезазначених критеріїв. Результатом такої ситуації є легковажне та безвідповідальне ставлення до своїх обов’язків страховими агентами по відношенню до страховиків.

Наприклад, як свідчить судова практика [196], страховики вимушені звертатися до господарських судів з позовами про стягнення заборгованості за договорами доручення/агентськими договорами та розірвання договору. Зокрема, страхові агенти, порушуючи взяті на себе зобов’язання, не

¹³ Раніше по тексту цього підрозділу нами були запропоновані зміни у Розпорядження Нацкомфінпослуг № 2401, а саме: замінити «договір доручення» на «агентський договір», зважаючи на те, що страхові агенти, які здійснюють посередницьку діяльність у страхуванні, мають діяти на підставі укладення саме агентського договору.

виконують умови договорів (в більшості випадків, частково або в повному обсязі не перераховують отримані страхові платежі від продажу страхових послуг).

Так, Сторона А (позивач) звернулася до суду з позовом про стягнення із Сторони Б (відповідач) 34 070 грн. 01 коп. заборгованості за договором-дорученням про надання агентських послуг по страхуванню від 24 березня 2009 року № 3.0178-00-09, 1 649 грн. 35 коп. інфляційної складової боргу, 667 грн. 86 коп. 3 % річних, 3 444 грн. 33 коп. пені та 2 131 грн. 37 коп. штрафу за несвоєчасне подання договорів страхування.

Під час судового розгляду справи суд встановив, що 24 березня 2009 року між позивачем та відповідачем (в якості агента) був укладений договір-доручення № 3.0178-00-09, відповідно до якого страховик доручає, а агент приймає на себе обов'язки по наданню фізичним і юридичним особам страхових послуг шляхом укладення договорів страхування від імені та за дорученням страховика.

На виконання договору відповідач подав позивачу акт наданих послуг № ЦО00388, відповідно до якого відповідачем було реалізовано за листопад 2009 р. страхових полісів у кількості 65 шт. Відповідно до зазначених полісів відповідач зобов'язаний був перерахувати позивачу 25 835 грн.18 коп. Крім того, до акту наданих послуг № ЦО00388 увійшли поліси, що були реалізовані у жовтні 2009 року у кількості 19 шт., за які відповідач заборгував позивачу 8 234 грн. 83 коп. Таким чином, заборгованість відповідача перед позивачем склала 34 070 грн. 01 коп. Крім суми основного боргу позивач також просить стягнути з відповідача 1 649 грн. 35 коп. інфляційної складової боргу, 667 грн. 86 коп. 3 % річних, 3 444 грн. 33 коп. пені та 2 131 грн. 37 коп. штрафу.

Рішенням Господарського суду міста Києва у справі № 46/315 10 вересня 2010 року суд вирішив позов задовольнити повністю.

На жаль, наведений приклад не є поодиноким в судовій практиці, існує ще багато схожих ситуацій [111-113; 193; 194; 197-199]. Зазначена проблема

негативно впливає на розвиток страхового ринку, а також на загальний стан довіри населення до страхових посередників в цілому. А тому вважаємо за необхідне запровадити сертифікацію страхових агентів та прийняти спеціальну програму їх навчання, яка має бути розробленою Нацкомфінпослуг та затверджена відповідним розпорядженням.

Отже, дослідивши правове становище страхових агентів, можна зробити висновок, що чинне законодавство України, яке покликане врегульовувати підприємницьку діяльність вказаних суб'єктів, характеризується наявністю досить великої кількості прогалин та колізій. Зокрема, встановлено, що на сьогодні одним із суб'єктів, що має право здійснювати посередницьку діяльність у страхуванні, є страховий агент, який за чинним законодавством визнається представником страховика, про що прямо вказано у Законі України «Про страхування». Вважаючи, що зазначене є змішуванням таких відмінних правових категорій, як представництво та комерційне посередництво у страхуванні, запропоновано розрізнити страхових агентів (фізичних осіб – підприємців та юридичних осіб) – посередників у страхуванні, які діють на основі агентського договору, та представників страховика (фізичних осіб), які діють на основі договору доручення. Також встановлено, що особливо гострими є проблеми відсутності загального обліку та реєстрації страхових агентів та вимог щодо їх професійного рівня знань, навчання та сертифікації (крім тих, які здійснюють посередницьку діяльність з обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів).

2.2 Правове становище страхових брокерів

На відміну від страхового агента, фігура страхового брокера для українського страхового ринку – явище відносно нове. Тому процес

формування правового становища та організації їх посередницької діяльності до кінця ще не завершений. Вперше страхові брокери на страховому ринку України як посередники у страхуванні, з'явилися на початку 90-х років. Це були колишні працівники страхових компаній середньої та вищої ланки, які працювали в інтересах страхових компаній, забезпечуючи їм перестраховання як на українському, так і на зарубіжних ринках. Згодом брокери почали приділяти більше уваги захисту інтересів страхувальника. На підтвердження цього у вересні 1997 року була створена Асоціація професійних страхових посередників України (АПСПУ), що розпочала свою організаційну роботу зі створення ринку страхових посередницьких послуг, яка отримала визнання і в Україні, і за кордоном [83].

Цей новий для України вид підприємницької діяльності до теперішнього часу не має належного розвитку, що обумовлено низкою факторів: недосконалістю страхового законодавства в частині, що пов'язана з визначенням правового становища страхових та перестрахових посередників, їх прав і обов'язків, а також захистом інтересів учасників страхування; загальною недовірою потенційного страхувальника до будь-яких посередників (відомі випадки, під час яких через некомпетентність та професійну недбалість посередників, які іменують себе страховими брокерами, у клієнтів виникали проблеми зі страховими компаніями при отриманні страхових виплат); наявністю конкуренції між страховиками та брокерами – професійними учасниками страхового ринку, що представляють інтереси страхувальників, і мають можливість впливати на діяльність страхової компанії [7].

Правове становище страхових брокерів на сьогодні регламентується Законом України «Про страхування», Постановою Кабінету Міністрів України «Про порядок провадження діяльності страховими посередниками», Розпорядженням Держфінпослуг «Про затвердження Положення про реєстрацію страхових та перестрахових брокерів і ведення державного

реєстру страхових та перестрахових брокерів» (далі – Розпорядження Держфінпослуг № 736) та іншими нормативно-правовими актами.

На території України можуть провадити свою діяльність страхові брокери-резиденти, а також страхові брокери-нерезиденти через їх постійні представництва, які в установленому порядку письмово повідомили про намір здійснювати діяльність на території України.

Страховими брокерами в Україні визнаються юридичні або фізичні особи, які зареєстровані як суб'єкти підприємницької діяльності, здійснюють за винагороду посередницьку діяльність у страхуванні від свого імені на підставі брокерської угоди з особою, яка має потребу у страхуванні як страхувальник (ч. 3 ст. 15 Закону України «Про страхування»). Тобто страховий брокер завжди діє в інтересах саме клієнта, а не страхової компанії.

Із зазначеної норми випливає, що страховим брокером може бути лише суб'єкт підприємницької діяльності, що здійснює посередницьку діяльність у страхуванні.

Як і у випадку зі страховими агенціями, страхові брокери – юридичні особи можуть створюватися у формі господарських товариств різних видів. Страховий брокер має обов'язково пройти державну реєстрацію, яка передбачає засвідчення факту створення юридичної особи або засвідчення факту набуття статусу підприємця фізичною особою, а також вчинення інших реєстраційних дій шляхом внесення відповідних записів до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань. Порядок реєстрації страхових брокерів є загальним і визначається Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань».

Згідно п. 1.6. Розпорядження Держфінпослуг № 736 право на провадження посередницької діяльності у страхуванні мають страхові брокери, які внесені до Державного реєстру страхових та перестрахових брокерів (далі – Реєстр). Тобто має місце спеціальна реєстрація страхових

брокерів, на відміну від страхових агентів (крім тих, які зобов'язані зареєструватися в МТСБУ для провадження посередницької діяльності з обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів).

Пункт 1 Наказу Комітету у справах нагляду за страховою діяльністю від 03 червня 1999 року № 41 «Про реєстрацію та сертифікацію страхових брокерів» [171] було встановлено, що реєстрація страхових брокерів – суб'єктів підприємницької діяльності починається з 29 червня 1999 року. Вже 26 жовтня 1999 року Наказом Комітету у справах нагляду за страховою діяльністю № 78 була затверджена Інструкція про порядок сертифікації страхових брокерів, ведення державного реєстру страхових брокерів та регулювання їхньої діяльності [133], яка до прийняття Розпорядження Держфінпослуг № 736 регламентувала порядок реєстрації страхових брокерів.

Для внесення страхового брокера до Реєстру останній має подати до Нацкомфінпослуг відповідний пакет документів. Заявник несе відповідальність згідно із чинним законодавством за достовірність інформації, що зазначена в документах, наданих для внесення до Реєстру. Розпорядження Нацкомфінпослуг про внесення інформації до Реєстру є підставою для видачі Свідоцтва про внесення до Реєстру. Це Свідоцтво видається безстроково та є документом, який засвідчує факт реєстрації страхового брокера, а також підтверджує право здійснювати посередницьку діяльність у страхуванні.

Свідоцтво про внесення до Реєстру страхового брокера підтверджує його право надавати такі послуги:

- консультування;
- експертно-інформаційні послуги;
- робота, пов'язана з підготовкою, укладанням та виконанням (супроводом) договорів страхування;

– урегулювання питання про збитки у разі настання страхового випадку в частині одержання та перерахування страхових платежів, страхових виплат та страхових відшкодувань за договором із страхувальником;

– інші посередницькі послуги у страхуванні за переліком, що встановлюється Нацкомфінпослуг.

Зважаючи на те, що спеціального нормативно-правового акта щодо інших посередницьких послуг у страхуванні Нацкомфінпослуг прийнято не було можна зробити висновок, що на сьогодні – це *виключний перелік*.

Також наявний перелік містить деякі суперечливі положення, наприклад, першим пунктом визначено – консультування. Виникає питання – в якій сфері може надаватися ця послуга? Виходячи із того, що діяльність страхових брокерів є їх виключним видом діяльності (ч. 2 ст. 15 Закону України «Про страхування»), вважаємо, що все ж консультування повинно обмежуватись лише сферою страхування. Теж саме стосується і експертно-інформаційних послуг.

На практиці можна побачити, що страхові брокери пропонують доволі широкий спектр своїх послуг. Відтак, із системного аналізу інформації, яка міститься на сайтах провідних страхових брокерів України та представництв страхових брокерів-нерезидентів [216-218], можна виокремити інші види послуг, які ними надаються: страховий аудит, послуги щодо врегулювання збитків (претензій), порівняльні аналізи (бенчмаркінг) систем управління ризиками та страховими рішеннями, послуги аварійних комісарів, допомога в організації та проведенні розслідування страхових випадків, оцінка страхової вартості об'єктів перед страхуванням та інші. Звичайно деякі із вказаних послуг можна віднести до консультування або експертно-інформаційних послуг, але все ж більшість носять індивідуальний характер (такі як – страховий аудит, оцінка вартості об'єктів, послуги аварійних комісарів), іноді страхові брокери навіть пропонують юридичні послуги для представлення інтересів страхувальників у суді.

Враховуючи вищенаведене, а також виключний характер діяльності страхових брокерів, пропонуємо внести такі зміни у п. 2.1.15. Розпорядження Держфінпослуг «Про затвердження Положення про реєстрацію страхових та перестрахових брокерів і ведення державного реєстру страхових та перестрахових брокерів» № 736 від 28 травня 2004 року:

– абзац 1 викласти у такій редакції:

«Свідоцтво підтверджує право страхового (перестрахового) брокера надавати такі послуги *страхувальникам (перестрахувальникам) у сфері страхування та перестрахування*»;

– у підпункті в) замінити слова «робота, пов'язана» на слова «послуги, що пов'язані»;

– доповнити підпунктами такого змісту:

«г) врегулювання претензій;

д) послуги щодо організації та проведення розслідувань страхових випадків»;

– у зв'язку з чим підпункт г) вважати підпунктом е).

Вимога щодо обов'язкової реєстрації страхових брокерів повністю відповідає положенням Директиви (ЄС) 2016/97 про страхову дистрибуцію, що є позитивним моментом у правовому регулюванні діяльності страхових брокерів. Зокрема, в Україні розроблений сайт Нацкомфінпослуг, на якому будь-яка особа може переглянути державний реєстр страхових брокерів. Створення вказаного Реєстру в електронній формі дозволяє кожному отримати необхідну інформацію про конкретного брокера. Нацкомфінпослуг щорічно публікує список страхових брокерів, які провадять свою діяльність на території України та інформацію про яких внесена до Реєстру, у засобах масової інформації і постійно оновлює її на офіційному веб-сайті Нацкомфінпослуг. На сьогодні загальнодоступною є інформація щодо найменування юридичної особи або прізвища, ім'я, по батькові громадянина – підприємця, юридичної адреси брокера, коду ЄДР, прізвища, ім'я та по

батькові керівника, реєстраційного номера (або номера свідоцтва) та телефонів.

Поряд з вимогою про обов'язкову державну реєстрацію страхових брокерів, Розділ 3 Розпорядження Держфінпослуг № 736 передбачає вимоги до страхових брокерів, які мають виконуватись під час провадження посередницької діяльності у страхуванні:

- наявність знань та кваліфікації керівників юридичних осіб або фізичних осіб – підприємців, що мають намір провадити посередницьку діяльність у страхуванні, які мають бути підтверджені свідоцтвом (сертифікатом) устанавленого зразка;
- забезпечення гарантії щодо професійної відповідальності відповідно до вимог, устанавлених чинним законодавством України;
- інші вимоги, передбачені чинним законодавством України.

До 2005 року сертифікація страхових брокерів здійснювалася відповідно до Інструкції про порядок сертифікації страхових брокерів, ведення державного реєстру страхових брокерів та регулювання їхньої діяльності № 78 від 26 жовтня 1999 року. Але Наказом Міністерства фінансів України № 565 [116] вказаний нормативний акт було скасовано і до 2014 року порядок сертифікації страхових брокерів нормативно не був врегульований, окрім п. 3.2. Розпорядження Держфінпослуг № 736, який передбачає, що у випадку якщо новопризначений керівник юридичної особи не має відповідного документа, що підтверджує проходження навчання, перепідготовки, підвищення кваліфікації фахівців, то він зобов'язаний у тримісячний строк пройти відповідний курс навчання, перепідготовки, підвищення кваліфікації фахівців та скласти екзамен у порядку, устанавленому Нацкомфінпослуг, що підтверджується відповідним свідоцтвом (сертифікатом).

Лише 29 квітня 2014 року Нацкомфінпослуг своїм Розпорядженням № 1321 «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України» [120] внесла зміни

до Розпорядження Держфінпослуг від 25 грудня 2003 року № 183 «Про затвердження Положення про навчання, перепідготовку, підвищення кваліфікації та складання екзаменів особами, які провадять діяльність на ринках фінансових послуг» [143] (далі – Розпорядження Держфінпослуг № 183). Зокрема, було затверджено, що норми вказаного Положення поширюються на навчання, перепідготовку, підвищення кваліфікації керівників юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців, які мають намір провадити або провадять посередницьку діяльність у страхуванні та/або перестрахованні (страхових та/або перестрахових брокерів).

Відповідно до п. 3.9. згаданого Розпорядження Держфінпослуг № 183, навчання страхових брокерів здійснюється з метою одержання ними професійних знань, які відповідають базовому рівню кваліфікації, необхідному для здійснення посередницької діяльності у страхуванні. Після завершення навчання за програмою підвищення кваліфікації страхових брокерів особа складає екзамен у формі тестування та співбесіди. Під час провадження посередницької діяльності у страхуванні страховий брокер через кожні три роки повинен проходити навчання та складати екзамен за програмою підвищення кваліфікації страхових брокерів. Також п. 1.6. встановлює, що підвищення кваліфікації страхових брокерів здійснюється згідно із згаданим Положенням та відповідно до затвердженої Нацкомфінпослуг Типової програми підвищення кваліфікації страхових та перестрахових брокерів [156].

Проаналізувавши вказану програму, можна зробити висновок, що вона є спільною для страхових та перестрахових брокерів, та містить загальні теми, які стосуються функціонування ринку фінансових послуг, зокрема ринку страхування, нормативно-правового та державного регулювання діяльності страхових брокерів, а також спеціальні – питання щодо організаційно-економічних засад управління, фінансових нормативів діяльності, особливостей ведення бухгалтерського обліку та міжнародних

стандартів фінансової звітності, внутрішнього аудиту діяльності страхових брокерів.

Не можна не відзначити тему щодо взаємодії страхового брокера зі споживачем фінансових послуг. На нашу думку, вказане питання є тим «стрижнем», яке дозволить змінити на краще ставлення споживачів страхових послуг до інституту страхових брокерів, як такого, що покликане, в першу чергу, на якісному рівні задовольнити їх потреби у страхуванні. Звертаючись до страхового брокера за посередницькою послугою у страхуванні, потенційний страхувальник бажає отримати відповіді на такі питання: з якою страховою компанією краще укласти договір страхування, враховуючи її становище на ринку, її спеціалізацію, фінансовий стан, рейтинг та, звичайно, фінансові можливості і побажання клієнта. Саме тому страховий брокер повинен постійно здійснювати моніторинг страхових компаній, має бути добре обізнаним із страховим ринком країни, знати всі переваги та недоліки тієї чи іншої страхової компанії і, звичайно, бути психологом. Для цього страховому брокеру відповідно до п. 2.1.16. Розпорядження Держфінпослуг № 736 надано право отримувати від страховика відомості про розмір статутного капіталу, страхових резервів і обсяг прийнятої відповідальності, наявність ліцензій.

Цікавим для дослідження є позиція авторів Проекту Закону № 5199-VI. Зокрема ст. 84 містить пропозицію щодо встановлення вимог до страхового брокера:

– якщо страховий брокер – фізична особа – підприємець, він повинен відповідати таким вимогам: мати вищу освіту; професійний досвід діяльності у сфері страхування не менш 2 років або успішно скласти іспит на професійну придатність у порядку, визначеному уповноваженим органом; не мати судимості у скоєнні умисного злочину у фінансовій сфері або повинен бути реабілітованим; не бути позбавленим у судовому порядку права обіймати керівні посади; протягом останніх десяти років не бути засудженим як член керівного або наглядового органу, як головний бухгалтер особи,

щодо якої ініційовано процедуру банкрутства або ліквідовано в результаті банкрутства, якщо залишались незадоволені кредитори; не бути оголошеним банкрутом і не підпадав під процедуру банкрутства;

– якщо страховий брокер – юридична особа, члени його керівного і наглядового органів, а також інші особи, уповноважені представляти страхового брокера, повинні відповідати зазначеним вимогам.

Під професійним досвідом згідно ч. 1 ст. 84 слід розуміти зайняття посади на рівні керівництва не менше двох послідовних років або посади, безпосередньо пов'язаної з укладанням і супроводженням договорів страхування у страховика, перестраховика, страхового брокера чи страхового агента.

Наведені пропозиції Проекту Закону № 5199-VI щодо встановлення вимог до страхових брокерів, на нашу думку, дозволять підвищити професійний рівень зазначених суб'єктів посередницької діяльності у страхуванні, що безумовно позитивно вплине на їх розвиток.

Наступним проблемним аспектом видається вимога, яка стосується *забезпечення гарантії щодо професійної відповідальності страхових брокерів*. Із норм Розділу 3 Розпорядження Держфінпослуг № 736 вбачається, що спосіб забезпечення таких гарантій має бути встановлений чинним законодавством України (п. 3.1.).

На сьогодні в Україні відсутня норма, яка б встановлювала *обов'язкове страхування* відповідальності страхових брокерів. Останнє здійснюється тільки в добровільній формі, що вказує на ще один недолік правового регулювання діяльності страхових брокерів.

Слід відзначити, що ч. 4 ст. 10 Директиви (ЄС) 2016/97 про страхову дистрибуцію встановлює, що страхові та перестрахові посередники повинні мати страхове покриття професійної відповідальності перед третіми особами, яке поширюється на всю територію Європейського Союзу, або деякі інші аналогічні гарантії щодо відповідальності, яка виникає через професійну недбалість, на суму, не менше 1 250 000 євро за кожним випадком і на

загальну річну суму в 1 850 000 євро за всіма збитками, якщо таке страхування або аналогічна гарантія ще не надані страховою компанією, перестраховою компанією або іншою компанією, від імені якої діє страховий або перестраховальний посередник, або інтереси якої страховий або перестраховальний посередник уповноважений представляти, або якщо така компанія не взяла на себе повну відповідальність за дії такого посередника.

У зв'язку з прийняттям вказаної Директиви, багато країн-членів Європейського Союзу запровадили обов'язкове страхування відповідальності страхового брокера, що є однією з обов'язкових умов здійснення його діяльності.

Що стосується двох інших способів забезпечення професійної відповідальності, то на нашу думку, їх застосування можливе у тих країнах, де діяльність страхових посередників сприймається саме як представлення бізнесу страхових компаній (а не як посередництво), і де передбачена можливість отримання винагороди страховими брокерами від страховика¹⁴.

Для зменшення кількості неякісних послуг, що надаються страховими брокерами, професійних помилок, а також приведення законодавства України в сфері посередницької діяльності у страхуванні та перестраховуванні до вимог Директиви (ЄС) 2016/97 про страхову дистрибуцію, Держфінпослуг пропонувала, щоб страхові брокери зобов'язані були мати банківську гарантію на компенсацію витрат третіх осіб, понесених внаслідок неналежного провадження професійної діяльності брокера або договір страхування професійної відповідальності. Така позиція Держфінпослуг підтримується і Федерацією страхових посередників України.

Проект Закону № 5199-VI також містить пропозицію щодо запровадження страхування професійної відповідальності страхових брокерів, зокрема у ст. 91 однією з вимог до провадження своєї професійної діяльності є укладення договору страхування професійної відповідальності страхового посередника зі страховиком на страхову суму не менше 1 млн.

¹⁴Більш детально питання отримання винагороди страховими брокерами буде розглянуте далі по тексту.

євро стосовно кожного страхового випадку або 1,5 млн. євро за валютним обмінним курсом валюти України на дату підписання договору страхування стосовно всіх страхових випадків.

Запропоновані положення є переписуванням норми Директиви № 2002/92/ЄС про посередництво у страхуванні без врахування ситуації, яка сьогодні існує на страховому ринку України. Дійсно, положення щодо обов'язковості забезпечення професійної відповідальності страхових брокерів повинно бути закріплено в чинних нормативно-правових актах, які регулюють діяльність страхових посередників. Але негативним явищем, яке на сьогодні існує в сфері правотворення в Україні, є запозичення норм законодавчих актів інших країн без адаптації до соціальної, економічної та правової ситуації в державі.

Зважаючи на сучасний стан в середині нашої країни та кризу в економіці, вважаємо, що зазначені суми у розмірі 1 млн. євро та 1,5 млн. євро не є адекватними для застосування як гарантій професійної відповідальності страхових брокерів, вони є дещо завищеними. Необхідно взяти до уваги той факт, що динаміка розвитку посередницької діяльності страхових брокерів в Україні, на жаль, є негативною вже більше десятиріччя. Зокрема, якщо у 2003 році було зареєстровано 101 страхового брокера, у 2005 році – 75 страхових брокерів, у 2007 році – 64 страхових брокерів [241, с. 131], то вже станом на 23 жовтня 2015 року зареєстровано всього 53 страхових брокерів [43]. Також скорочується і кількість договорів страхування, укладених брокером зі страховиками на користь страхувальників, про що свідчать відомості про надання посередницьких послуг у страхуванні за 2013 рік, 2014 рік та за перше півріччя 2015 року [60].

Виходячи із вищевикладеного, вважаємо, що перша редакція Проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України та виклад Закону України «Про страхування» у новій редакції» за № 9614 від 19 грудня 2011 року передбачала більш вдале вирішення проблеми щодо страхування професійної відповідальності страхових брокерів. Зокрема, у ст. 74 було

визначено, що страховий брокер повинен укласти договір страхування професійної відповідальності, дійсний на території України, який покриває втрати, завдані на території України під час здійснення ним страхового посередництва. Мінімальна страхова сума повинна бути не меншою ніж 500 000 грн. за кожний окремий страховий випадок і не менше, ніж 2 000 000 грн. за всі страхові випадки протягом 1 року.

Дещо змінивши зазначену пропозицію, вважаємо за доцільне встановити, що *розмір страхової суми повинен відповідати максимальному розміру страхової суми за договорами, які було укладено при посередництві страхового брокера за минулий фінансовий рік, але не менше ніж 500 000 грн. за кожний окремий страховий випадок і не менше, ніж 2 000 000 грн. за всі страхові випадки протягом 1 року.*

Таким чином, вказані новели, щодо вимог, умов та гарантій діяльності страхових брокерів, дозволять підвищити рівень довіри клієнтів до діяльності страхових брокерів, забезпечити більш високий професійний рівень послуг, що надаються страховими брокерами, а також сприятимуть недопущенню на ринок страхування шахраїв.

Окрім проаналізованих вимог, які мають виконуватись страховими брокерами під час провадження посередницької діяльності у страхуванні, законодавством передбачені і певні обмеження щодо їх діяльності (Розділ 3. Постанови Кабінету Міністрів України «Про порядок провадження діяльності страховими посередниками»):

- страховий брокер не може провадити інші види діяльності, в тому числі посередницької, крім посередницької діяльності на страховому ринку;
- страховий брокер може укладати договори страхування з одним страховиком на суму страхових платежів, що не перевищує 35 відсотків загальної суми страхових платежів за всіма договорами страхування, укладеними цим брокером протягом року;

– з метою забезпечення ліквідності операцій страхового брокера – юридичної особи розмір отримуваних ним страхових платежів протягом кожного кварталу не повинен перевищувати розмір сплаченого статутного фонду страхового брокера;

– страховий брокер має право отримувати страхові платежі, якщо він забезпечує набрання чинності договору страхування не пізніше одного дня після отримання ним страхових платежів. В іншому разі страховий брокер не має право отримувати страхові платежі і їх перерахування (внесення) має здійснюватися безпосередньо страховику;

– розмір платежів, отримуваних страховим брокером – фізичною особою протягом кожного кварталу, не повинен перевищувати 625 мінімальних заробітних плат.

Більшість із вказаних обмежень стосуються саме страхових брокерів-юридичних осіб, оскільки відповідно до ч. 3 ст. 15 Закону України «Про страхування», страхові брокери – фізичні особи, які зареєстровані у встановленому порядку як суб'єкти підприємницької діяльності, не мають права отримувати та перераховувати страхові платежі, страхові виплати та виплати страхового відшкодування.

Із зазначеного вбачається невідповідність норм Постанови Кабінету Міністрів України «Про порядок провадження діяльності страховими посередниками» Закону України «Про страхування», в частині заборони Законом отримувати та перераховувати страхові платежі, страхові виплати та виплати страхового відшкодування страховим брокером – фізичною особою, яка зареєстрована як суб'єкт підприємницької діяльності, що потребує вирішення на законодавчому рівні.

Наступною, найбільш обговорюваною, є *проблема отримання брокерської винагороди від страховика*. Ситуація полягає в тому, що за чинним законодавством України страхові брокери мають право отримувати винагороду за надані послуги лише від страхувальника (юридичних осіб та дієздатних фізичних осіб, які уклали із страховиками договори страхування

або є страхувальниками відповідно до законодавства України). Але не погоджуючись із такою позицією законодавця, страхові брокери вважають, що необхідно внести відповідні зміни до законодавства в частині можливості отримання ними винагороди як від страхувальників, так і від страхових компаній.

Відповідно до п. 3 ст. 15 Закону України «Про страхування» страхові брокери здійснюють за винагороду посередницьку діяльність у страхуванні від свого імені на підставі брокерської угоди з особою, яка має потребу у страхуванні як *страхувальник*. Аналізуючи правову природу брокерської угоди, можна дійти висновку, що за своєю суттю вона є договором комісії. Відповідно до ст. 1011 ЦК України за договором комісії одна сторона (комісіонер) зобов'язується за дорученням другої сторони (комітента) за плату вчинити один або кілька правочинів від свого імені, але за рахунок комітента. В нашому випадку комісіонером виступає страховий брокер, а комітентом – страхувальник.

Договір про надання страхових брокерських послуг (брокерська угода) законодавцем визначається як письмова угода між страхувальником та страховим брокером, в якій визначаються права та обов'язки сторін, порядок і умови набуття чинності договору страхування, що укладається при посередництві страхового брокера, порядок внесення страхових платежів та інформування страхувальника про набуття чинності договору страхування, умови здійснення взаєморозрахунків між ними, відповідальність за невиконання або неналежне виконання умов зазначеної угоди, інші умови за згодою сторін. Отже, брокерською угодою передбачаються умови здійснення оплати брокерської винагороди саме *страхувальником*.

Таку позицію законодавця було підтримано і на рівні судової практики, зокрема у 2005 році Господарським судом міста Києва була розглянута справа за позовом страхового брокера ТОВ П «ЕОС Ризик Україна» до Держфінпослуг щодо скасування заборони згаданому брокеру отримувати винагороду від страховиків. Під час судових засідань по даній справі суду

необхідно було встановити чи мають право страхові брокери надавати посередницькі послуги страховикам і отримувати від останніх винагороду. Позиція Держфінпослуг полягала в тому, що страхові брокери мають отримувати комісійну винагороду виключно від страхувальників. Підкріплюючи цю позицію нормами чинного законодавства, а саме статтею 15 Закону України «Про страхування» та Постановою Кабінету Міністрів України «Про порядок провадження діяльності страховими посередниками», Держфінпослуг перевіряючи страхового брокера ТОВ П «ЕОС Ризик Україна» визначила, що страховий посередник займається не властивою страховим брокерам діяльністю – надання агентських послуг страховикам. Держфінпослуг заборонила страховим брокерам отримувати комісійну винагороду від страховиків, мотивуючи це тим, що на відміну від страхового агента, який діє від імені та в інтересах певного страховика, діяльність страхового брокера має бути спрямована виключно на задоволення потреб страхувальників. Клієнту необхідна передусім якісна страхова послуга. Водночас, як стверджує Держфінпослуг, надання брокеру можливості отримувати винагороду від страховика часто призводить до завищення розміру комісійних, які брокери отримують від страховиків. У брокера виникає спокуса працювати лише з тими компаніями, які платять найбільші комісійні. Інша позиція у брокера. Так брокери не заперечують, що їхня діяльність спрямована на задоволення, насамперед, потреб страхувальників. Проте розуміють свою роль як посередників трохи ширше, ніж Держфінпослуг. Відштовхуючись від терміна «посередник», страхові брокери вважають, що у своїй діяльності вони мають право укладати угоди й отримувати комісійну винагороду від страховиків [245].

Отже, чинне законодавство України встановлює, що страховий брокер має право отримувати свої комісійні виключно від страхувальника. На думку Л. Супрун, цей фактор є стримуючим і гальмівним у розвитку посередницької діяльності у страхуванні. Крім того, що послуги страхування в Україні не користуються великим попитом (особливо, що стосується

добровільних видів страхування), то ще й необхідно платити за те, щоб порадили, куди краще звернутися [221].

У більшості країн світу брокер отримує свої комісійні від страхової компанії. І тільки незначну частину може оплатити клієнт, наприклад, за надання додаткових послуг (складання та направлення листів, видача копій страхових полісів тощо). Це стосується і всіх країн ЄС за виключенням Фінляндії і Данії. Рівень проникнення послуг страхових брокерів в цих країнах значно нижчий (9% і 10 % відповідно), ніж в Європі в цілому (близько 25 %) [245].

Такий підхід виправданий там, де концепція узгодження розміру брокерської винагороди (комісії) відбувається саме зі страховиком. Так, наприклад, у Великобританії брокерська винагорода виплачується брокеру страховиком. Така позиція була підтримана судом, наприклад, в справі *Lord Norreys v Hodgson* (1987). Брокер постійно отримує свою комісію, яку вираховує самостійно, після отримання ним від комітента грос-премії (страхового платежу, що включає брокерську винагороду) та перед перерахуванням нетто-премії страховику (страхового платежу, що має отримати страховик) [82].

Представники економічної науки також вважають, що страхові брокери повинні мати можливість отримувати винагороду від страховиків. Так, наприклад, Д. Расшивалов зазначає, що в сучасних умовах розуміння ролі страхового брокера не може бути обмежене виключно тлумаченням прав та зобов'язань традиційного контракту на кшталт: «принципал-страхувальник» – «агент-брокер», оскільки ускладнення функцій брокера потребують схеми: «принципали: страхувальник та страховик-агент-брокер». Автор зазначає, що якщо розібратися у самій схемі отримання страховими брокерами винагороди від страховика, на основі якої побудовано бізнес-процеси, управлінський, бухгалтерський облік та аудит на світових ринках останні роки сто п'ятдесят, то можна дійти висновку, що ніяких конфліктів інтересів немає, оскільки страховик лише визначає розмір брокерської комісії, а

сплачує її брокерові страхувальник. Суть вказаної схеми полягає в наступному. Брокер на замовлення страхувальника забезпечує розміщення ризику на надійних страхових ринках по прийнятній ціні. Розмір брокерської комісії визначає страховик під час котирування ціни страхування. При цьому комісія є складовою ціни, брокер не має права її збільшувати і в такий спосіб діяти всупереч інтересам страхувальника. Слід зазначити, як показує ринкова практика, для страхувальника ціна страхування не буде змінюватися (зменшуватися), якщо останній страхуватиметься без участі страхового брокера, тобто – напряду. Страховик в такий спосіб підкреслює, що він віддає страховому брокерові частину доходу за надану послугу і визначає «додану вартість» цієї послуги через розмір комісії. Отже, ціна страхування не обтяжується брокерською комісією, оскільки остання є її частиною. Далі страхувальник сплачує страхову премію брокеру, який перераховує її нетто частину страховику, а зазначену комісію залишає собі [185].

Виходячи із вищевикладеного, виникає питання, якщо страховий брокер є посередником на ринку страхування та діє на підставі договору комісії, яким чином він отримує винагороду від страховика у зазначених прикладах?

Досліджуючи правову природу договору комісії, О. М. Сибіга звертає увагу на те, що право країн, чиї правові системи входять до сім'ї країн загального права, істотно відрізняється від права країн романо-германської правової сім'ї, в яких традиційно здійснення правочинів за участю професіоналів, відомих як «купці», відбувається за спеціальними правилами. Ні в Англії, ні в США не існує поділу представництва на загальне і торгове. Для позначення цих відносин використовується термін «агентування» (agency), а сторони представницьких відносин іменуються агентом (agent) і принципалом (principal). Представляючи принципала, агент може діяти як від імені останнього, розкриваючи чи не розкриваючи його ім'я, так і від свого імені. Таким чином, на відміну від англо-американського права, у якому відносини представництва регулюються агентським договором, у країнах

континентального права вони охоплюються договором доручення й комісії, хоча договір комісії істотно відрізняється від договору доручення, як посередницький договір [207, с. 14-15, 17].

Отже, зважаючи на те, до якої правової сім'ї належить країна, існує певна специфіка і відмінність у регулюванні правового становища та порядку здійснення підприємницької діяльності страховими брокерами, в тому числі і щодо *договору*, який опосередковує відносини із надання посередницької послуги у страхуванні. Тому у різних країнах світу можна побачити ситуацію, коли страхові брокери отримують винагороду і від страхових компаній, і від страхувальників. В Україні ж чинним законодавством передбачено, що страхові брокери здійснюють свою діяльність виключно на підставі укладення *брокерської угоди (договору комісії)* зі страхувальником.

Задля того, щоб все ж отримувати певний прибуток від страховиків, на практиці страхові брокери використовують різні схеми. Одна з них полягає у тому, що реєструючи суб'єкта господарювання, який має здійснювати підприємницьку діяльність страхового брокера, фактично останній провадить агентську діяльність у страхуванні, і як наслідок здійснює свою виключну професійну діяльність поза правовим полем, яка для неї встановлена. Або існують випадки, коли страхові брокери фіктивно створюють страхових агентів, щоб через останніх була можливість отримати винагороду від страховиків за агентським договором чи договором доручення [35, с. 58].

Необхідно звернути увагу на те, що ч. 2 ст. 15 Закону України «Про страхування» передбачає, що посередницька діяльність страхового брокера здійснюється як *виключний вид діяльності*. Зважаючи на зазначене, вважаємо за необхідне внести такі зміни у ст. 15 Закону України «Про страхування»:

після частини п'ятої доповнити новою частиною такого змісту:

«Страхові та перестрахові брокери не можуть бути засновниками або учасниками страхових агентів – юридичних осіб».

Другим механізмом отримання винагороди від страховика є, так звана, робота через дисконт, коли брокер заздалегідь обумовлює зі страховиком

відсоток комісійних від страхової премії, залученої брокером. У цьому випадку клієнт переказує на рахунок брокера страховий платіж, а брокер, у свою чергу, переказує його на рахунок страховика, але вже з вирахуванням комісійних. Технічно виходить, що не страховик, а страхувальник сплачує послуги брокера, оскільки саме від клієнта гроші надходять на рахунок брокера. Проте і цей механізм Держфінпослуг інтерпретує як винагороду від страховика і відповідно вважає порушенням [91].

Третя схема отримання винагороди страховим брокером від страховика, за «просування» страхової послуги, полягає в укладенні між ними, так званих, *консалтингових договорів*, предметом яких є надання консультаційних послуг у страхуванні.

О. В. Сукманова у своїй дисертації «Господарський договір про надання консультаційних послуг» пропонує таке визначення консалтингового договору: за договором про надання консультаційних послуг одна сторона зобов'язується за завданням другої сторони надати послуги, які за змістом є результатом інтелектуальної творчої діяльності з метою удосконалення організації і порядку здійснення господарської діяльності замовником, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу. Говорячи про консалтингові договори, автор зазначає, що в таких договорах підприємства, установи та організації, які надають відповідні послуги, є суб'єктами зі спеціальною правосуб'єктністю. Це пов'язано з тим, що далеко не всі суб'єкти господарювання можуть надавати консалтингові послуги [220, с. 8].

Як бачимо, в наукових колах існує точка зору, що консалтингові послуги мають надаватися суб'єктами зі спеціальною правосуб'єктністю. І дійсно, якщо врахувати те, що консалтингова діяльність провадиться на професійній основі і є основним видом діяльності суб'єкта, то, мабуть, варто вести мову про спеціальну правосуб'єктність.

Що стосується укладення консалтингових договорів саме страховими брокерами зі страховиками, то вказана ситуація виникає внаслідок того, що у

ч. 2 ст. 15 Закону України «Про страхування» передбачено, що посередницька діяльність страхових та перестрахових брокерів у страхуванні та перестраховуванні *може включати консультування, але не конкретизовано суб'єктів*, яким можуть останні надавати консультаційні послуги. У свою чергу, Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок провадження діяльності страховими посередниками», встановлює, що «брокерська діяльність – це професійна діяльність суб'єктів підприємницької діяльності *на користь страхувальника, спрямована на визначення його потреби в отриманні страхових послуг, консультуванні...»*.

Отже, виникає питання – кому все ж таки має право надавати консультаційні послуги страховий брокер? Звичайно закони України мають вищу юридичну силу, аніж підзаконні нормативно-правові акти. Але, на нашу думку, слід враховувати той факт, що однією з функцій підзаконних нормативно-правових актів є конкретизуюча функція, яка полягає в тому, що норми, які містяться у підзаконних нормативно-правових актах конкретизують, роз'яснюють, удосконалюють норми, встановлені нормативно-правовими актами вищої юридичної сили [23, с. 97]. Таким чином, вважаємо, що насправді конкуренції норм права в цьому випадку немає, оскільки Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок провадження діяльності страховими посередниками» лише конкретизує норми Закону України «Про страхування», в частині визначення специфіки брокерської діяльності у страхуванні, зокрема встановлює, що надання консультаційних послуг має відбуватись саме на користь страхувальників. А отже, зважаючи на те, що посередницька діяльність страхових брокерів є виключним видом діяльності, вважаємо, що останні не мають права укладати консультаційні договори із страховиками.

Проблема заборони отримання страховим брокером винагороди від страхової компанії активно обговорюється як теоретиками, так і практиками у сфері страхування. Все ж більшість практиків відстоює позицію можливості отримання винагороди страховими брокерами від страховиків.

Враховуючи низьку платоспроможність більшості населення, отримання комісійної винагороди від страховика є зменшенням фінансового навантаження на страхувальника, який платить страховій компанії за послугу, а також додатково брокеру.

Згаданий нами раніше Проект Закону № 5199-VI, зокрема його перша редакція (за № 9614 від 19 грудня 2011 року) передбачала у ст. 71, що винагорода страхового брокера при здійсненні страхового посередництва повинна включатися у страхову премію і виплачуватися страховиком, якщо інше не передбачено у договорі. Доопрацьований проект цього закону (№ 5199-VI від 06 вересня 2012 року) містить норму, яка забороняє отримання страховим (перестраховим) брокером винагороди одночасно від страхувальника (перестраховальника) та страховика, за винятком випадків отримання письмової згоди страхувальника (перестраховальника).

Виходячи із вищевикладеного, а також враховуючи те, що підприємницька діяльність страхових брокерів опосередковується брокерською угодою (договором комісії) та є виключним видом діяльності вказаного суб'єкта, останній за чинним законодавством не має право отримувати будь-який прибуток від страхової компанії [26, с. 69]. Важливо пам'ятати, що брокерська діяльність – це професійна діяльність суб'єктів підприємницької діяльності у страхуванні саме на користь страхувальника.

Для підвищення якості послуг, що надаються страховими брокерами, було б доцільно прийняти норму, яка б зобов'язувала страхових брокерів обов'язково надавати інформацію (до укладення договору страхування) в письмовій формі потенційним страхувальникам про: свою особу та адресу; реєстр, до якого його було внесено, а також способи перевірки факту його реєстрації; про будь-яку частку, пряму або непряму, що перевищує 10% права голосів або капіталу певної страхової компанії, якою він володіє; про будь-яку частку, пряму або непряму, що перевищує 10% права голосів або капіталу страхового посередника, якою володіє певна страхова компанія.

Для швидкості і зручності надання такої інформації, страхові брокери могли б заздалегідь підготувати вказані відомості у певній кількості екземплярів (в електронній формі для подальшого друку або одразу у друкованому вигляді на паперовому носії).

Така інформація дозволить потенційному страхувальнику переконатися в легальності діяльності конкретного страхового брокера, а також дозволить оцінити чи неупереджено страховий брокер пропонує укласти договір страхування саме із вказаною страховою компанією.

Отже, можна зробити висновок, що правовий статус страхових брокерів в Україні врегульовано більш досконало, аніж страхових агентів. Зокрема, на законодавчому рівні передбачено: обов'язкову реєстрацію страхових брокерів в Нацкомфінпослуг, професійні вимоги до посередників, частково врегульовані положення щодо інформації, яку має надати страховий брокер потенційному страхувальнику перед укладенням договору страхування. Але все ж невирішеною залишається проблема відсутності законодавчо визначених способів забезпечення професійної відповідальності страхових брокерів. Також проаналізувавши дискусію серед страхових брокерів, представників органів державної влади та науковців щодо необхідності закріплення на законодавчому рівні можливості отримання винагороди страховими брокерами від страхових компаній, вважаємо, що брокерська діяльність – це професійна діяльність суб'єктів підприємницької діяльності у страхуванні на користь страхувальника, який і повинен сплачувати винагороду вказаному суб'єкту.

2.3 Правове становище перестрахових брокерів

У наукових колах дослідження проблематики провадження перестрахової діяльності, визначення правового становища перестрахових

компаній та перестрахових брокерів носить фрагментарний характер. І та невелика кількість робіт, яка існує, в більшості випадків зводиться до юридичної природи договору перестраховання.

В основному у національній правовій науці правове становище перестрахових брокерів досліджується разом із правовим становищем страхових брокерів. Аналізуючи правове регулювання діяльності перестрахових брокерів, можна констатувати, що вказана обставина є результатом того, що на сьогодні майже відсутнє спеціальне регулювання перестраховання з боку держави.

Останнім часом в спеціалізованих виданнях на теренах пострадянських країн точиться дискусія навколо питання щодо правового регулювання перестраховання. Суть даної дискусії зводиться до того, що необхідно визначити наскільки схожі договори страхування і договори перестраховання за своїм економічним змістом, правовою природою, суб'єктним і об'єктним складом та іншими ознаками, щоб їх обидва можна було б підпорядковувати єдиному правовому режиму. В рамках вказаної дискусії науковці частково торкаються питання правового становища перестрахових брокерів [58; 63; 204].

Як вже зазначалося, національне правове регулювання діяльності перестрахових брокерів здійснюється нормами права, які регулюють діяльність страхових брокерів. Для того, щоб визначити чи ефективно таке регулювання, без виділення спеціальних норм щодо перестрахових брокерів, необхідно відповісти на питання чи є принципова різниця між перестрахованням та страхуванням, і чи доцільно, щоб дані інститути регулювались одним масивом законодавства?

У науковій літературі існує безліч визначень «перестраховання». М. І. Басаков називає перестраховання «вторинним» страхуванням страховиків від надзвичайних ризиків, що перевищують платоспроможність страхової організації [6, с. 107]. В. В. Шахов визначає перестраховання як страхування більш високого порядку – страхування страховиків [243, с. 188].

Можна знайти позиції вчених, які наголошують на тотожності інститутів страхування та перестрахування. Так, наприклад, російський економіст В. А. Сухов доводить, що з економічної точки зору природа страхування і перестрахування тотожна, оскільки і в страхуванні, і в перестрахуванні відбувається розподіл ризику між зацікавленими учасниками договору страхування чи перестрахування [222, с. 68].

В. Д. Базилевич зазначає, що перестрахування – це страхування особливого виду. Зміст якого полягає у передачі частини ризику (ризиків) у відповідальність іншому спеціалізованому страховику, тобто перестраховальнику [219, с. 400]. За словами С. В. Дедікова, класична теорія перестрахування, яка сформувалася на іноземному страховому ринку, представляє перестрахування як процес дроблення відповідальності страховика по договору страхування з іншими страховиками і перестраховиками [42, с. 47].

К. Е. Турбина, визначаючи природу перестрахування, наголошує на тому, що по договору перестрахування страховик повторно страхує у перестраховика той самий об'єкт страхування, що застрахований ним по договору страхування. Об'єкт договорів страхування та перестрахування, ризику, на випадок настання яких здійснюється страхування та перестрахування, страхові випадки по договорах є ідентичними [228, с. 33]. Згідно з даними твердженнями, при настанні страхового випадку, боржник (страховик) по договору перестрахування передає частину (чи повністю) своїх зобов'язань іншому страховику (перестраховику). Таким чином, перестраховик замінює частково чи повністю страховика в зобов'язанні. При цьому незмінним залишається зміст зобов'язань, відбувається лише зміна суб'єктного складу. Однак з позиції чинного законодавства такі правовідносини не є відносинами перестрахування. По-перше, по суті перестраховик стає стороною договору страхування, а такі правовідносини відповідно до ст. 11 Закону України «Про страхування» є співстрахуванням. По-друге, відповідно до ст. 12 Закону України «Про страхування» страховик,

який уклав з перестраховиком договір про перестраховання, залишається відповідальним перед страхувальником у повному обсязі згідно з договором страхування. Доречним в даному випадку є твердження А. І. Худякова, що невиконання перестраховиком своїх зобов'язань по договору перестраховання не звільняє страховика по основному договору страхування від виконання його зобов'язань перед страхувальником по даному договору [238, с. 524]. По-третє, чинне законодавство визначає, що при перестрахованні укладається самостійний договір між страховиком та перестраховиком без участі страхувальника, який навіть може не знати про укладення такого договору. Таким чином, твердження про те, що при укладенні договору перестраховання здійснюється передача частини відповідальності або зобов'язань, не відповідає чинному законодавству України.

На неприпустимість застосування страхового законодавства для врегулювання перестрахових відносин наголошує І. М. Войцеховська. Автор вказує, що на відміну від страхування, перестраховання є господарсько-правовими відносинами, що виникають між професійними суб'єктами господарювання: перестраховиками та перестраховувальниками, і спрямовані на захист майнових інтересів останніх. Страхувальники (споживачі страхових послуг) не є учасниками відносин перестраховання, адже їх інтереси захищаються лише внаслідок належного виконання страховиками взятих на себе зобов'язань за договором страхування. Основною метою перестраховання є забезпечення стабільного фінансового становища страховиків, що й дозволяє їм своєчасно та в повному обсязі виконувати прийняті зобов'язання [18, с. 113].

Отже, виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок, що діяльність у сфері страхування і перестраховання є самостійними різновидами господарської діяльності, яким притаманні свої специфічні ознаки, зокрема: відносини перестраховання можуть виникати лише між юридичними особами; договір перестраховання має містити специфічні, відмінні від договору страхування, положення; договір перестраховання

може бути укладений лише, тоді, коли вже існує конкретний договір страхування, відповідно до якого необхідно здійснити перестраховання; при перестрахованні виникає новий об'єкт – майнові інтереси перестраховальника (можливість шляхом укладення договору перестраховання відшкодувати фінансові втрати, які виникли в результаті здійснення виплати страхового відшкодування чи страхової суми по договору страхування), які не співпадають з майновим інтересом страховика по основному договору страхування (тільки майнові інтереси перестраховальника можна розглядати в якості об'єкта страхування).

В Україні перестраховання здійснюють переважно страхові компанії (але не виключно, спеціалізовані перестрахові компанії також існують). Пояснюється це тим, що чинне законодавство України не виокремлює перестраховиків як суб'єктів страхового ринку від звичайних страховиків. Хоча вимоги, що мають висуватися до компаній, які займаються власне перестраховою діяльністю, повинні бути значно вищі, адже, по-перше, перестраховики здійснюють страхування самих страховиків і вже тому перестраховання як різновид підприємницької діяльності вимагає якнайвищої кваліфікації, професіоналізму, виваженості та відповідальності; по-друге, перестраховики перебирають на себе досить великі, часто катастрофічні ризики. Тому економічні результати перестраховання є надзвичайно важливою запорукою соціально-економічної стабільності системи [219, с. 415].

З метою забезпечення ефективності організації та здійснення перестрахової діяльності І. М. Войцеховська пропонує створити систему підзаконних актів, якими б детально визначалися порядок та умови допуску до відповідної діяльності, а також особливості її подальшого провадження. До цієї системи варто віднести акти, які будуть врегульовувати такі питання: створення й ведення єдиного державного реєстру перестраховиків-нерезидентів і філій представників-нерезидентів України; визначення методики формування та розміщення перестрахових резервів під час

перестраховання особливо великих і небезпечних ризиків; встановлення порядку реєстрації й ліквідації філій перестраховиків-нерезидентів; встановлення порядку реєстрації та ведення державного реєстру перестрахових брокерів-резидентів і перестрахових брокерів-нерезидентів України; визначення особливостей здійснення державного нагляду за перестраховою діяльністю; встановлення порядку складання та подання декларації за результатами діяльності перестраховика; встановлення порядку складання й подання звітності суб'єктами перестрахової діяльності та інші [17, с. 62].

Чинне законодавство України встановлює, що перестрахову діяльність можуть здійснювати страхові компанії та професійні перестраховики (страхові компанії, що займаються виключно перестрахованням). В той же час не передбачено спеціальних норм, які б регулювали створення та діяльність професійних перестраховиків. Для того, щоб здійснювати перестрахову діяльність необхідно зареєструватися в якості страховика (набути статус юридичної особи, пройти процедуру внесення до Єдиного державного реєстру страховиків (перестраховиків), пройти процедуру внесення до Державного реєстру фінансових установ, отримати відповідну ліцензію).

Однак особливістю страхового законодавства України є те, що окремої ліцензії на здійснення перестрахової діяльності не існує, а дозволяється страховим товариствам здійснювати перестраховання тільки за тими видами страхування, на проведення яких вони мають ліцензію на страхову діяльність [205].

Із прийняттям у 2001 році нової редакції Закону України «Про страхування» було введено нового суб'єкта посередницької діяльності – перестрахового брокера (хоча за практикою проведення посередницької діяльності, перестрахові брокери де-факто здійснювали свою діяльність ще з середини 90-х років, проте, мова іде про нерезидентів). Як вже відомо, порядок провадження діяльності страховими та перестраховими

посередниками визначається Постановою Кабінету Міністрів України «Про порядок провадження діяльності страховими посередниками», яка була прийнята ще у 1996 році і на сьогодні жодних доповнень до неї не було внесено, крім незначних змін у 1999 році. Вказана Постанова не визначає перестрахового брокера, в якості окремого суб'єкта, який провадить посередницьку діяльність у перестрахованні, визначаючи лише поняття брокерської діяльності – професійної діяльності суб'єктів підприємницької діяльності на користь страхувальника або перестраховальника (цедента).

Системний аналіз норм Постанови Кабінету Міністрів України «Про порядок провадження діяльності страховими посередниками» дає підстави зробити висновок, що вона ототожнює діяльність страхових та перестрахових брокерів, не визначаючи специфіку кожного. Виходячи з цього, вважаємо, що положення цієї Постанови щодо особливостей порядку провадження брокерської діяльності (Розділ 3.) та обмежень діяльності страхових посередників (Розділ 4.) в повній мірі застосовуються і до перестрахових брокерів.

Враховуючи викладене, вважаємо за необхідне внести зміни до Постанови Кабінету Міністрів України «Про порядок провадження діяльності страховими посередниками»:

– у Розділі 1. термін «брокерська діяльність» викласти у такій редакції:

«брокерська діяльність у страхуванні та перестрахованні – професійна діяльність суб'єктів підприємницької діяльності, які отримали право займатися нею у встановленому законодавством порядку, на користь страхувальника або перестраховальника, що спрямована на оплатне надання посередницьких послуг у страхуванні та перестрахованні, які можуть включати: визначення потреби в отриманні страхових та/або перестрахових послуг, консультування, пошук страховиків та/або перестраховиків, ведення переговорів та укладення договорів страхування та/або перестраховання, здійснення розрахунків за договорами страхування та/або перестраховання»

та/або перестраховання, підготовку документів для врегулювання страхового випадку та інші посередницькі послуги у страхуванні (перестрахованні) за переліком, що встановлюється Нацкомфінпослуг»;

– у Розділі 1. термін «договір про надання страхових брокерських послуг (брокерська угода)» викласти у такій редакції:

«договір про надання брокерських послуг у страхуванні та перестрахованні (брокерська угода) – письмова угода, відповідно до якої одна сторона (страховий (перестраховий) брокер) має надати посередницькі послуги у страхуванні або перестрахованні від свого імені, але за рахунок іншої сторони (страхувальника або перестраховальника), в якій визначаються права та обов'язки сторін, порядок і умови набуття чинності договору страхування (перестраховання), що укладається при посередництві страхового (перестрахового) брокера, порядок внесення страхових платежів та інформування страхувальника або перестраховальника про набуття чинності договору страхування (перестраховання), умови здійснення взаєморозрахунків між ними, відповідальність за невиконання або неналежне виконання умов зазначеної угоди, інші умови за згодою сторін»;

– у Розділі 3. частину першу викласти у такій редакції:

«Під час провадження посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні брокер зобов'язаний»;

– частину першу та другу Розділу 3. та Розділу 4. після слів «договору страхування», «договори страхування», «договорами страхування» доповнити словом «(перестраховання)»; після слів «страховиком», «страховика» доповнити словами «(перестраховиком)», «(перестраховика)»; після слова «страхування» доповнити словом «(перестраховання)»;

– назву Розділу 4. викласти у такій редакції:

«Обмеження діяльності посередників у страхуванні та перестрахованні»;

– у частині першій Розділу 4. до слів «страховий брокер» додати слова «*та перестраховий*».

Правове становище перестрахових брокерів, окрім вказаних нормативно-правових актів, також регламентується Розпорядженням Держфінпослуг «Про затвердження Положення про реєстрацію страхових та перестрахових брокерів і ведення державного реєстру страхових та перестрахових брокерів», Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку та вимог щодо здійснення перестраховання у страховика (перестраховика) нерезидента», Розпорядженням Нацкомфінпослуг «Про затвердження Порядку реєстрації договорів перестраховання та надання страховиками (цедентами, перестраховувальниками) інформації про укладені договори перестраховання з страховиками (перестраховиками) нерезидентами» [145] та іншими.

Відповідно до ст. 15 Закону України «Про страхування» перестрахові брокери – це юридичні особи, які здійснюють за винагороду посередницьку діяльність у перестрахованні від свого імені на підставі брокерської угоди із страховиком, який має потребу у перестрахованні як перестраховувальник.

Закон України «Про страхування» встановлює певну особливість, що стосується правового становища перестрахових брокерів, зокрема вказаний суб'єкт може провадити свою посередницьку діяльність лише через *юридичну особу*, на відміну від страхових брокерів, якими можуть бути також і фізичні особи – підприємці. Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» встановлений загальний порядок державної реєстрації юридичних осіб.

Виходячи з того, що законодавче регулювання посередницької діяльності перестрахових брокерів є майже тотожним з правовим регулюванням діяльності страхових брокерів, проблеми, які торкаються правового становища останніх в повній мірі стосуються і правового становища перестрахових брокерів. Але оскільки перестраховання має свою специфіку, то вважаємо за необхідне розглянути деякі з них окремо, зокрема: питання сертифікації керівників юридичних осіб, які мають намір провадити

посередницьку брокерську діяльність у перестрахованні; питання професійної відповідальності перестрахових брокерів та інші.

Для провадження посередницької діяльності перестраховий брокер, окрім загальної державної реєстрації, має пройти процедуру сертифікації та спеціальної державної реєстрації.

Згідно з п. 2.1.1. Положення про реєстрацію страхових та перестрахових брокерів, перестраховий брокер для внесення його до Реєстру та отримання Свідоцтва про внесення до державного реєстру страхових та перестрахових брокерів має подати до Нацкомфінпослуг пакет документів, серед яких названі *копія кваліфікаційного документа про одержання професійних знань*, що відповідають базовому рівню кваліфікації перестрахового брокера, виданого керівнику юридичної особи, що має намір провадити брокерську діяльність на страховому ринку, засвідчену в установленому законодавством порядку, а також *економічне обґрунтування запланованої посередницької діяльності* перестрахового брокера. Із вказаного вбачається, що процедурі спеціальної реєстрації передуює сертифікація керівника юридичної особи, яка бажає проводити посередницьку діяльність у перестрахованні.

Розпорядженням Держфінпослуг від 25 грудня 2003 року № 183 «Про затвердження Положення про навчання, перепідготовку, підвищення кваліфікації та складання екзаменів особами, які здійснюють діяльність на ринках фінансових послуг» визначений порядок навчання, перепідготовки, підвищення кваліфікації керівників юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців, які мають намір провадити або провадять посередницьку діяльність у страхуванні та/або перестрахованні (страхових та/або перестрахових брокерів).

Керівник юридичної особи, яка має намір подати до Нацкомфінпослуг документи для внесення інформації про неї до державного реєстру страхових та перестрахових брокерів та отримати свідоцтво про внесення до державного реєстру страхових та перестрахових брокерів, *проходить*

навчання за програмою підвищення кваліфікації страхових та перестрахових брокерів тривалістю не менше 72 годин та складає екзамен. Під час провадження посередницької діяльності у перестрахованні, брокер через кожні три роки повинен проходити навчання та складати екзамен за програмою підвищення кваліфікації страхових та перестрахових брокерів (п. 3.9. зазначеного Розпорядження Нацкомфінпослуг № 183).

Проаналізувавши у підрозділі 2.2 роботи зазначене Положення та Типову програму підвищення кваліфікації страхових та перестрахових брокерів, було встановлено, що вказані нормативно-правові акти в однаковій мірі застосовуються до страхових та перестрахових брокерів. Однак, зважаючи на те, що страхування та перестраховання за своєю економічною та правовою природою не є тотожними видами господарської діяльності, навчання та підвищення кваліфікації страхових та перестрахових брокерів має містити загальну та спеціальну частину (окремо для страхових та для перестрахових брокерів).

До *загальних тем*, які повинні опанувати керівники юридичних осіб, що мають намір провадити посередницьку діяльність у страхуванні та/або перестрахованні або для фізичних осіб – підприємців, що мають намір провадити посередницьку діяльність у страхуванні, пропонуємо віднести такі (виходячи із положень Типової програми підвищення кваліфікації страхових та перестрахових брокерів): сучасний стан та тенденції розвитку ринків фінансових послуг в Україні; нормативно-правове регулювання діяльності страхового ринку та надання фінансових послуг; державне регулювання та нагляд за діяльністю страхових та перестрахових брокерів; загальні принципи побудови системи страхування; положення Міжнародних стандартів фінансової звітності щодо діяльності страхових та перестрахових брокерів; внутрішній аудит.

Спеціальними темами для керівників юридичних осіб, що мають намір провадити посередницьку діяльність у страхуванні та/або перестрахованні

або для фізичних осіб – підприємців, що мають намір провадити посередницьку діяльність у страхуванні, необхідно визнати такі:

- взаємодія страхового та/або перестрахового брокера зі споживачем фінансових послуг (споживачем страхової послуги можуть бути суб'єкти господарювання та фізичні особи, які бажають застрахувати свій ризик; в свою чергу, споживачем перестрахової послуги завжди є спеціальний суб'єкт – страхова компанія. Виходячи із вказаного, ця тема має містити окремі питання для страхових та перестрахових брокерів);

- організаційно-економічні засади управління страховими та перестраховими брокерами (ця тема містить такі питання, як менеджмент, маркетинг та фінансовий менеджмент страхового та/або перестрахового брокера. Знову ж таки, відштовхуючись від специфіки предмета діяльності вказаних суб'єктів та їх споживачів, ці питання мають бути окремими для страхових та перестрахових брокерів);

- фінансові нормативи діяльності страхових та перестрахових брокерів (вважаємо, що такі питання, як вимоги до фінансового стану, капіталу та фінансової відповідальності страхового та перестрахового брокера, мають бути скориговані відповідно до особливостей провадження посередницької діяльності у страхуванні чи перестраховуванні, оскільки діяльність перестрахових брокерів пов'язана в більшій мірі з катастрофічними ризиками);

- особливості ведення бухгалтерського обліку страховими та перестраховими брокерами (зважаючи на специфіку попередньої теми, питання бухгалтерського обліку також мають бути спеціальними).

Також вважаємо за необхідне доповнити вказану Програму питанням щодо Вимог до рейтингів фінансової надійності (стійкості) страховиків і перестраховиків-нерезидентів та порядку їх підтвердження, оскільки на сьогодні перестрахові брокери у разі укладення договору перестраховування із перестраховиком-нерезидентом зобов'язані подавати до Нацкомфінпослуг інформацію про перестраховування у такого перестраховика, рейтинг

фінансової надійності (стійкості) якого відповідає Вимогам, встановленими законодавством.

Виходячи із вищевикладеного, вважаємо, що керівники юридичних осіб, які мають намір здійснювати брокерську діяльність у страхуванні та/або перестрахованні мають проходити навчання із загальних та спеціальних тем (враховуючи сферу діяльності – страхування чи перестраховання). А у випадку, якщо юридична особа бажає провадити брокерську діяльність, як у страхуванні, так і в перестрахованні, її керівник має скласти іспит із спеціальних тем для страхового та перестрахового брокера.

Особи, які пройшли навчання та успішно склали іспит, отримують сертифікати або свідоцтва про навчання. Після вказаної процедури сертифікації юридична особа може бути зареєстрована як перестраховий брокер, подавши до Нацкомфінпослуг такі документи: заяву про внесення інформації до державного реєстру страхових та перестрахових брокерів; друковану сторінку з веб-сайту Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців з інформацією про заявника, завізовану його керівником (за бажанням заявника); копію кваліфікаційного документа про одержання професійних знань; економічне обґрунтування запланованої посередницької діяльності перестрахового брокера. Розпорядження Нацкомфінпослуг про внесення інформації до Реєстру є підставою для видачі Свідоцтва про внесення до Реєстру.

Державний реєстр страхових та перестрахових брокерів є відкритим і будь-хто може його переглянути на офіційному веб-сайті Нацкомфінпослуг. Реєстр містить інформацію щодо: найменування юридичної особи; юридичної адреси брокера; коду ЄДР; прізвища, ім'я та по батькові керівника; реєстраційного номера за державним реєстром (або номер свідоцтва); телефону. Проблемним видається той аспект, що із вказаної інформації не можливо встановити, в якій сфері провадить свою посередницьку діяльність брокер – страховій та/або перестраховій. А тому

вважаємо, що необхідно доповнити вказаний Реєстр окремою графою: *«Сфера посередницької діяльності»*.

Після отримання Свідоцтва про внесення до Реєстру перестраховий брокер має право провадити посередницьку діяльність у перестрахованні. Необхідно звернути увагу, що законодавець у ст. 15 Закону України «Про страхування» встановив обмеження щодо підприємницької діяльності перестрахових брокерів, визначивши, що посередницька діяльність брокерів у страхуванні та перестрахованні здійснюється як виключний вид діяльності. Таким чином, перестраховий брокер не має права здійснювати інші види діяльності, не пов'язані із посередництвом у перестрахованні.

Розділ 3 Положення про реєстрацію страхових та перестрахових брокерів і ведення державного реєстру страхових та перестрахових брокерів встановлює, що під час провадження посередницької діяльності перестраховий брокер має забезпечити гарантії щодо професійної відповідальності відповідно до вимог, установлених чинним законодавством України. На жаль, на сьогодні так і не запроваджений механізм забезпечення гарантій такої відповідальності.

Вважаємо, що перша редакція Проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України та виклад Закону України «Про страхування» у новій редакції» за № 9614 від 19 грудня 2011 року передбачає відносно вдале вирішення проблеми щодо страхування професійної відповідальності перестрахових брокерів. Зокрема, у ст. 74 було зазначено, що страховий (перестраховий) брокер повинен укласти договір страхування професійної відповідальності, дійсний на території України, який покриває втрати, завдані на території України під час здійснення ним страхового (перестрахового) посередництва. Мінімальна страхова сума повинна бути не меншою ніж 500 000 грн. за кожний окремий страховий випадок і не менше, ніж 2 000 000 грн. за всі страхові випадки протягом 1 року.

Недоліком вказаної пропозиції є, по-перше, ототожнення посередницької діяльності страхового та перестрахового брокера, а по-друге,

встановлення однакового розміру мінімальної страхової суми для вказаних суб'єктів. Вважається доречним при розрахунку вартості страхування професійної відповідальності, враховувати максимальний розмір страхової суми за договорами, які було укладено при посередництві перестрахового брокера за минулий фінансовий рік. А тому пропонуємо, поряд із введенням обов'язкового страхування професійної відповідальності перестрахових брокерів, встановити, що розмір страхової суми повинен відповідати максимальному розміру страхової суми за договорами, які було укладено при посередництві перестрахового брокера за минулий фінансовий рік, але не менше ніж 2 000 000 грн. за кожний окремий страховий випадок і не менше, ніж 5 000 000 грн. за всі страхові випадки протягом 1 року.

Для підвищення якості послуг, що надаються перестраховими брокерами, пропонуємо зобов'язати вказаних суб'єктів (як і страхових брокерів) надавати інформацію (до укладення договору перестраховування) в письмовій формі потенційним перестраховальникам про: свою особу та адресу; реєстр, до якого його було внесено, а також способи перевірки факту його реєстрації; про будь-яку частку, пряму або непряму, що перевищує 10% права голосів або капіталу певної страхової або перестрахової компанії, якою він володіє; про будь-яку частку, пряму або непряму, що перевищує 10% права голосів або капіталу певного перестрахового посередника, якою володіє певна страхова або перестрахова компанія.

На сьогодні до перестрахового брокера може звернутися страховик за посередницькою послугою у перестраховуванні у двох випадках. По-перше, приймаючи ризик досить великого розміру від страхувальника, у страхової компанії виникає право на перестраховування ризику виконання частини своїх обов'язків перед страхувальником, задля захисту майнових інтересів такого страховика.

По-друге, існує випадок, за якого страхова компанія зобов'язана застосувати механізм перестраховування. Частина 14 ст. 30 Закону України «Про страхування» закріплює імперативну норму відповідно до якої, якщо

страхова сума за окремим предметом договору страхування перевищує 10 відсотків суми сплаченого статутного капіталу і сформованих вільних резервів та страхових резервів, страховик зобов'язаний укласти договір перестраховання. Законодавець встановив, що такий договір може бути укладений як із перестраховиками резидентами, так і з нерезидентами.

І в першому, і в другому випадку страхова компанія може самостійно обрати собі партнера з перестраховання і оформити відповідний договір перестраховання або скористатися послугами перестрахового брокера. В умовах сьогодення більш вигідно працювати саме із перестраховими брокерами, а не напряду із страховими та/або перестраховими компаніями. По-перше, будучи незалежним професійним учасником страхового ринку, перестраховий брокер є об'єктивним при виборі страхових компаній для своїх клієнтів, а також сприяє розвитку здорової конкуренції на ринку. По-друге, перестраховий брокер надає своїм клієнтам допомогу на всіх етапах перестраховання (починаючи від підбору перестраховика і до виплати страхового відшкодування). По-третє, перестраховий брокер надасть консультації і супровід в період дії договору перестраховання. По-четверте, перестраховий брокер виконує всі необхідні процедури по взаємодії зі перестраховиком і компетентними органами при настанні страхового випадку та допомагає врегулювати всі спірні питання, а також сприяє в отриманні страхового відшкодування.

Відповідно до чинного законодавства України перестраховий брокер не має права займатися страховою або перестраховою діяльністю, виступати в якості страховика або перестраховика, оскільки страховиком або перестраховиком може бути тільки належним чином легітимізована юридична особа, що відповідає вимогам законодавства. На боці перестраховика може виступати лише страхова компанія, яка має право укладати як страховик договори страхування, ризик виплати по яким страхується по договору перестраховання. Крім того, перестраховий брокер не є носієм самого ризику виплати страхового відшкодування.

В умовах сьогодення, основним завданням перестрахового брокера є опосередкування відносин між перестраховиком та перестраховальником, вирішення всіх питань, що виникають при укладенні та виконанні договору перестраховування, в результаті чого ці відносини стають більш ефективними та вигідними для обох сторін.

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок, що перестраховий брокер є посередником у відносинах перестраховика та перестраховальника. Він не є стороною договору перестраховування. Брокер не несе відповідальності ні за неналежне виконання сторонами своїх зобов'язань за договором перестраховування, ні за несвоєчасність оплати перестрахової премії чи виплати перестрахового відшкодування. Перестраховий брокер несе відповідальність тільки за невиконання чи неналежне виконання ним своїх обов'язків, які передбачені договором, що укладається ним з перестраховиком або перестраховальником.

Для перестрахового брокера в процесі його роботи дуже важливим є посилення на оцінку визнаних та авторитетних рейтингових агентств. Такі оцінки постійно перебувають у динаміці, можуть змінюватись під дією різних факторів і завдання брокера полягає в тому, щоб не пропустити час, коли страхова компанія, яка бере ризики у перестраховуванні, вже не буде вважатися фінансово надійною [190, с. 581-582]. Вимоги до рейтингів фінансової надійності (стійкості) страховиків та перестраховиків-нерезидентів та порядку їх підтвердження затверджені Розпорядженням Нацкомфінпослуг від 11 липня 2013 року № 2262 (далі – Розпорядження Нацкомфінпослуг № 2262).

У розвинених країнах існують незалежні структури, що надають об'єктивну оцінку надійності страховика клієнтам, фірмам, акціонерам підприємства, банкам тощо на договірних умовах. До загальновизнаних світових лідерів, які займаються присвоєнням рейтингу страховим компаніям, належать Standard & Poor's, Fitch IBCA, Moody's, Duff & Phelps Credit Rating Co, Dun & Bradstreet, A.M. Best, KPMG. Ці рейтингові агентства

надають страховим компаніям міжнародний рейтинг. Рейтингування, як правило, базується на розрахунку та узагальненні доволі значної кількості (чому сприяє відповідна розгорнута база даних) статистичних коефіцієнтів, які характеризують різні аспекти фінансово-економічної і професійної діяльності страховика. Кожне з вищевказаних агентств використовує для оцінки фінансової стійкості страховиків свою закриту методику, побудовану на аналізі різних аспектів діяльності компанії, і присвоює компанії визначений рейтинг (індекс), використовуючи звичайне сполучення цифр, прописних і малих літер [203].

Відповідно до Розпорядження Нацкомфінпослуг № 2262, рейтинг фінансової надійності (стійкості) перестраховика-нерезидента на дату укладення договору перестрахування з таким перестраховиком-нерезидентом повинен відповідати рівню рейтингів не нижчому, ніж за класифікацією таких міжнародних рейтингових агентств: «A.M.Best» (США) – «В»; «Moody's Investors Service (США) – «Ba»; «Standard & Poor's» (США) – «BB»; «Fitch Ratings» (Великобританія) – «BB» (п. 2.).

На сьогодні дія Вимог до рейтингів фінансової надійності (стійкості) страховиків та перестраховиків-нерезидентів, затверджених Розпорядженням Нацкомфінпослуг № 2262, поширюється і на перестрахових брокерів, у тому числі на постійні представництва брокерів-нерезидентів (далі – перестрахові брокери), через або за посередництвом яких страховики-резиденти укладають договори перестрахування з перестраховиками-нерезидентами в частині подання перестраховими брокерами інформації про перестрахування у перестраховика-нерезидента, рейтинг фінансової надійності (стійкості) якого відповідає цим Вимогам (п. 7.).

Але необхідно враховувати позицію Нацкомфінпослуг. Так 18 січня 2016 року на офіційному веб-сайті Нацкомфінпослуг було опубліковано повідомлення про оприлюднення доопрацьованого проекту Розпорядження Нацкомфінпослуг «Про внесення зміни до Вимог до рейтингів фінансової надійності (стійкості) страховиків та перестраховиків-нерезидентів та

порядку їх підтвердження» [105], який має на меті узгодити питання підтвердження перестраховими брокерами до органів доходів і зборів інформації про рейтинг фінансової надійності (стійкості) перестраховиків-нерезидентів із нормами податкового законодавства. Нацкомфінпослуг у проекті вказаного Розпорядження пропонує виключити п. 7 із Розпорядження Нацкомфінпослуг № 2262, оскільки обов'язок розрахунку (звіту) податкових зобов'язань нерезидентів, якими отримано доходи із джерелом їх походження з України, покладений на страховика (згідно з Наказом Міністерства фінансів України від 20 жовтня 2015 року № 897 «Про затвердження форми Податкової декларації з податку на прибуток підприємств» [158]).

Станом на 02 лютого 2016 року п. 7. Розпорядження Нацкомфінпослуг № 2262 все ж діє і зобов'язує перестрахових брокерів подавати до органів доходів і зборів інформації про рейтинг фінансової надійності (стійкості) перестраховиків-нерезидентів.

Окрім перестрахових брокерів-резидентів України, посередницька діяльність у перестрахованні може здійснюватися також *страховими брокерами та перестраховими брокерами-нерезидентами* через їх постійні представництва, які здійснюють діяльність на території України відповідно до чинного законодавства.

Закон України «Про страхування» передбачає можливість здійснення діяльності страхового та перестрахового брокера однією юридичною особою за умови виконання нею вимог щодо здійснення діяльності страхового та перестрахового брокера (ч. 5 ст. 15). Отже, чинне законодавство України закріплює право здійснювати посередницьку діяльність у перестрахованні страховим брокером у разі виконання ним всіх вимог, які ставляться до перестрахових брокерів.

Відповідно до ч. 9 ст. 15 Закону України «Про страхування» страхові та/або перестрахові брокери-нерезиденти зобов'язані письмово повідомити Уповноважений орган за встановленою ним формою про намір здійснювати

діяльність на території України. Зазначену інформацію Уповноважений орган оприлюднює в триденний термін на своїй офіційній веб-сторінці в Інтернеті та в друкованих засобах масової інформації.

Розпорядження Держфінпослуг від 21 серпня 2008 року № 1001 «Про затвердження форми повідомлення страхового та/або перестрахового брокера-нерезидента про намір здійснювати діяльність на території України та Порядку заповнення форми повідомлення страхового та/або перестрахового брокера-нерезидента про намір здійснювати діяльність на території України» [157] передбачає, що повідомленням страхового та/або перестрахового брокера-нерезидента про намір здійснювати діяльність на території України вважати заяву про внесення інформації про нього до державного реєстру страхових та перестрахових брокерів у разі здійснення страховим та/або перестраховим брокером-нерезидентом діяльності на території України *через його постійне представництво*, зареєстроване як платник податку відповідно до законодавства України та внесене до державного реєстру страхових або перестрахових брокерів за станом на 16 травня 2008 року.

Вимоги Положення про реєстрацію страхових та перестрахових брокерів і ведення державного реєстру страхових та перестрахових брокерів поширюються лише на ті постійні представництва перестрахових брокерів-нерезидентів, які здійснюють діяльність на території України відповідно до чинного законодавства, інформація про які внесена до Реєстру станом на 16 травня 2008 року (п. 1.4.).

Мабуть, зважаючи на доволі не громіздку процедуру легалізації діяльності перестрахових брокерів-нерезидентів в Україні, станом на 01 лютого 2016 року зареєстровано 11 страхових та перестрахових брокерів-нерезидентів [100], які мають право здійснювати посередницьку діяльність у страхуванні та перестраховуванні на території України.

Виходячи із вищевикладеного, вважаємо, що чинне законодавство України на сьогодні підлягає змінам в частині регулювання діяльності

перестрахових брокерів. Перестраховання є окремим різновидом підприємницької діяльності, а тому правове регулювання останнього, в тому числі і посередництва у перестрахованні, має здійснюватись спеціальними нормами, які будуть присвячені інституту перестраховання. Але таке регулювання має здійснюватись у нерозривному зв'язку із правовим регулюванням страхування.

Правове становище перестрахових брокерів на сьогодні майже не врегульовано чинним законодавством. Натомість норми права, які регулюють діяльність страхових брокерів в повній мірі застосовуються до регулювання діяльності перестрахових брокерів. Останні підлягають коригуванню, враховуючи специфіку провадження підприємницької діяльності перестраховими брокерами.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

1. Посередницька діяльність страхових агентів та представництво страховика мають бути розмежовані на законодавчому рівні. Страховими агентами можуть бути фізичні особи – підприємці або юридичні особи, які зареєстровані у встановленому законом порядку та діють на підставі агентського договору, укладеного зі страховою компанією. В свою чергу, представництво страховика має здійснюватись фізичною особою на підставі укладення договору доручення.

2. Страховий агент (фізична особа) не може здійснювати свою діяльність на підставі трудового договору, укладеного зі страховиком.

3. Необхідно запровадити спеціальну реєстрацію страхових агентів шляхом прийняття законодавчої вимоги, відповідно до якої, по-перше, страховик зобов'язаний вести реєстр страхових агентів, а по-друге, перелік

страхових агентів конкретного страховика буде міститися і у Державному реєстрі фінансових установ у відомостях про страховика.

4. Агентська діяльність у страхуванні – це підприємницька діяльність страхових агентів, уповноважених діяти від імені, в інтересах, під контролем, за рахунок страховика, на підставі агентського договору, укладеного з одним або більше страховиками (якщо їхні послуги не є конкуруючими), щодо рекламування, консультування, пропонування страхувальникам страхових послуг, укладення та виконання договорів страхування, у тому числі оформлення всіх необхідних документів для своєчасної виплати страхових сум або страхового відшкодування тощо.

5. Зважаючи на те, що для здійснення діяльності щодо рекламування, консультування, пропонування страхувальникам страхових послуг та проведення роботи, пов'язаної з укладенням та виконанням договорів страхування, у тому числі оформлення всіх необхідних документів для своєчасної виплати страхових сум або страхового відшкодування, необхідний певний професійний рівень знань, пропонуємо запровадити обов'язкове навчання та сертифікацію страхових агентів та керівників страхових агенцій, шляхом прийняття спеціальної програми навчання страхових агентів, яка має бути розробленою Нацкомфінпослуг та затверджена відповідним розпорядженням.

6. Забезпечення професійної відповідальності страхових та перестрахових брокерів має здійснюватись через механізм обов'язкового страхування такої відповідальності. Розмір страхової суми повинен відповідати максимальному розміру страхової суми за договорами, які було укладено при посередництві страхового або перестрахового брокера за минулий фінансовий рік, але не менше ніж 500 000 грн. (для страхового брокера) та 2 000 000 грн. (для перестрахового брокера) за кожний окремий страховий випадок і не менше, ніж 2 000 000 грн. (для страхового брокера) та 5 000 000 грн. (для перестрахового брокера) за всі страхові випадки протягом 1 року.

7. Для підвищення якості послуг, що надаються страховими брокерами, запропоновано зобов'язати страхових та перестрахових брокерів обов'язково надавати інформацію (до укладення договору страхування або перестраховування) в письмовій формі потенційним страхувальникам чи перестраховальникам про: свою особу та адресу; реєстр, до якого його було внесено, а також способи перевірки факту його реєстрації; про будь-яку частку, пряму або непряму, що перевищує 10% права голосів або капіталу певної страхової або перестрахової компанії, якою він володіє; про будь-яку частку, пряму або непряму, що перевищує 10% права голосів або капіталу певного страхового або перестрахового посередника, якою володіє певна страхова або перестрахова компанія.

8. Брокерська діяльність у страхуванні та перестраховуванні – це професійна діяльність суб'єктів підприємницької діяльності, які отримали право займатися нею у встановленому законодавством порядку, на користь страхувальника або перестраховальника, що спрямована на оплатне надання посередницьких послуг у страхуванні та перестраховуванні, які можуть включати: визначення потреби в отриманні страхових та/або перестрахових послуг, консультування, пошук страховиків та/або перестраховиків, ведення переговорів та укладення договорів страхування та/або перестраховування, здійснення розрахунків за договорами страхування та/або перестраховування, підготовку документів для врегулювання страхового випадку та інші посередницькі послуги у страхуванні (перестраховуванні) за переліком, що встановлюється Нацкомфінпослуг.

РОЗДІЛ 3

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА САМОРЕГУЛЮВАННЯ ПОСЕРЕДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СТРАХУВАННІ ТА ПЕРЕСТРАХУВАННІ

3.1 Поняття та мета державного регулювання та саморегулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні

В усіх країнах з ринковою економікою наявне як державне регулювання господарської діяльності, так і саморегулювання певної сфери господарювання. Досліджуючи особливості регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні, необхідно визначити оптимальну систему поєднання регулюючого впливу держави та саморегулювання вказаного виду діяльності.

Ринкова економіка як система, яка виникла в результаті еволюційного розвитку, стала найбільш ефективною формою координації економічної діяльності, яка здатна забезпечувати економічну свободу її суб'єктам. За цих умов регулюючу роль в економіці переважно відігравав сам ринковий механізм. Проте розвиток виробництва, ускладнення економічних процесів виявилися обмежувачими факторами саморегуляційного механізму ринку, почали виникати такі явища, як інфляція, безробіття тощо. Об'єктивний розвиток економіки сам по собі призвів до необхідності активного втручання держави. В цих умовах на зміну ліберальній прийшла так звана «індустріальна» ринкова економіка, коли монополізм став невід'ємним елементом економічної системи і об'єктивно потребував державного регулювання. Але вже у 1970-х роках глибока криза охопила державно-регульовану ринкову економіку. Тому виникла потреба у новій концепції, за

якої держава була одним із суб'єктів макроекономіки, головною функцією якої була організація виробництва суспільних благ [208, с. 17-18].

З розпадом Радянського Союзу та проголошенням незалежності України відбулася істотна зміна економічних відносин. Відтоді Україна взяла курс на перехід від адміністративно-планової економіки до ринкової. Трансформаційні зміни від тотальної державної власності на засоби виробництва до інших форм власності, і перш за все до – приватної, потребували поєднання методів ринкового й державного регулювання в їх взаємодії.

Як відомо, вказані трансформаційні процеси на сьогодні ще не завершилися і торкаються майже всіх сфер господарювання, не є виключенням і посередницька діяльність у страхуванні та перестрахованні. Задля встановлення актуального і ефективного регулювання вказаного виду діяльності, важливо дослідити питання необхідності та мети державного регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні, а також можливості його поєднання із саморегулюванням, та форми саморегулювання такої діяльності.

Господарська діяльність страхових та перестрахових посередників є підприємницькою, що здійснюється у сфері суспільного виробництва, тобто економіки, з метою отримання прибутку. Як відомо, за теорією К. Маркса – економіка є матеріальним базисом суспільства, а держава – політичною надбудовою. Саме тому, досліджуючи державне регулювання певної сфери господарювання з точки зору юридичної науки, необхідно звернутися до здобутків економіки із вказаного питання. На нашу думку, саме представники економічної науки, аналізуючи сучасні тенденції розвитку та закони економічних систем, а також діяльність окремих економічних суб'єктів, їхні потреби, встановлюють межі державного регулювання економіки та визначають його необхідність для економіки в цілому.

Потреба в державному регулюванні економіки теоретично була обґрунтована Дж. М. Кейнсом. За його теорією, мета державного

регулювання полягає у забезпеченні прибутковості капіталу, запобіганні соціальному вибуху, який може статися внаслідок безробіття, падіння рівня життя, інфляції та інших явищ. На думку Дж. М. Кейнса та його прихильників, держава повинна взяти на себе відповідальність не лише за стан виробництва, формування сукупного попиту, але і за ситуацію у сфері зайнятості, використання трудових ресурсів, регулювання доходів населення [214].

Перебуваючи в трансформаційних процесах, які спрямовані на становлення ринкової економіки, Україна безумовно потребує регулюючого впливу з боку держави. Тема державного регулювання економіки неодноразово досліджувалася представниками економічної науки. Так, Д. Ю. Миргородський, аналізуючи саму дефініцію поняття «державне регулювання економіки», всі визначення суті державного регулювання класифікує таким чином [85, с. 91-94]:

1) державне регулювання – це *економічна діяльність держави* (тобто діяльність щодо створення правових, економічних і соціальних передумов, необхідних для функціонування економічного механізму згідно з цілями й пріоритетами державної економічної політики заради реалізації національних інтересів держави [81, с. 95]);

2) державне регулювання – це *система заходів* законодавчого, виконавчого та контролюючого характеру, здійснюваних уповноваженими державними установами та громадськими організаціями з метою стабілізації та пристосування соціально-економічної системи до умов, що змінюються [88, с. 371] (на думку автора, це – найвдаліше визначення державного регулювання як системи заходів, серед інших, які представлені в науковій літературі);

3) державне регулювання – це *комплекс основних форм і методів впливу на певний процес чи об'єкт*.

Проаналізувавши наведені підходи до розуміння державного регулювання економіки, можна зробити висновок, що вони по-різному

визначають суть вказаного явища. Тобто в економічній науці немає єдності думок і поглядів на вказану категорію.

Правова наука та нормативно-правові акти України також характеризуються множинністю підходів до розуміння поняття «державне регулювання господарської діяльності», співвідношення його із поняттями «управління господарською діяльністю», «економічна політика», «нормативне регулювання» та іншими. На даному етапі дослідження системи регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні, в частині її державного регулювання, не вважаємо за доцільне поглиблюватись в аналіз загальнотеоретичної категорії «державне регулювання господарської діяльності», а використаємо вже напрацьовані положення доктрини господарського права у вказаній сфері.

Н. О. Саніахметова під державним регулюванням економіки розуміє засновану на законодавстві одну з форм державного впливу на економіку шляхом встановлення та застосування державними органами правил, спрямованих на коригування економічної діяльності фізичних та юридичних осіб, що підтримується можливістю застосування правових санкцій при їх порушенні [202, с. 17].

На думку І. М. Кравець, регулювання господарської діяльності – це встановлення уповноваженими органами господарського керівництва умов здійснення цієї діяльності суб'єктами господарювання всіх форм власності з метою гарантування свободи підприємництва, обмеження монополізму з захисту економічної конкуренції, з одночасним здійсненням контролю за дотриманням встановлених правил, норм і застосування відповідальності за їх порушення [77, с. 40-41].

Р. А. Джабраїлов під державним регулюванням господарської діяльності пропонує розуміти вплив держави на сферу господарювання через систему правових методів та засобів, що сукупно утворюють господарсько-правовий механізм державного регулювання [44, с. 83].

В. С. Щербина визначає поняття «державного регулювання підприємницької діяльності¹⁵» як здійснення державою в особі її компетентних органів комплексу економіко-правових та організаційних (управлінських) заходів щодо упорядкування діяльності господарських організацій та фізичних осіб – підприємців з метою реалізації економічної політики, виконання цільових економічних та інших програм і програм економічного і соціального розвитку шляхом застосування різноманітних засобів і механізмів такого регулювання [2, с. 46].

В. В. Добровольська під державним регулюванням підприємницької діяльності розуміє діяльність державних органів, що здійснюється за допомогою використання визначених законодавством засобів впливу на підприємницькі відносини, з метою забезпечення рівного підпорядкування всіх учасників господарських відносин правовому господарському порядку та рівного захисту державою всіх суб'єктів підприємництва [45, с. 7].

Важливим, на нашу думку, є і твердження В. С. Щербини щодо недоцільності ототожнення державного регулювання із державним втручанням, оскільки державне регулювання здійснюється відповідними суб'єктами лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ч. 2 ст. 19 Конституції України), тоді як вживання терміну «втручання», як правило, або прямо супроводжується визначенням «незаконне» (наприклад, ст. ст. 6, 19, 23 ГК України) або незаконність такого втручання впливає із контексту певної норми (наприклад, ст. ст. 120, 136, 380 ГК України) [252, с. 400]. Погоджуючись із такою позицією, вважаємо недоцільним використання поняття «втручання держави» у наукових дослідженнях економіко-правового спрямування (що трапляється доволі часто), оскільки відбувається заміна понять «регулювання» на «втручання», які є відмінними за своїм змістом [86; 208; 227 та ін.].

¹⁵ Звертаємо увагу саме на поняття «державного регулювання підприємницької діяльності», оскільки посередницька діяльність у страхуванні та перестрахованні є підприємницькою за своєю суттю.

У науковій літературі *державне регулювання посередницької діяльності в сфері господарювання* визначається як діяльність державних органів, що здійснюється за допомогою використання засобів впливу на посередницькі відносини, визначених законодавством, з метою забезпечення рівного підпорядкування всіх учасників посередницьких відносин правовому господарському порядку та рівного захисту державою всіх суб'єктів посередництва [186, с. 47].

Указом Президента України від 03 вересня 2007 року було затверджено Концепцію вдосконалення державного регулювання господарської діяльності [163], відповідно до якої забезпечення економічної безпеки держави та добробуту її громадян шляхом захисту конкурентного ринкового середовища, реалізації конституційного права кожного громадянина на підприємницьку діяльність, формування сприятливого та передбачуваного правового поля для реалізації відповідного права є однією з основних функцій держави в умовах подальшого розвитку ринкової економіки. Метою цієї Концепції є визначення пріоритетних напрямів та завдань щодо вдосконалення державного регулювання господарської діяльності, спрямованих на забезпечення реалізації права кожного на підприємницьку діяльність та системне правове розв'язання наявних проблем у цій сфері.

Досліджуючи державне регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні вважаємо за необхідне проаналізувати специфіку державного регулювання страхової та перестрахової діяльності.

На думку В. М. Фурмана, велике значення у становленні та стратегічному розвитку страхового ринку має стан його державного регулювання, оскільки останнє суттєвим чином впливає на рівень ризику у суспільстві. При цьому державне регулювання страхової діяльності становить собою створення державою рамкових умов для функціонування страхового ринку, в межах яких його суб'єкти вільні у прийнятті своїх управлінських рішень [236, с. 139-140].

Досвід іноземних країн, в яких ринок страхування є розвинутим і ефективно функціонує, показує, що державне регулювання у сфері здійснення діяльності як самих страхових компаній, так і страхових та перестрахових посередників, є необхідною умовою успішного розвитку страхового ринку, так як без цього неможливо гарантувати захист інтересів споживачів страхових послуг та посередницьких послуг у страхуванні та перестрахованні.

У світовій практиці використовують два основних підходи до державного регулювання страхової діяльності, кожен з яких реалізовується в рамках однієї зі систем права – континентальної або англо-американської. Система континентального права, яка існує в Німеччині, Франції, Італії, Іспанії, Японії та інших державах, полягає у жорсткій законодавчій регламентації діяльності суб'єктів страхового ринку та систематичному контролю за дотриманням законодавства при проведенні страхових операцій. Слід зауважити, що саме ця модель державного регулювання страхової діяльності започаткувалась в Україні у 1990-х роках. На відміну від системи континентального права, за англо-американською системою, яка діє в США, Великобританії, Австралії, Канаді та інших державах, закон не є єдиним джерелом права. Поряд із законом важливого значення набуває судовий прецедент. У рамках цієї правової системи будується ліберальна модель регулювання страхування, в якій основну увагу приділяють контролю за фінансовим станом страхових компаній на підставі їх звітності, але відсутня жорстка регламентація, затвердження страхових тарифів тощо. У рамках цієї моделі деякі регулюючі функції держави передаються саморегулювними організаціям. Операції зі страхування, як і в континентальній моделі, підлягають ліцензуванню, однак нагляд за страховиками з боку державних органів порівняно слабкий та полягає, зазвичай, у здійсненні контролю за їх фінансовим станом [49, с. 189]. Такі моделі в світі використовуються і для державного регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні.

Інтенсивна глобалізація світового страхового простору вимагає від національних страхових ринків адаптації до нового режиму міжнародної торгівлі страховими послугами, який визначається процесами лібералізації системи страхового нагляду й дерегулювання страхових ринків. Сьогодні важливим завданням є оцінка причин, форм і тенденцій глобалізації страхового середовища, що допоможе оптимально сформулювати стратегію інтеграції страхового ринку України у світовий страховий простір. Глобальна економіка, як і національна економіка окремої країни, з одного боку, є системою, здатною до саморегулювання, а з іншого – піддається активному державному регулюванню. Важливим фактором у стабільності інтегрованого страхового ринку є наявність ефективного та адаптованого регулювання, що випереджає розвиток несприятливих подій, тобто пруденційного нагляду [51, с. 140-141].

В Україні інститут пруденційного нагляду, як складова державного регулювання страхової діяльності, був введений у 2010 році, із прийняттям Концепції запровадження пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами та Програми розвитку системи пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами [136].

Відповідно до цієї Концепції, пруденційний нагляд – це система наглядових процедур Нацкомфінпослуг за дотриманням фінансовою установою пруденційних правил, яка дозволяє зменшити наглядове навантаження на фінансові установи, діяльність яких не несе загрози невиконання зобов'язань перед існуючими клієнтами, і посилити наглядові зусилля за установами, діяльність яких є чи може бути загрозою для виконання таких зобов'язань.

Розділом 3 Концепції запровадження пруденційного нагляду визначені цілі такого нагляду – захист інтересів споживачів фінансових послуг, запобігання настанню неплатоспроможності та забезпечення фінансової стійкості фінансових установ через застосування відповідних корегуючих заходів шляхом: виявлення підвищених ризиків у діяльності фінансових

установ; контролю за платоспроможністю, ліквідністю та прибутковістю фінансової установи; мінімізація випадків банкрутства та системної кризи фінансових установ; прогнозування майбутніх фінансових результатів на основі звітів поточного періоду.

На підставі вказаних програмних документів, у 2011 році були внесені зміни у Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», встановивши пруденційний нагляд за діяльністю фінансових установ.

Запровадження інституту запобіжного (пруденційного) нагляду в Україні свідчить про тенденцію переходу від жорсткої системи державного регулювання ринків фінансових послуг (в тому числі і страхового) до більше ліберальної – змішаної системи регулювання, яка поєднує у собі регулюючий вплив держави із ринковими механізмами (саморегулюванням).

На європейському рівні міждержавна система регулювання страхування поєднує саморегулювання і державне регулювання. Державне регулювання страхування на рівні ЄС базується на нормах Директив, що приймаються окремо по страхуванню життя та інших видах страхування. Проте, уніфікація вимог у директивах ЄС зовсім не означає відмови від національних систем регулювання страхового ринку. Зокрема, за національними органами страхового нагляду залишено виключне право нагляду за внутрішніми та іноземними страховиками, що оперують у країні, контролю їх фінансового стану тощо. Крім того, директиви ЄС – це інструмент виключно прямого регулювання, а непряме (економічне) регулювання повністю здійснюється на рівні національних систем [49, с. 50]. Поряд із Директивами, які стосуються безпосередньо страхування, існує і Директива (ЄС) 2016/97 про страхову дистрибуцію, яку ми неодноразово аналізували у інших підрозділах роботи.

Стаття 12 зазначеної Директиви встановлює, що держави-члени повинні визначити уповноважені органи, котрі матимуть повноваження по забезпеченню виконання положень цієї Директиви (щодо професійних вимог

та реєстрації страхових та перестрахових посередників). Уповноважені органи повинні мати всі повноваження, які є необхідними для виконання ними їхніх обов'язків. У випадку наявності більш як одного уповноваженого органу на території держави-члена, остання має забезпечити тісну співпрацю цих органів з тим, щоб вони ефективно виконували покладені на них обов'язки. Вказане доводить застосування державного регулювання діяльності страхових та перестрахових посередників на території Європейського Союзу.

Зважаючи на велику кількість наукових досліджень в сфері державного регулювання господарської діяльності, закріплення на законодавчому рівні спеціальних норм, які присвячені державному регулюванню різних сфер господарювання, прийняття Концепції вдосконалення державного регулювання господарської діяльності, а також, враховуючи наявний позитивний досвід застосування міжнародних засад державного регулювання в сфері страхування та перестраховання, в тому числі посередницької діяльності, вважаємо, що *необхідність* регулюючого впливу з боку держави на посередницьку діяльність у страхуванні та перестрахованні є беззаперечною в умовах сьогодення.

Вказане детерміновано і тим, що діяльність страхових та перестрахових посередників є за своєю правовою суттю підприємницькою діяльністю, яка спрямована на оплатне надання посередницьких послуг у страхуванні та перестрахованні, що здійснюється страховими і перестраховими посередниками, які отримали право займатися нею у встановленому законодавством порядку. Така діяльність заснована на поєднанні приватних інтересів суб'єктів, що надають та отримують послуги, і публічних інтересів суспільства, які пов'язані із забезпеченням економічної безпеки держави та добробуту її громадян шляхом захисту конкурентного ринкового середовища, створення сприятливих умов для активізації господарського процесу в сфері посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні, захисту прав і законних інтересів суб'єктів цієї діяльності та споживачів їхніх

послуг, попередження зловживань та проявів шахрайства у вказаній сфері, а також в цілому – на ринку страхування [29, с. 185].

Враховуюче вищевикладене, метою державного регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні слід визначити забезпечення дотримання вимог законодавства України про страхування та перестраховання та принципів провадження діяльності страховими та перестраховими посередниками, ефективного розвитку посередницьких послуг у страхуванні та перестрахованні, захисту прав споживачів таких послуг, а також забезпечення правового господарського порядку.

Таким чином, під державним регулюванням посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні слід розуміти діяльність уповноважених органів державної влади щодо управління та контролю за діяльністю страхових та перестрахових посередників з метою забезпечення дотримання вимог законодавства України про страхування та перестраховання й принципів провадження діяльності страховими та перестраховими посередниками, ефективного розвитку посередницьких послуг у страхуванні та перестрахованні, захисту прав споживачів таких послуг, а також забезпечення правового господарського порядку.

Як зазначалося вище, в усіх країнах ступінь державного регулювання страхування та перестраховання різний. Це обумовлюється тим, що окрім засобів державного регулювання є необхідність застосування такого інституту, як саморегулювання економічних систем, тобто – конкретного виду підприємницької діяльності. Саморегулювання (англ. «*self-regulation*» – як правило, незалежно від держави) – це підтримане державою делегування регулюючих функцій окремим галузевим об'єднанням учасників ринку. Суть делегування – максимально усунути вплив держави на ринок, щоб забезпечити сувору конкуренцію всіх з усіма і таким чином змусити використовувати передові й інноваційні технології. Це дає змогу отримувати більшу різноманітність послуг при менших цінах й забезпечує інвестиційну привабливість [55, с. 271].

На сьогодні існує позитивна тенденція впровадження інституту саморегулювальних організацій у пострадянських країнах. Відтак, Постановою Міжпарламентської Асамблеї держав-учасниць країн СНД № 29-7 від 31 жовтня 2007 року був затверджений Модельний закон про саморегулювальні організації [87], яким регулюються відносини щодо набуття і припинення статусу саморегулювальних організацій, діяльності саморегулювальних організацій, які об'єднують суб'єктів підприємницької або професійної діяльності, або недержавні пенсійні фонди, здійснення взаємодії саморегулювальних організацій і їх членів, споживачів вироблених ними товарів (робіт, послуг), органів виконавчої влади, органу банківського регулювання та банківського нагляду, органів місцевого самоврядування.

В Україні також можна спостерігати тенденцію до впровадження саморегулювання сфери господарювання. Вже існують норми чинного законодавства, які присвячені регулюванню діяльності саморегулювальних організацій, але вони розпорошені по окремих нормативно-правових актах та по-різному визначають статус та особливості таких організацій (наприклад, Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» (ст. ст. 2, 48) [182], Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг» (ст. ст. 1, 16) [181], Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність» (Розділ V) [168]).

Розвиток ринкової економіки в Україні потребує системного оновлення регулювання економіки в цілому, частиною якої є і саморегулювання. А тому на сьогодні, у Верховній Раді України, починаючи з 2010 року, було представлено не один законопроект, що стосувався питання врегулювання правового статусу та діяльності саморегулювальних організацій, але жодний не був прийнятий. Єдиний уніфікований законодавчий акт, який встановить основні засади функціонування таких організацій в Україні, дозволить вирішити теоретичні та практичні проблемні аспекти порядку створення та діяльності саморегулювальних організацій, а також сприятиме забезпеченню ефективної взаємодії між суб'єктами господарювання та органами державної

влади, підвищенню якості товарів (робіт, послуг) та розвитку господарської діяльності, в тому числі й посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні.

З початком формування страхового ринку в незалежній Україні виникла потреба координувати дії страховиків із багатьох питань, що становлять спільний професійний інтерес. Ця потреба задовольняється через використання організаційної форми об'єднання страховиків, яким присвячена ст. 13 Закону України «Про страхування» [96, с. 83]. Зокрема у вказаній статті зазначено, що страховики можуть утворювати спілки, асоціації та інші об'єднання для координації своєї діяльності, захисту інтересів своїх членів та здійснення спільних програм, якщо їх утворення не суперечить законодавству України. Ці об'єднання не можуть займатися страховою діяльністю.

Застосування саморегулювання страхового ринку спостерігаються також в Німеччині, Польщі, Японії, Канаді та інших країн, де наявність саморегулювних організацій є домінуючим чинником у формуванні громадянського суспільства і розвиненого бізнесу, де держава делегує частину своїх повноважень професійним громадським об'єднанням, залучаючи їх тим самим до системи управління. Процеси саморегулювання не перешкоджають процесам державного регулювання – вони їх доповнюють. Саморегулювні організації можуть бути посередниками в розв'язанні багатьох проблемних питань між страховиками та страхувальниками. Саморегулювні організації – це специфічні інститути, що стимулюють ринкове регулювання страхових відносин. Мета функціонування саморегулювних організацій на страховому ринку – це захист інтересів його учасників та розвиток національної системи страхування [210].

Відповідно до п. 9 ст. 1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», саморегулювною організацією є неприбуткове об'єднання фінансових установ, створене з метою захисту інтересів своїх членів та інших учасників ринків фінансових

послуг та якому делегуються відповідними державними органами, що здійснюють регулювання ринків фінансових послуг, повноваження щодо розроблення і впровадження правил поведінки на ринках фінансових послуг та/або сертифікації фахівців ринку фінансових послуг. Законами України з питань регулювання ринків фінансових послуг можуть бути передбачені додаткові повноваження, які можуть делегуватися саморегульвним організаціям.

Виходячи з положень ст. 2 ГК України, саморегульвні організації можна віднести до організацій, які здійснюють щодо суб'єктів господарювання організаційно-господарські повноваження. Проте здійснення цих повноважень відбувається не на основі відносин власності, а внаслідок делегування їм зазначених повноважень уповноваженими органами держави відповідно до закону [250, с. 14].

У 2008 році Розпорядженням Держфінпослуг було затверджене Положення про делегування Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, окремих повноважень об'єднанню страховиків (далі – Положення про делегування повноважень) [140]. Це Положення визначає умови та порядок делегування Нацкомфінпослуг об'єднанню страховиків повноважень щодо розроблення і впровадження правил поведінки на ринку страхових послуг та сертифікації фахівців ринку страхових послуг.

На сьогодні функціонують три об'єднання страховиків: Ліга страхових організацій України, Асоціація «Українська федерація ubezpieчення» та Асоціація «Страховий бізнес». Учасниками таких об'єднань можуть бути також страхові та перестрахові посередники, виходячи із положень Статутів [211-213] вказаних об'єднань. Однак, тільки Українська федерація ubezpieчення містить у своєму складі страхового брокера «BritMark». Вказане, мабуть, детерміновано тим, що на ринку страхування існує також об'єднання страхових та перестрахових посередників (Федерація страхових посередників України).

Відповідно до Положення про делегування повноважень, Нацкомфінпослуг може делегувати об'єднанню страховиків такі повноваження:

- розроблення і впровадження правил поведінки на ринку страхових послуг;
- сертифікація фахівців ринку страхових послуг.

Серед зазначених об'єднань страховиків, Ліга страхових організацій України найбільш активно приймає участь у саморегулюванні ринку страхування, співпрацюючи із Нацкомфінпослуг. Ліга розробила Кодекс етики у страховій діяльності, який визначає обов'язкові *правила поведінки* для членів Ліги страхових організацій України, беручи на себе обов'язок довести лояльність і чесність по відношенню один до одного та до своїх контрагентів (страхувальників, застрахованих осіб, посередників, конкурентів тощо), а також позитивний вплив на вирішення суспільних проблем і надання громадської користі.

Контроль за дотриманням вимог Положення про делегування повноважень здійснює Нацкомфінпослуг відповідно до законодавства. Зокрема, остання у межах своєї компетенції:

- призначає представника для участі в загальних зборах саморегулювальної організації з правом дорадчого голосу;
- у зв'язку із здійсненням моніторингу реалізації делегованих повноважень звертається з письмовим запитом до саморегулювальної організації щодо надання інформації про її поточну діяльність;
- проводить на підставах, передбачених законодавством, перевірки фактів порушення саморегулювальною організацією законодавства;
- розглядає скарги страховиків про відмову в прийнятті до саморегулювальної організації;
- розглядає скарги членів саморегулювальної організації щодо порушення їхніх прав з боку саморегулювальної організації.

Враховуючи те, що на сьогодні Статути об'єднань страховиків містять положення, яке передбачає можливість участі страхових та перестрахових посередників у таких об'єднаннях, вважаємо за необхідне внести зміни до Розділу V Положення про делегування Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг окремих повноважень об'єднанню страховиків:

у пункті четвертому частини другої речення «розглядає скарги страховиків про відмову в прийнятті до саморегульованої організації» викласти у такій редакції:

«розглядає скарги страховиків та інших юридичних і фізичних осіб, які можуть бути членами саморегульованої організації, про відмову в прийнятті до саморегульованої організації».

Окрім зазначених об'єднань страховиків, необхідно відзначити також МТСБУ – єдине об'єднання страховиків, які здійснюють обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів за шкоду, заподіяну третім особам. Участь страховиків у МТСБУ є умовою здійснення діяльності щодо обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (ст. 39 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів»).

Ситуація, що виникла на ринку обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів у зв'язку із стрімким зростанням неплатоспроможності страховиків – членів МТСБУ, які мали значну частку ринку [200, с. 4], змусила законодавця віддати функції страховика щодо виплати страхового відшкодування об'єднанню страховиків, яке відповідно до ст. 13 Закону України «Про страхування» не може займатися страховою діяльністю. Чим викликало до життя правову колізію між ч. 1 ст. 13 Закону України «Про страхування» та п.п. 41.3, 41.4 ст. 41 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» [97, с. 378].

Окрім того, що МТСБУ має повноваження із здійснення виплат страхового відшкодування, що за своєю суттю є частиною страховою діяльності, воно також здійснює і певні функції із державного регулювання посередницької діяльності страхових агентів. Зокрема, відповідно до ст. 49 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» страхові агенти мають право здійснювати посередницьку діяльність з обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності за умови їх реєстрації в МТСБУ. Виходячи із положень зазначених норм, МТСБУ є об'єднанням страховиків із спеціальним статусом, яке наділене доволі широким та різнобічним спектром повноважень.

Як вже було встановлено, законодавство в сфері страхування містить спеціальну норму, яка дозволяє створювати саморегулювальні організації страховиків, учасниками яких також можуть бути страхові та перестрахові посередники (як свідчить практика). Зважаючи на те, що основні завдання та функції таких організацій стосуються, в першу чергу, діяльності страховиків, вважаємо за необхідне розглянути питання діяльності *об'єднань страхових та перестрахових посередників*.

Для реалізації принципу саморегулювання в багатьох країнах законодавством передбачається створення національних асоціацій страховиків та страхових посередників. В Україні на сьогодні вже існує Федерація страхових посередників України, метою створення якої є сприяння розвитку посередницької діяльності на страховому ринку в Україні, представництво інтересів Членів Федерації в органах державної влади та управління, захист прав та інтересів учасників посередницької діяльності на ринку страхових послуг, забезпечення всебічних зв'язків із громадськістю тощо. Предметом діяльності вказаної Федерації [52] визначаються такі напрямки:

- співробітництво з учасниками національного та міжнародного страхових ринків (у тому числі страховими компаніями і професійними

об'єднаннями), державними регуляторними та іншими органами, а також усіма іншими суб'єктами (як України, так і міжнародного співтовариства), що у будь-який легітимний спосіб мають відношення до страхового бізнесу та пов'язаних з ним видів діяльності;

– таке співробітництво будуватиметься на багатоспекторній основі і буде направлене на створення концепції страхового посередництва України та адаптацію її до міжнародної концепції розвитку страхового посередництва, розробку належної технічної та законодавчої бази в сфері страхової діяльності в цілому та страхового посередництва, зокрема, здійснення інших заходів, які забезпечуватимуть розвиток страхової індустрії та страхового посередництва в інтересах як безпосередньо учасників страхової діяльності, так і держави та суспільства взагалі;

– розробка професійних стандартів, етичних норм та правил, які можуть бути використані з метою посилення якісного рівня надання послуг Членами Федерації;

– допомога Членам у підвищенні кваліфікації та професійного рівня їхніх працівників (для цього Федерація сприятиме організації та проведенню конференцій, дискусій, інших різноманітних заходів, метою яких буде надання професійних, освітніх теоретичних та практичних консультацій тощо);

– підтримка інтересів Членів у відносинах із третіми особами, включаючи державні органи та засоби масової інформації;

– розвиток партнерських стосунків з іншими подібними до Федерації організаціями, як на національному, так і на міжнародному рівні, в рамках реалізації предмету та програми своєї діяльності.

На сьогодні Федерація страхових посередників України взаємодіє з Лігою страхових організацій України, а також із Нацкомфінпослуг. Федерація є постійно діючим членом Консультаційно-експертної ради при Нацкомфінпослуг та консультаційно-методичної групи з питань страхування;

членом Європейської федерації страхових посередників VIPAR¹⁶. Також Федерація страхових посередників України розробила Кодекс професійної етики страхових посередників, який визначає головні принципи професійної етики та правила поведінки страхових агентів, страхових та перестрахових брокерів під час провадження ними своєї посередницької діяльності.

Таким чином, враховуючи існування та активну діяльність об'єднання страхових та перестрахових посередників, – Федерації страхових посередників України, вважаємо за необхідне внести доповнення до Закону України «Про страхування», шляхом прийняття окремої статті, яка б регламентувала *можливість об'єднання страхових та перестрахових посередників* для координації своєї діяльності, захисту інтересів своїх членів та здійснення спільних програм, якщо їх утворення не суперечить законодавству України. Також, враховуючи ч. 27 п. 6 Указу Президента «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг», є доцільним передбачити норму, яка закріплювала б можливість *делегування повноважень* Регулятора об'єднанню страхових та перестрахових посередників щодо розроблення і впровадження правил поведінки на ринку страхування (*в частині діяльності страхових та перестрахових посередників*) та/або сертифікації фахівців посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні.

Розвиток саморегульованих організацій посередників в Україні необхідно спрямувати, в першу чергу, на забезпечення додаткового контролю своїх членів у сфері посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні. Діяльність саморегульованих організацій страхових посередників повинна здійснюватись у тісному співробітництві та під загальним наглядом

¹⁶ Вказана організація була заснована в 1937 році зі штаб-квартирою в Парижі. В даний час VIPAR налічує 47 національних асоціацій з 30 країн, об'єднуючи приблизно 80,000 страхових агентів і брокерів, з числом працюючих у сфері посередницьких послуг приблизно 250,000 чоловік. Сьогодні це офіційний і визнаний представник страхових посередників в Європейських інститутах і захищає їх інтереси в європейських і світових справах. VIPAR є засновником та членом Світової федерації страхових посередників (World Federation of Insurance Intermediaries, WFII), яка була заснована в 1999 році.

відповідного спеціально уповноваженого державного органу (Нацкомфінпослуг) [190, с. 121].

Як свідчить світова практика, найефективніше використання принципів саморегулювання у країнах із тривалим досвідом функціонування фінансових ринків. Оскільки в Україні відбувається поступовий перехід від планово-розподільчої економіки до ринкової, а також враховуючи глибоку економічну кризу та нестабільну ситуацію в країні, страховий ринок перебуває у стані стагнації. Для ефективного функціонування страхового ринку, в тому числі й інституту страхових та перестрахових посередників, необхідно поступово збільшувати роль саморегулювання.

Функціонування саморегулювних організацій страхових та перестрахових посередників на ринку страхування відіграють значну роль у забезпеченні стабільності і розвитку сфери посередницьких послуг на ньому. Члени таких організацій, як суб'єкти, що безпосередньо провадять посередницьку діяльність у страхуванні та перестраховуванні, можуть якнайшвидше реагувати на будь-які зміни на ринку, ініціювати пропозиції щодо вдосконалення регулювання їх діяльності та правового становища, забезпечувати захист власних інтересів, прав споживачів та інше. Таким чином, *метою функціонування інституту саморегулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестраховуванні є забезпечення ефективного розвитку вказаної сфери господарювання, здійснення контролю за діяльністю її суб'єктів, представлення їх інтересів та забезпечення захисту прав страхових та перестрахових посередників, а також споживачів їхніх послуг.*

Виходячи із вищевикладеного, простежується динаміка розвитку та вдосконалення інституту саморегулювання в Україні, що також безпосередньо впливає на дерегуляцію сфери страхової діяльності. В умовах сьогодення не можна здійснювати регулювання страхового ринку, а також – в цілому усього фінансового ринку, переважно на засадах саморегулювання. Відсутність або мінімальне державне регулювання в Україні може призвести до таких негативних явищ, як приховування прибутків, недобросовісна

конкуренція, безгосподарське ставлення до навколишнього природного середовища, втрата фінансової та валютної стабільності, загострення соціальної нерівності та принесення в жертву довгострокових потреб суспільства заради реалізації миттєвих можливостей [190, с. 100].

Саморегульвний механізм ринку сам по собі не може забезпечити здорових суспільних відносин і не гарантує економічної стабільності, яскравим підтвердженням чого стала світова фінансово-економічна криза. Необхідність державного регулювання економіки, у тому числі й сфери господарювання, в умовах фінансово-економічної кризи в Україні виявляється ще більшою мірою, ніж у країнах із вже розвинутою економікою. Це, насамперед, пов'язано з тим, що господарська діяльність в цілому не має якого-небудь механізму саморегулювання, який би дозволяв їй успішно функціонувати і проявляти соціальну життєздатність. Адже механізм, призначений для одного сектора економіки, не може забезпечити функціонування економіки в цілому. Звідси потреба в державному регулюванні, яке підтримуватиме всю сферу господарювання.

В. Цветков у праці «Адміністративна реформа – ефективність державного управління» підкреслював, що для досягнення економічної стабілізації подальшого розвитку економіки необхідно забезпечити безумовний пріоритет державного регулювання над стихійними ринковими саморегулюючими процесами, які часто призводять до руйнівних наслідків [239]. Таку саму позицію займають такі відомі представники господарсько-правової науки як В. К. Мамутов, доктори юридичних наук Г. Л. Знаменський, Н. О. Саніахметова та інші [209, с. 62-63].

Отже, на сьогодні, в умовах переходу України до ринкової економіки, для розвитку посередницької діяльності у страхуванні та перестраховуванні найбільш ефективною видається система регулювання вказаної діяльності через поєднання регулюючого впливу органів державної влади та саморегульвних організацій.

3.2 Правові форми та засоби державного регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні

Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» до фінансових послуг відносить послуги в сфері страхування, які визначаються як операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, – і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів (п. 5 ст. 1).

Учасниками ринку фінансових послуг можуть бути особи, які провадять діяльність з надання посередницьких послуг на ринках фінансових послуг. Вказаний Закон визначає, що посередницькі послуги на ринках фінансових послуг – це діяльність юридичних осіб чи фізичних осіб – підприємців, якщо інше не передбачено законом, що включає консультування, експертно-інформаційні послуги, роботу з підготовки, укладення та виконання (супроводження) договорів про надання фінансових послуг, інші послуги, визначені законами з питань регулювання окремих ринків фінансових послуг (п. 29 ст. 1). Отже, посередницька діяльність страхових та перестрахових брокерів є діяльністю із надання посередницьких послуг на ринках фінансових послуг, оскільки є виключним видом їх діяльності відповідно до спеціальних норм чинного законодавства України.

Зважаючи на те, що згідно з чинним законодавством України страховими посередниками можуть бути, окрім страхових та перестрахових брокерів, ще і страхові агенти (ст. 15 Закону України «Про страхування»), виникає питання: чи можна вважати останніх суб'єктами, що надають посередницькі послуги на ринках фінансових послуг?

Питання правової природи діяльності страхових агентів було розглянуто у підрозділі 2.1 роботи, в результаті чого було запропоновано

розрізняти посередницьку діяльність страхових агентів¹⁷ та представництво страховика. Страховими агентами можуть бути фізичні особи – підприємці або юридичні особи, які зареєстровані у встановленому законом порядку та діють на підставі агентського договору, укладеного зі страховою компанією. Водночас, представництво страховика має здійснюватися фізичною особою на підставі укладення договору доручення та регулюватися цивільним законодавством, а не господарським.

Проте на сьогодні норми чинного законодавства України встановлюють, що страхові агенти (фізичні або юридичні особи) є представниками страховика і діють в його інтересах за винагороду на підставі договору доручення зі страховиком (ч. 7 ст. 15 Закону України «Про страхування»), а тому, на нашу думку, вони не можуть визнаватися учасниками ринку фінансових послуг (страхування).

Традиційно під правовими формами державного регулювання економікою розуміють урегульовані нормами права, відмінні за конкретними цілями і способом здійснення, види діяльності держави (її органів) у сфері економіки [38, с. 93].

Більш широке визначення нам пропонує В. Полухович, зазначаючи, що під господарсько-правовими формами державного регулювання слід розуміти зумовлені здійсненням державними органами організаційно-господарських повноважень безпосередні зовнішні прояви регулятивного впливу держави у вигляді конкретних дій, рішень, актів, заходів тощо, кожен з яких містить владне розпорядження організаційно-господарського характеру, що врегульовує господарські відносини у відповідній галузі та є виразом реалізації певного засобу державного регулювання виду господарської діяльності [107, с. 139].

В теорії господарського права виділяють такі правові форми здійснення державного регулювання економіки: планування; управління; контроль; нормативне регулювання [246, с. 30-35; 183, с. 491; 14, с. 16].

¹⁷ Мова йде саме про суб'єктів, які здійснюють посередницьку діяльність у *страхуванні*.

На противагу загальнотеоретичним положенням, ст. 20 Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» встановлює, що державне регулювання діяльності з надання фінансових послуг в Україні (в тому числі і посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні) здійснюється у таких формах: 1) ведення державних реєстрів фінансових установ і реєстрів осіб, які не є фінансовими установами, але мають право надавати окремі фінансові послуги, та ліцензування діяльності з надання фінансових послуг; 2) нормативно-правове регулювання діяльності фінансових установ; 3) нагляд за діяльністю учасників ринків фінансових послуг (крім споживачів фінансових послуг); 4) застосування уповноваженими державними органами заходів впливу; 5) проведення інших заходів з державного регулювання ринків фінансових послуг. Тобто відбувається змішування таких понять як «правові форми» та «засоби» державного регулювання.

Як окремі правові форми державного регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні необхідно розглянути такі.

1. Планування. Стаття 12 ГК України передбачає, що держава для реалізації економічної політики, виконання цільових економічних та інших програм і програм економічного і соціального розвитку застосовує різноманітні засоби і механізми регулювання господарської діяльності. *Прогнозування та планування* є одним із основних напрямів політики держави. Суб'єкти господарювання у своїй діяльності повинні враховувати показники прогнозних та програмних документів економічного та соціального розвитку.

Посередницька діяльність у страхуванні та перестрахованні як вид підприємницької діяльності, потребує нового системного підходу до його правового регулювання, що стане однією з умов ефективного розвитку даної сфери.

З метою підвищення рівня страхового захисту майнових інтересів фізичних і юридичних осіб, формування ринкових механізмів залучення

інвестиційних ресурсів у національну економіку за рахунок забезпечення ефективного функціонування ринку страхових послуг з урахуванням міжнародного досвіду, застосування сучасної ринкової інфраструктури і фінансових інструментів, в Україні було прийнято *три програмні документи* з розвитку страхового ринку України.

Першою стала Програма розвитку вітчизняного страхового ринку на 1998 – 2000 роки [152]. Вона містила положення щодо удосконалення нормативної бази та порядку оподаткування страхової діяльності, підвищення платоспроможності страхових організацій, вимог до створення і діяльності страхових організацій, розвитку інфраструктури страхового ринку. З-поміж норм, які стосувалися безпосередньо страховиків, також були і ті, що присвячені удосконаленню правового регулювання діяльності страхових посередників. Зокрема Програма встановлювала необхідність конкретизувати функції посередників на страховому ринку у Законі України «Про страхування», розробити нормативні документи щодо здійснення реєстрації, обліку та сертифікації страхових посередників, підготувати пропозиції введення ліцензування діяльності страхових брокерів. Перші два положення з часом були запроваджені в національне законодавство, а питання ліцензування посередницької діяльності страхових та перестрахових брокерів ще до тепер залишається відкритим.

Другою стала Програма розвитку страхового ринку України на 2001 – 2004 роки [153]. У ній було враховано законодавче розмежування сфер діяльності страхування та загальнообов'язкового державного соціального страхування і передбачено не тільки шляхи реформування ринку страхування, а визначено можливі напрями взаємодії та участі страховиків в обслуговуванні загальнообов'язкового державного соціального страхування. Також Програмою визначалися стан розвитку страхової галузі, основні проблеми розвитку страхового ринку, принципи розвитку страхового ринку, проблемні аспекти законодавчого забезпечення страхової діяльності, шляхи

удосконалення системи державного регулювання страхової діяльності, а також передбачені конкретні заходи щодо її виконання.

Вказана Програма не оминула і питання посередників, зокрема, нею передбачалося, що перспективи розвитку страхової галузі вимагають докорінних змін у системі підготовки та забезпечення кадрами учасників страхового ринку, у зв'язку з чим необхідно визначити кваліфікаційні вимоги до працівників страховиків та страхових посередників, а також проводити науково-дослідну роботу з підвищення кваліфікації персоналу страховиків і страхових посередників. Одним із шляхів підвищення ефективності державного нагляду за страховою діяльністю, Програма визначала створення електронного банку даних страховиків та страхових посередників.

Наступну Концепцію розвитку страхового ринку України до 2010 року було схвалено Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2005 року № 369-р [178]. Виходячи з її положень, державна політика щодо розвитку страхового ринку має ґрунтуватися на зміцненні ринкових засад діяльності його учасників та використанні переважно непрямих методів впливу на процеси, що відбуваються у сфері страхування, шляхом удосконалення нормативно-правової бази та запровадження міжнародних принципів та стандартів державного регулювання.

У Концепції, серед негативних тенденцій розвитку страхового ринку, було названо недосконале нормативно-правове врегулювання діяльності страхових посередників. На жаль, зазначене положення повністю відповідає ситуації, яка дійсно існує на практиці. Для вирішення цього питання Концепція містила основні напрямки розвитку страхового ринку, серед яких необхідно виокремити такі: удосконалення правових засад захисту прав споживачів страхових послуг; забезпечення ефективного державного регулювання і нагляду в сфері страхування з урахуванням міжнародно визнаних принципів та стандартів, рекомендованих Міжнародною асоціацією органів нагляду за страховою діяльністю; забезпечення розвитку страхового посередництва, діяльності актуаріїв та аварійних комісарів; підвищення рівня

страхової культури населення; забезпечення захисту національних інтересів на страховому ринку; удосконалення податкового законодавства щодо страхування; формування системи кадрового та наукового забезпечення страхового ринку та інше.

Концепцією також встановлювалося, що для підвищення прозорості діяльності учасників страхового ринку необхідно визначити вимоги до оприлюднення інформації стосовно діяльності страховиків та страхових посередників у електронних і друкованих засобах масової інформації, а також установити порядок оприлюднення інформації (крім інформації з обмеженим доступом) про результати діяльності страховиків та страхових посередників та інформації про їх фінансове становище. Для формування адекватної системи фахової підготовки і сертифікації фахівців зі страхування та забезпечення державної підтримки проведення науково-дослідних робіт у цій сфері необхідно встановити кваліфікаційні вимоги до керівників і працівників страховиків та страхових посередників. Також для забезпечення стабільності розвитку страхового ринку на підставі удосконалення системи правового забезпечення та системи регулювання, нагляду і контролю за діяльністю учасників страхового ринку, розробити нормативно-правові акти щодо порядку діяльності страхових агентів та запровадити реєстрацію страхових агентів.

Проаналізувавши вказані програмні документи, можна зробити висновок, що вони частково висвітлювали питання вдосконалення правового становища страхових та перестрахових посередників та особливостей їх діяльності. Але як свідчить практика, деякі положення зазначених документів так і не були реалізовані – створення електронного банку даних страхових та перестрахових посередників, підвищення їх кваліфікації, оприлюднення інформації про їх фінансове становище, запровадження реєстрації страхових агентів та інше.

Після 2010 року в Україні, на жаль, не було прийнято схожих програмних документів у сфері страхування та перестраховування. А попередні

нормативно-правові акти не в повній мірі відображали проблемні аспекти діяльності та правового становища страхових та перестрахових посередників в Україні. Враховуючи вищенаведене, а також важливість ефективного функціонування на ринку страхування інституту страхових та перестрахових посередників, зважаючи на недосконалість правового регулювання діяльності та правового становища зазначених суб'єктів, вважаємо за необхідне прийняти окрему «Концепцію розвитку посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні в Україні». Вона має містити положення щодо розв'язання найбільш актуальних проблем, які на сьогодні існують у вказаній сфері, зокрема першочерговими з них вважаємо такі:

- розмежування посередницької діяльності страхових агентів та представництво страховика;
- закріплення вимог щодо обліку та реєстрації усіх страхових агентів (незалежно від виду страхування);
- встановлення вимог щодо професійного рівня знань і обов'язковості проходження навчання усіх страхових агентів;
- закріплення заборони на перебування страховим агентам (фізичним особам) у трудових відносинах зі страховиком;
- встановлення особливостей правового регулювання діяльності та правового становища перестрахових брокерів;
- закріплення умови щодо обов'язковості страхування професійної відповідальності страхових та перестрахових брокерів та інші.

2. *Управління* полягає в прийнятті компетентним органом юридично значущих рішень для суб'єктів господарювання з оперативних питань господарського життя [246, с. 33] (державна реєстрація страхових та перестрахових посередників, ведення державних реєстрів, питання необхідності запровадження ліцензування діяльності страхових та перестрахових брокерів будуть детально розглянуто далі по тексту як окремі засоби державного регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні).

3. *Державний нагляд (контроль) за діяльністю страхових та перестрахових посередників* здійснюється шляхом проведення перевірок щодо правильності застосування страховими і перестраховими посередниками законодавства про страхову діяльність і достовірність їх звітності.

Закони та інші нормативно-правові акти мають винятково важливе значення для нормального функціонування вітчизняної сфери господарювання. Але необхідно підкреслити, що вони по своїй суті ефективними є лише тоді, коли вони виконуються. А для цього потрібен контроль [186, с. 46]. І. О. Зискінд зазначає, що нагляд у сфері страхування виступає специфічним інструментом державного регулювання [57, с. 10].

З урахуванням змін, що відбулися в економічній системі країни та в підходах до державного регулювання економіки, викликаних трансформацією відносин власності у державі (ліквідація переважної більшості галузевих органів управління, які щодо суб'єктів господарювання відігравали роль вищестоящих органів, та нові принципи об'єднання суб'єктами господарювання своєї виробничої, наукової та іншої діяльності; звільнення суб'єктів господарювання від диктату планових завдань, надання їм права самостійно планувати свою діяльність і визначати перспективи свого розвитку; перехід до договірної основи встановлення і виконання державних замовлень; законодавче закріплення органів, що здійснюють контроль за діяльністю підприємств, та основних принципів контрольної діяльності) [251, с. 7-8], цілком логічно розглядати державний нагляд (контроль) у сфері господарської діяльності як правову форму державного регулювання економіки. Такий висновок напрашується з аналізу положень глави 2 ГК України [249, с. 30-31].

У 2007 році було прийнято Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» [167], яким вперше було визначено на законодавчому рівні поняття *державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності* як діяльності

уповноважених законом центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів, державних колегіальних органів, органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування в межах повноважень, передбачених законом, щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання та забезпечення інтересів суспільства, зокрема належної якості продукції, робіт та послуг, допустимого рівня небезпеки для населення, навколишнього природного середовища (ст. 1).

Закон України «Про страхування» передбачає, що державний нагляд за страховою діяльністю здійснюється Уповноваженим органом та його органами на місцях з метою дотримання вимог законодавства України про страхування, ефективного розвитку страхових послуг, запобігання неплатоспроможності страховиків та захисту інтересів страхувальників (ст. 35). Таким Уповноваженим органом на сьогодні є Нацкомфінпослуг, а саме – його Департамент страхового регулювання та нагляду.

Відповідно до Розділу 7 Положення про реєстрацію від 28 травня 2004 року № 736, контроль за додержанням вимог вказаного Положення є складовою частиною державного регулювання та нагляду за діяльністю страхових (перестрахових) брокерів та здійснюється Нацкомфінпослуг шляхом проведення виїзних (інспекцій) та безвиїзних перевірок, у тому числі тематичних та зустрічних перевірок, що проводяться відповідно до нормативно-правових актів Держфінпослуг або Нацкомфінпослуг.

Розпорядженням Нацкомфінпослуг від 27 листопада 2012 року № 2422 були затверджені Правила проведення перевірок (інспекцій) Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [150] (далі – Правила проведення перевірок), які встановлюють єдиний порядок здійснення Нацкомфінпослуг нагляду за наданням фінансових послуг і дотриманням чинного законодавства у відповідній сфері шляхом проведення її уповноваженими особами виїзних та безвиїзних перевірок (інспекцій) учасників ринків фінансових послуг (крім споживачів

фінансових послуг), їх афілійованих та споріднених осіб, які проводяться самостійно чи разом з іншими уповноваженими органами державної влади. Оскільки учасниками ринків фінансових послуг визнаються страхові та перестрахові брокери, згідно Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», то вказані Правила поширюються і на зазначених суб'єктів.

Правила проведення перевірок містять перелік видів перевірок та підстави для їх проведення, порядок організації та підготовки до проведення перевірки, перелік прав та обов'язків інспекційної групи, керівника і посадових осіб об'єкта нагляду, порядок проведення перевірки та оформлення її результатів, порядок вилучення документів під час перевірки та робота за ними, підписання акта перевірки та інші положення.

Страховий (перестраховий) брокер несе відповідальність згідно із законодавством України за:

- неналежне виконання взятих на себе зобов'язань, передбачених в укладених ними договорах;
- достовірність, об'єктивність, повноту і своєчасність інформації, що надається страхувальнику (перестраховальнику), Нацкомфінпослуг та її територіальним управлінням (п. 7.2. Положення про реєстрацію).

Страхові та перестрахові брокери зобов'язані подавати до Нацкомфінпослуг щокварталу фінансову звітність та інші звітні дані за встановленою Нацкомфінпослуг формою та інформацію про укладені договори страхування (перестраховування), а також відповіді на запити Нацкомфінпослуг та необхідні пояснення (п. 7.3. Положення про реєстрацію).

Страхові та перестрахові брокери складають та подають свою звітність відповідно до Порядку складання та подання звітності страхових та/або перестрахових брокерів, який затверджений Розпорядженням Держфінпослуг 04 серпня 2005 року № 4421 [148].

На практиці доволі часто зустрічаються випадки порушення страховими та перестраховими брокерами строків складання та подання звітності, а також ненадання звітних даних до Нацкомфінпослуг. 30 листопада 2015 року Нацкомфінпослуг оприлюднила Інформаційне повідомлення щодо дотримання страховими та/або перестраховими брокерами строків складання та подання звітності до Нацкомфінпослуг. У ньому зазначається, що відповідно до підп. 3 п. 2.1 розділу II Положення про застосування Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, заходів впливу за порушення законодавства про фінансові послуги, затвердженого Розпорядженням Нацкомфінпослуг від 20 листопада 2012 року № 2319 [142], Нацкомфінпослуг, за порушення законодавства про фінансові послуги, застосовує до піднаглядних установ заходи впливу, у тому числі накладає штрафи в розмірах, передбачених ст. 41 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг». Згідно з п. 2 ч. 1 ст. 41 вказаного Закону, уповноважений орган застосовує до учасників ринків фінансових послуг (крім споживачів фінансових послуг) штрафні санкції за неподання, несвоєчасне подання або подання завідомо недостовірної інформації – у розмірі від 100 до 2000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а саме від 1 700 грн. до 34 000 грн. На підставі цього, Нацкомфінпослуг наголошує на неприпустимості вчинення зазначених порушень страховими та/або перестраховими брокерами та попереджає про застосування відповідних штрафних санкцій за наслідками встановлення таких порушень [59].

Про недобросовісність страхових та перестрахових брокерів свідчить і судова практика. Так, існує велика кількість адміністративних справ щодо порушень страховими та перестраховими брокерами вимог Порядку складання та подання звітності страхових та/або перестрахових брокерів.

Київський апеляційний адміністративний суд 04 грудня 2014 року розглянув справу № 826/10822/14 за адміністративним позовом Страхового

брокера фізичної особи – підприємця ОСОБА_2 до Нацкомфінпослуг про визнання протиправною та скасування постанови, за апеляційною скаргою Страхового брокера фізичної особи – підприємця ОСОБА_2 на постанову Окружного адміністративного суду м. Києва від 13 серпня 2014 року.

14 травня 2014 року відповідачем складено акт №603/13-15/13/3 про правопорушення законодавства про фінансові послуги Страховим брокером фізичною особою – підприємцем ОСОБА_2. Відповідно до акту встановлено, що станом на 14 травня 2014 року позивачем не надано до Нацкомфінпослуг звітних даних страхового та/або перестрахового брокера за I квартал 2014 року у паперовій та електронній формах, що свідчить про порушення вимог пункту 2.3. глави 2 Порядку складання та подання звітності страхових та/або перестрахових брокерів, затвердженого Розпорядженням Держфінпослуг від 04 серпня 2005 року № 4421, стосовно подання проміжної звітності у вигляді документів, передбачених цим Порядком, у строк до 25-го числа місяця наступного за звітним кварталом. Вважаючи винесення вказаної постанови протиправним, позивач звернувся з даним позовом до суду.

Оскаржувана позивачем постанова, прийнята відповідачем на підставі встановленого під час перевірки факту ненадання позивачем звітних даних страхового та/або перестрахового брокера за I квартал 2014 року у паперовій та електронній формах.

Доводи апелянта про те, що 02 червня 2014 року він надав звітні дані страхового та/або перестрахового брокера за I квартал 2014 року у паперовій та електронній формах, чим виконав вимоги законодавства, колегією суддів не приймаються до уваги, оскільки даний факт не свідчить про своєчасність надання вказаної звітності.

Судом першої інстанції встановлено, що позивачем обов'язок виконано несвоєчасно, а саме – 02 червня 2014 року, що свідчить про порушення ним вимог законодавства та правомірне винесення відповідачем оскаржуваної постанови № Ю1/13-16/13/3.

Доводи, наведені позивачем в апеляційній скарзі, викладеного не спростовують, а тому колегією суддів відхиляються. Апеляційну скаргу Страхового брокера фізичної особи – підприємця ОСОБА_2 на постанову Окружного адміністративного суду м. Києва від 13 серпня 2014 року по справі за адміністративним позовом Страхового брокера фізичної особи – підприємця ОСОБА_2 до Нацкомфінпослуг про визнання протиправною та скасування постанови – залишено без задоволення [231].

Зазначена судова практика не є поодинокую, про що свідчать аналогічні судові рішення [109; 110; 114; 232].

У разі вчинення страховим та/або перестраховим брокером порушення законодавства або його відокремленим підрозділом Нацкомфінпослуг видає припис про усунення порушень.

Крім того, Розділ 7 Положення про реєстрацію містить вичерпний перелік підстав для *виключення страхового та/або перестрахового брокера з Реєстру*, про що Нацкомфінпослуг приймає розпорядження: подання власної заяви про виключення з державного реєстру страхових та перестрахових брокерів; державної реєстрації припинення страхового (перестрахового) брокера як юридичної особи або державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи – підприємця; установлення фактів подання недостовірної інформації в документах, які були підставою для внесення страхового (перестрахового) брокера до Реєстру; невиконання припису Нацкомфінпослуг; заборони провадити діяльність страховому (перестраховому) брокеру на підставі рішення суду, що набрало чинності; неповідомлення в п'ятнадцятиденний строк Нацкомфінпослуг про зміни до зазначених у підпункті 2.1.1 Положення про реєстрацію документів, у тому числі про зміну місцезнаходження; нездійснення брокером посередницької діяльності протягом 12 місяців.

Згідно із Типовою програмою перевірок страховиків та страхових посередників [155], яка затверджена Розпорядженням Держфінпослуг від 21 серпня 2003 року № 37 (далі – Програма) при проведенні перевірок мають

бути висвітлені такі питання роботи страховиків та страхових посередників (далі – страховики): загальна характеристика страховика; наявність документів, які регулюють процес організації страхової діяльності, та їх відповідність чинному законодавству; відповідність видів фактичної діяльності страховика виданим ліцензіям; економічний аналіз діяльності страховика; укладення договорів по добровільних і обов'язкових видах страхування; виконання зобов'язань згідно з укладеними договорами страхування; дотримання вимог щодо укладення договорів перестраховування; забезпечення платоспроможності страховика; формування та облік страхових резервів; безпечність, прибутковість, ліквідність диверсифікованість їх розміщення; достовірність встановлених форм звітності та їх відповідність актам чинного законодавства; дотримання вимог Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом»; порядок оформлення документа перевірки.

За результатами проведеної перевірки складається акт про перевірку, що підписується працівниками Нацкомфінпослуг, які здійснювали перевірку з однієї сторони, та керівником (або виконуючим обов'язки керівника) організації, що перевірялась, і головним бухгалтером – з іншої сторони.

Аналізуючи дану Програму, можна констатувати, що вона є застарілою, доволі суперечливою і непослідовною. Зокрема, на нашу думку, є недоцільним поєднання програми перевірки страхової компанії та страхових посередників в одному нормативно-правовому документі, зважаючи на досить різну правову та економічну природу страхової діяльності та посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні. Також недоцільною є вказівка у назві Програми на застосування її до *страхових посередників*, а не до страхових та перестрахових брокерів, оскільки, як вже було встановлено нами раніше, Нацкомфінпослуг здійснює перевірку діяльності саме останніх, виключаючи страхових агентів.

Діяльність страхових агентів перевіряється в розрізі проведення перевірок страховиків, зокрема на це вказують положення деяких

нормативно-правових актів. Так, наприклад, відповідно до Порядку складання звітних даних страховиків [147], страховики у «Загальних відомостях про страховика» обов'язково зазначають кількість агентів – юридичних осіб, а також агентів – фізичних осіб. У «Звіті про доходи та витрати страховика» страховик у графу «Дохід від надання послуг для інших страховиків та інших послуг (виконання робіт)» вносить відомості про дохід від надання послуг для інших страховиків, в тому числі суми агентських винагород, у «Операційні витрати, інші та надзвичайні витрати» вносить відомості про витрати, пов'язані із укладенням та пролонгацією договорів страхування (аквізиційні витрати), в тому числі на агентські винагороди.

Взагалі вказана Програма здебільшого орієнтована на проведення перевірки саме страхових компаній. Зазначене впливає із змісту тих питань, які мають бути висвітлені при проведенні перевірки.

На застарілість Програми вказує те, що в ній неодноразово зустрічаються посилання на нормативно-правові акти, які втратили чинність: Положення про особливі умови діяльності страхових брокерів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 1999 року № 747 (із змінами, внесеними Постановою Кабінету Міністрів України від 9 вересня 1999 року № 1662); Положення про порядок здійснення операцій з перестраховання, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 жовтня 1996 року № 1290 (із зазначенням перестраховиків і страхових платежів по перестрахованню); Положення про порядок формування, розміщення та обліку страхових резервів з видів страхування, інших, ніж страхування життя, затвердженого Наказом Комітету у справах нагляду за страховою діяльністю від 26 травня 1997 року № 41 та зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 17 червня 1997 року за № 221/2025; Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» [129] від 28 листопада 2002 року № 249-IV.

У зв'язку з вищесказаним, вважаємо за необхідне внести такі зміни у Програму:

– друге речення пункту 5 Розділу 1 Програми викласти в такій редакції:

«Здійснення страхової діяльності через страхових брокерів, діяльність яких відповідає вимогам Положення про реєстрацію страхових та перестрахових брокерів і ведення державного реєстру страхових та перестрахових брокерів, затвердженого Розпорядженням Держфінпослуг від 28 травня 2004 року № 736»;

– пункт 16 Розділу 5 Програми викласти у такій редакції:

«Виконання вимог статей 11 і 12 Закону України «Про страхування» та Порядку та вимог щодо здійснення перестраховування у страховика (перестраховика) нерезидента, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 04 лютого 2004 року № 124»;

– пункт 18 Розділу 6 Програми викласти у такій редакції:

«Виконання вимог статті 31 Закону України «Про страхування» та Правил формування, обліку та розміщення страхових резервів за видами страхування, іншими, ніж страхування життя, затвердженого Розпорядженням Держфінпослуг від 17 грудня 2004 року № 3104 [151] (із зазначенням загальної суми сформованих страхових резервів та її відповідність розрахунку, що вимагається зазначеними актами законодавства)»;

– назву Розділу 8 викласти у такій редакції:

«Дотримання вимог Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення [130]»».

Вказані зміни є доречними лише у випадку, якщо ця Програма залишиться чинною, але більш ефективним вважається прийняття двох окремих нормативно-правових актів, які б передбачали порядок та умови

проведення перевірок страхових компаній, та окремо – страхових і перестрахових посередників. Зокрема при прийнятті нових актів, законодавець має враховувати положення нових Правил проведення перевірок (інспекцій) Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, які були прийняті 27 листопада 2012 року.

Запропонована нами концепція правового регулювання діяльності страхових агентів, основою якої є розмежування посередницької діяльності та представництво страховика, передбачає, що страховими агентами можуть бути лише фізичні особи – підприємці та юридичні особи, які провадять підприємницьку діяльність із надання посередницьких послуг у страхуванні. Виходячи із цього, вважаємо, що діяльність таких страхових агентів має також перевірятися Нацкомфінпослуг, поряд із страховими та перестраховими брокерами.

Розглянувши питання проведення перевірок щодо правильності застосування страховими і перестраховими посередниками законодавства про страхову діяльність і достовірність їх звітності, необхідно звернути увагу на ситуацію, яка склалася на сьогодні на практиці. Так, 01 січня 2015 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» [121], яким встановлено, що у 2015 та 2016 роках перевірки підприємств, установ та організацій, фізичних осіб – підприємців з обсягом доходу до 20 мільйонів гривень за попередній календарний рік контролюючими органами здійснюються виключно з дозволу Кабінету Міністрів України, за заявкою суб'єкта господарювання щодо його перевірки, згідно з рішенням суду або згідно з вимогами Кримінального процесуального кодексу України (п. 3 розділу 2. «Прикінцеві положення»). Тобто мораторій на проведення перевірок контролюючими органами, який був запроваджений ще з прийняттям Закону України «Про Державний бюджет України на 2014 рік» [122] (ст. 31), було продовжено до кінця 2016 року.

Зазначене обмеження не поширюється:

- на перевірки суб'єктів господарювання, що ввозять на митну територію України та/або виробляють та/або реалізують підакцизні товари; на перевірки дотримання норм законодавства з питань наявності ліцензій, повноти нарахування та сплати податку на доходи фізичних осіб, єдиного соціального внеску, відшкодування податку на додану вартість;
- на перевірки платників єдиного податку другої і третьої (фізичні особи – підприємці) груп, крім тих, які здійснюють діяльність на ринках, продаж товарів у дрібнороздрібній торговельній мережі через засоби пересувної мережі, за винятком платників єдиного податку, визначених пунктом 27 підрозділу 10 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України, з питань дотримання порядку застосування реєстраторів розрахункових операцій.

Відповідно до п. 6 ст. 291.5.1. Податкового кодексу України платниками єдиного податку другої і третьої групи не можуть бути суб'єкти господарювання (юридичні особи та фізичні особи – підприємці), які здійснюють діяльність у сфері фінансового посередництва, крім діяльності у сфері страхування, яка здійснюється страховими агентами, визначеними Законом України «Про страхування», сюрвейерами, аварійними комісарами та аджастерами, визначеними розділом III цього Кодексу. Отже, страхові та перестрахові брокери не можуть бути платниками єдиного податку другої і третьої групи, а тому вказаний мораторій поширюється на цих суб'єктів.

Зазначений мораторій був запроваджений з метою сприяння розвитку підприємницької діяльності та в цілому – національної економіки, а також послаблення тиску з боку контролюючих органів на суб'єктів підприємницької діяльності. За період дії мораторію, ще у 2014 році, мала бути повністю переглянута методика проведення перевірок, встановлені нові механізми її проведення, але ще до сьогодні цього не було зроблено. Заборона проведення перевірок страхових та перестрахових брокерів може вплинути на якість послуг, що надаються недобросовісними посередниками.

Дія мораторію вже протягом 2 років поспіль обмежує права споживачів на отримання послуг належного рівня, в тому числі і посередницьких послуг у страхуванні та перестрахованні.

Розглядаючи таку правову форму державного регулювання, як контроль за діяльністю страхових та перестрахових посередників, необхідно звернути увагу і на питання валютного контролю. Відтак, Декрет Кабінету Міністрів України від 19 лютого 1993 року № 15-93 «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» [173] встановлює, що валютні операції за участю резидентів і нерезидентів підлягають валютному контролю (ст. 12). Уповноважені банки, фінансові установи та національний оператор поштового зв'язку, які отримали від Національного банку України генеральні ліцензії на здійснення валютних операцій, здійснюють контроль за валютними операціями, що проводяться резидентами і нерезидентами через ці установи (ст. 13).

Пункт 4 Постанови Національного банку України від 11 квітня 2000 року № 135 «Про застосування іноземної валюти в страховій діяльності» [131] передбачає, що страхові (перестрахові) брокери-нерезиденти мають право здійснювати розрахунки за послуги з перестраховання в Україні відповідно до договорів про перестраховання лише через власні постійні представництва, через які вони надають такі послуги. Постійні представництва страхових (перестрахових) брокерів-нерезидентів і страхові (перестрахові) брокери-резиденти можуть купувати іноземну валюту на міжбанківському валютному ринку України для здійснення розрахунків за договорами про перестраховання, укладеними з перестраховиками-нерезидентами та/або перестраховувальниками-нерезидентами за посередництвом страхових брокерів.

Таким чином, при перерахуванні страховим чи перестраховим брокером платежу страховику/перестраховику-нерезиденту уповноважений банк здійснює валютний контроль за вказаною операцією згідно з вказаного Декрету Кабінету Міністрів України № 15-93 та Постанови Національного

банку України № 135. Тобто має місце подвійний контроль за фінансовою операцією зазначених суб'єктів.

4. *Нормативно-правове регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні* як правова форма державного регулювання економікою полягає у встановленні компетентними органами правил здійснення господарської діяльності [246, с. 35]: визначення правового становища страхових агентів, страхових та перестрахових брокерів; порядку укладення та виконання господарських договорів; здійснення вказаними суб'єктами господарських операцій; визначення заходів майнової відповідальності тощо.

Якісне нормативно-правове регулювання підприємницької діяльності страхових та перестрахових посередників створює необхідну базу для їх ефективного функціонування та розвитку вказаної сфери підприємництва, а також забезпечує захист прав та законних інтересів суб'єктів такої діяльності та споживачів їх послуг¹⁸.

Окрім розглянутих правових форм державного регулювання посередництва у страхуванні та перестрахованні, як підприємницької діяльності, стаття 12 ГК України передбачає, що держава для реалізації економічної політики, виконання цільових економічних та інших програм і програм економічного і соціального розвитку застосовує *різноманітні засоби регулювання господарської діяльності*.

У широкому розумінні правові засоби вчені-правники визначають як норми права, індивідуальні приписи та веління, договори, засоби юридичної техніки, усі інші інструменти регулювання, що розглядаються в єдності характерного для них змісту і форми [3, с. 14; 8, с. 58].

У теорії господарського права засоби державного регулювання господарської діяльності визначаються як встановлені законом економічні, організаційні і правові інструменти (знаряддя) регулюючого впливу держави

¹⁸ Особливості інституційних джерел правового регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні були розглянуті у підрозділі 1.3 роботи.

в особі уповноважених органів на діяльність суб'єктів господарювання. Застосування вказаних засобів має бути спрямоване на розв'язання двох основних задач, по-перше, забезпечення оптимального державного регулювання, яке б виключало надмірне втручання держави в організацію та здійснення господарської діяльності; а по-друге, забезпечення оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних (господарських) відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів в державі [250, с. 14].

ГК України *основними засобами регулюючого впливу держави* на діяльність суб'єктів господарювання визначає такі: державне замовлення; ліцензування, патентування і квотування; технічне регулювання; застосування нормативів та лімітів; регулювання цін і тарифів; надання інвестиційних, податкових та інших пільг; надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій.

Одним із таких засобів назване *ліцензування*. Чинним законодавством ліцензування страхових та перестрахових посередників не передбачено, але зважаючи на дискусію, яка наявна як серед науковців, так і серед практиків в сфері посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні, не можна не торкнутися даної проблеми.

Так, відповідно до ст. 34 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» здійснення фінансовими установами: страхової діяльності; діяльності з надання послуг накопичувального пенсійного забезпечення; діяльності з надання фінансових кредитів за рахунок залучених коштів; діяльності з надання будь-яких фінансових послуг, що передбачають пряме або опосередковане залучення фінансових активів від фізичних осіб, дозволяється тільки після отримання відповідної ліцензії.

Відповідно до Ліцензійних умов провадження страхової діяльності від 28 серпня 2003 року, затверджених Розпорядженням Держфінпослуг № 40, ліцензування страхової діяльності здійснюється Нацкомфінпослуг. Ця

установа видає страховикам ліцензії на проведення певних видів страхування, які визначені ст. 6 та ст. 7 Закону України «Про страхування». Після отримання відповідної ліцензії в Нацкомфінпослуг страховик має право здійснювати страхову діяльність на всій території України.

Якщо доцільність існування імперативної норми щодо обов'язковості отримання ліцензії страховиком не викликає заперечень, то питання щодо необхідності запровадження ліцензування страхових та перестрахових посередників є дискусійним. У деяких країнах вже існує ліцензування вказаного виду діяльності. Наприклад, у Великобританії, з набранням чинності Insurance Brokers (Registration) Act в 1977 році, діють жорсткі вимоги до ліцензування страхових брокерів [5, с. 75]. З 1 липня 2007 року в Російській Федерації також було введено обов'язкове ліцензування страхових і перестрахових брокерів (ст. 32 Закону Російської Федерації «Про організацію страхової справи в Російській Федерації» [92].

В Україні як серед науковців, так і серед практиків немає єдиної точки зору з приводу доцільності запровадження ліцензування діяльності страхових та перестрахових посередників. Ще 1998 році Постановою Кабінету Міністрів України був прийнятий перший програмний документ у сфері страхування – Програма розвитку вітчизняного страхового ринку на 1998 – 2000 роки, положення якої встановлювали необхідність підготувати пропозиції запровадження ліцензування діяльності страхових брокерів.

Пізніше, колишній голова ще Держфінпослуг В. Волга, стверджував, що в Україні необхідно ввести ліцензування та реєстр страхових посередників. Висловлювання учасників VII Міжнародної Карпатської страхової конференції свідчать, що це є загальною позицією регулятора і ринка. У зв'язку з цим, передбачалося створення робочої групи з розробки документів, необхідних для ухвалення закону про посередників, їх ліцензування та введення реєстру посередників. Дану тему піднімав в 2009 році також попередник В. Волги – В. Суслов, заявивши, що передумови до ліцензування в Україні сформувалися на основі бажання надання

стандартизованого та якісного сервісу тієї або іншої компанії. Він наголошував, що обопільне бажання регулятора та учасників страхового ринку очевидно. Всі наполягають на створенні інституту страхових посередників як професіоналів. Ці наміри більш ніж ефективні, західна практика показала істотне поліпшення якості обслуговування і появи довіри з боку клієнтів [12].

Якщо позиція Нацкомфінпослуг з приводу запровадження ліцензування діяльності страхових посередників є більш-менш стабільною та зрозумілою, то з боку страхових та перестрахових посередників можна почути і негативні відгуки стосовно даного питання.

Діяльність страхових та перестрахових посередників не спрямована на безпосереднє надання страхових послуг, тобто страховий або перестраховий посередник після надання страхової та/або перестрахової послуги ніяким чином прямо не впливає на відносини сторін договору страхування чи перестраховування з приводу здійснення страхової виплати у разі настання страхового випадку. Отже, посередник у страхуванні та перестраховуванні здійснює лише продаж послуги конкретної страхової компанії – надає посередницьку послугу у страхуванні та перестраховуванні.

Ліцензування є одним із провідних засобів у системі регулювання господарської діяльності, що набув важливого значення в період переходу до ринкової економіки в Україні. Призначенням ліцензування є встановлення особливого державного контролю за здійсненням таких видів підприємництва, які в силу властивих їм особливостей пов'язані з реалізацією найбільш важливих публічних інтересів. Ліцензування розглядається як господарсько-правовий регулятор підприємницьких відносин, метою якого є забезпечення оптимального співвідношення приватних інтересів комерційної організації з публічними інтересами суспільства в цілому [206, с. 172].

Одним з найбільш дискусійних питань в сфері ліцензування видів господарської діяльності є визначення критеріїв, відповідно до яких той чи

інший вид господарської діяльності підлягає ліцензуванню [11, с. 121]. На сьогодні господарським законодавством не вироблені критерії віднесення видів посередницької діяльності до таких, що потребують ліцензування, що призводить до різноманітних суперечок між державними органами та суб'єктами підприємництва в процесі ліцензування посередницької діяльності. Аналіз чинних нормативних актів господарського законодавства і юридичної літератури надає можливість віднести до ліцензованих ті види посередницької діяльності, які мають такі ознаки:

- небезпечність діяльності для необмеженого кола осіб, які безпосередньо не беруть участь в її здійсненні;
- надзвичайна прибутковість діяльності, у зв'язку з чим щодо неї здійснюється оподаткування за підвищеними ставками, і потребує особливого контролю з боку державних органів;
- діяльність пов'язана із задоволенням невід'ємних потреб населення;
- діяльність пов'язана з використанням вичерпних природних ресурсів або ресурсів, що мають стратегічне значення для держави;
- діяльність, до якої залучається необмежене коло учасників, і пов'язана вона із значними витратами ресурсів [186, с. 44-45].

Аналізуючи посередницьку діяльність у страхуванні та перестрахованні на ступінь відповідності вказаним ознакам, вважаємо, що останній не притаманна жодна з них.

Виходячи з вищевикладеного, а також враховуючи те, що страхові та перестрахові посередники покликані сприяти укладенню договорів страхування та перестраховання з максимальною вигодою як для страхувальника, так і для страховика, вважаємо передчасним запровадження ліцензування посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні. Метою запровадження ліцензування даного виду підприємницької діяльності, в першу чергу, є покращення якості послуг, що надаються страховими та перестраховими посередниками, підвищення їх репутації та

збільшення довіри клієнтів. Але цього можна досягти і шляхом неухильного додержання страховими та перестраховими посередниками переліку вимог, які є обов'язковими для виконання при провадженні останніми посередницької діяльності.

Наступним засобом державного регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні, який передбачений ст. 12 ГК України, є *регулювання тарифів*.

Страховим тарифом є ставка страхового внеску з одиниці страхової суми за визначений період страхування. Страхові тарифи при *добровільній формі* страхування обчислюються страховиком актуарно (математично) на підставі відповідної статистики настання страхових випадків, а за договорами страхування життя – також з урахуванням величини інвестиційного доходу, яка повинна зазначатися у договорі страхування. Конкретний розмір страхового тарифу визначається в договорі страхування за згодою сторін. Актуарними розрахунками можуть займатися особи, які мають кваліфікацію згідно з вимогами, встановленими Уповноваженим органом, яка підтверджується відповідним свідоцтвом (ст. 10 Закону України «Про страхування»).

До червня 2015 року визначення ціни страхового тарифу здійснювалося на підставі Методики визначення ціни страхового тарифу, затвердженої Розпорядженням Нацкомфінпослуг від 28 листопада 2013 року № 4370 [138]. Вказана Методика встановлювала порядок визначення ціни страхового тарифу за договорами обов'язкового страхування та порядок визначення ціни страхового тарифу за договорами добровільного страхування та перестраховування. Але Розпорядженням Нацкомфінпослуг від 23 червня 2015 року № 1368 «Про визнання такими, що втратили чинність, розпорядження Держфінпослуг від 01 березня 2011 року № 111 та розпорядження Нацкомфінпослуг від 28 листопада 2013 року № 4370» [117] зазначена Методика втратила чинність і станом на січень 2016 року не прийнята нова, а

отже, діяльність щодо ціноутворення в сфері добровільного страхування провадиться професійними актуаріями.

При формуванні страхових тарифів актуарії відіграють надзвичайно важливу роль. Порівняно з іншими товарами, ціни, на які формуються на основі попиту і пропозицій, ціна такого товару, як страхування залежить від випадкових елементів. У структурі премії чи страхового тарифу найважливішим елементом є очікувана вартість компенсації, яка має бути забезпечена за рахунок премій (внесків). Очікувану вартість компенсації можна визначити тільки на основі страхової статистики. Без якісної страхової статистики, яку повинна збирати кожна страхова компанія, не може бути науково обґрунтованих страхових тарифів. Роль актуарія полягає якраз в тому, щоб сформувати в страхових компаніях гомогенні групи ризиків, використовуючи різні критерії (природа ризику, предмет страхування, розмір страхової суми), а в середині груп ризиків – підгрупи ризиків для уточнення розрахунків [19].

Перед актуаріями постають завдання підготовки аналітичної інформації для прийняття рішень при:

- формуванні страхових тарифів та визначенні платіжних внесків за страхові послуги;
- оцінюванні та формуванні оптимального складу страхового портфеля;
- аналізі грошових потоків та моделюванні активів та зобов'язань для визначення інвестиційної стратегії, розподілі капіталу та інвестиційного прибутку по різних класах бізнесу і визначенні прибутковості капіталу;
- прогнозуванні фінансово-економічних показників страхової діяльності компанії та оцінці рівня страхових резервів, які забезпечують потрібний рівень надійності для виконання прийнятих компанією страхових зобов'язань;
- виборі структури та оптимізації параметрів перестраховального захисту страхового портфеля; розрахунку фінансово-економічних показників

перестраховального захисту (в тому числі сплата за перестраховальні послуги) [184].

На сьогодні діяльність актуаріїв регламентується Законом України «Про страхування» та Розпорядженням Держфінпослуг від 8 лютого 2005 року № 3519 «Про затвердження Кваліфікаційних вимог до осіб, які можуть займатися актуарними розрахунками» [134].

Виходячи з вищенаведеного, можемо зробити висновок, що на сьогодні ціна страхових тарифів при добровільній формі страхування визначається із залученням професійного актуарія. Враховуючи те, що методика визначення ціни страхового тарифу втратила чинність, такий засіб державного регулювання як регулювання тарифів у сфері добровільного страхування не застосовується.

Для здійснення *обов'язкового страхування* Кабінет Міністрів України, якщо інше не визначено законом, встановлює порядок та правила його проведення, форми типового договору, особливі умови ліцензування обов'язкового страхування, розміри страхових сум та *максимальні розміри страхових тарифів або методик актуарних розрахунків* (ч. 2 ст. 7 Закону України «Про страхування»).

Так, наприклад, Розпорядження Держфінпослуг від 09 липня 2010 року № 566 «Про деякі питання здійснення обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» [124] встановлює базовий страховий платіж за договорами обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів за поданням Моторного (транспортного) страхового бюро України в розмірі 180 грн. та коригуючі коефіцієнти та їх розміри.

Отже, державне регулювання тарифів застосовується до обов'язкових видів страхування, шляхом встановлення Кабінетом Міністрів України максимальних цін на страхові тарифи. Враховуючи те, що страхові та перестрахові посередники здійснюють реалізацію страхових та

перестрахових послуг, такі суб'єкти повинні керуватися вказаними цінами на страхові тарифи.

Окрім передбачених ст. 12 ГК України основних засобів регулювання господарської діяльності, необхідно розглянути також засоби, які закріплені іншими законодавчими актами. Так, раніше вже згадувалася ст. 20 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», яка помилково називає серед форм державного регулювання ринків фінансових послуг такі засоби, як: ведення державних реєстрів фінансових установ і реєстрів осіб, які не є фінансовими установами, але мають право надавати окремі фінансові послуги, та ліцензування діяльності з надання фінансових послуг; застосування уповноваженими державними органами заходів впливу; проведення інших заходів з державного регулювання ринків фінансових послуг.

Ведення державного реєстру страхових та перестрахових посередників. Ведення Державного реєстру страхових та перестрахових брокерів (далі – Реєстр) здійснюється Нацкомфінпослуг, відповідно до Положення про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг від 23 листопада 2011 року № 1070/2011 [165].

Державна реєстрація страхових та перестрахових брокерів здійснюється згідно з Розпорядженням Держфінпослуг «Про затвердження Положення про реєстрацію страхових та перестрахових брокерів і ведення державного реєстру страхових та перестрахових брокерів» від 28 травня 2004 року № 736 (далі – Положення про реєстрацію). Вказане Положення про реєстрацію визначає порядок внесення інформації до Реєстру, ведення Реєстру, видачі Свідоцтва про внесення страхового (перестрахового) брокера до Реєстру, його переоформлення, анулювання та видачі дубліката, внесення інформації про відокремлений підрозділ страхового та перестрахового брокера до Реєстру, а також встановлює вимоги до страхових та

перестрахових брокерів під час провадження посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні, здійснення контролю за їх діяльністю.

Реєстр – це автоматизована система збору, накопичення та обробки даних про страхових та перестрахових брокерів України. Він створюється з метою сприяння захисту інтересів споживачів фінансових послуг та забезпечення державного регулювання ринків фінансових послуг, а також для забезпечення відкритості інформації про фінансові установи, включені до Реєстру (п. 1 Розділу 2 Положення про Державний реєстр фінансових установ від 28 серпня 2003 року № 41 [141]).

Для внесення до Реєстру та одержання Свідоцтва про внесення страхового (перестрахового) брокера останній (далі – заявник) має подати до Нацкомфінпослуг такі документи (у паперовій та електронній формах): заяву про внесення інформації до державного реєстру страхових та перестрахових брокерів; друковану сторінку з веб-сайту Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців з інформацією про заявника, завізовану його керівником (подається заявником за бажанням); копію кваліфікаційного документа, який отриманий у порядку, установленому Нацкомфінпослуг, про одержання професійних знань, що відповідають базовому рівню кваліфікації страхового (перестрахового) брокера, виданого керівнику юридичної особи або фізичній особі – підприємцю, що мають намір провадити брокерську діяльність на страховоу ринку, засвідчену в установленому законодавством порядку; економічне обґрунтування запланованої посередницької діяльності страхового (перестрахового) брокера.

Зважаючи на тенденцію переходу від паперової форми документообігу до електронної в органах державної влади, прийняття Законів України «Про електронні документи та електронний документообіг» [127] та «Про електронний цифровий підпис» [126], вважаємо за доцільне встановити єдину форму подачі документів для внесення юридичної особи до Реєстру страхових та перестрахових брокерів – *електронну*, що дозволить

оптимізувати та прискорити процес державної реєстрації зазначених суб'єктів посередницької діяльності, упорядкувати зберігання документів, забезпечити швидкий доступ до інформації про таких суб'єктів та інше.

Після подання заявником всіх необхідних документів, Нацкомфінпослуг протягом тридцяти днів з дати надходження заяви та всіх необхідних документів приймає розпорядження про включення до Реєстру або про відмову щодо внесення інформації до Реєстру. Встановлений строк на перевірку документів (як на їх повноту, так і на достовірність інформації у них) у тридцять днів, вважаємо занадто тривалим. Для прикладу можна навести строк реєстрації юридичної особи, який на сьогодні становить – *24 години* після надходження документів, поданих для державної реєстрації та проведення інших реєстраційних дій, крім вихідних та святкових днів; щодо акредитації в Україні відокремленого підрозділу іноземної неурядової організації, філії та представництва іноземної благодійної організації – *не пізніше 20 робочих днів* з дати подання документів для державної реєстрації (ст. 26 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань»). Тридцятиденний строк на сьогодні встановлений щодо отримання ліцензії страховою компанією (п. 4.9. Ліцензійних умов провадження страхової діяльності [137]).

Вказане доводить необхідність скорочення строків у сфері державної реєстрації, а також щодо надання дозвільних документів. Зважаючи на зазначене, а також враховуючи те, що на сьогодні законодавчо встановлена можливість подачі документів для реєстрації в електронній формі, вважаємо за доцільне скоротити строк прийняття розпорядження про включення до Реєстру або про відмову щодо внесення інформації до Реєстру з тридцяти до *чотирнадцяти днів*. Такий термін є оптимальним для проведення усіх процедурних дій із документами щодо вивчення, аналізу та прийняття відповідного рішення.

Розпорядження Нацкомфінпослуг про внесення інформації до Реєстру є підставою для видачі Свідоцтва про внесення до Реєстру. Вказане Свідоцтво

видається безстроково та за відповідним реєстраційним номером вноситься до Реєстру.

Підставами для прийняття розпорядження про відмову щодо внесення інформації до Реєстру є: неподання документів (необхідних для реєстрації страхових та перестрахових брокерів) або подання їх не в повному обсязі; недостовірність інформації у документах, поданих заявником для внесення до Реєстру.

У разі відмови щодо внесення інформації до Реєстру на підставі виявлення її недостовірності у поданих документах заявник може подати до Нацкомфінпослуг нову заяву про внесення інформації до Реєстру не раніше ніж через три місяці з дати прийняття розпорядження про відмову щодо внесення інформації до Реєстру.

У разі створення страховим (перестраховим) брокером відокремленого підрозділу, який надаватиме посередницькі послуги у страхуванні, страховий (перестраховий) брокер зобов'язаний повідомити Нацкомфінпослуг та подати заяву про внесення інформації про відокремлений підрозділ страхового (перестрахового) брокера до Реєстру.

Положення про реєстрацію не передбачає протягом якого строку страховий (перестраховий) брокер має повідомити Нацкомфінпослуг про створення ним відокремленого підрозділу. Зважаючи на те, що внесення інформації про відокремлений підрозділ до Реєстру є обов'язковою умовою надання страховим (перестраховим) брокером посередницьких послуг через такий відокремлений підрозділ (п. 6.1. Положення про реєстрацію), вважаємо за необхідне встановити такий строк шляхом внесення змін у п. 6.1. Положення про реєстрацію страхових та перестрахових брокерів і ведення державного реєстру страхових та перестрахових брокерів:

після слів «страховий (перестраховий) брокер зобов'язаний» доповнити словами *«протягом десяти днів після державної реєстрації такого підрозділу»*.

Таким чином, питання строків державної реєстрації страхових та перестрахових брокерів та форми подачі ними документів до Нацкомфінпослуг для проведення реєстраційних дій є актуальними та потребують законодавчого врегулювання.

Як встановлено, на сьогодні обов'язкова державна реєстрація страхових та перестрахових брокерів врегульована на законодавчому рівні. Відкритим проблемним аспектом залишається відсутність імперативної норми, яка б встановлювала обов'язковість реєстрації страхових агентів та ведення державного реєстру страхових агентів (окрім страхових агентів, які мають право здійснювати посередницьку діяльність з обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності за умови їх реєстрації в МТСБУ).

Вказане питання було докладно розглянуто у підрозділі 2.1 роботи. Можливим вирішенням зазначеної проблеми може стати встановлення законодавчої вимоги, відповідно до якої, по-перше, страховик зобов'язаний вести реєстр страхових агентів, який має бути загальнодоступним та розміщуватись на його офіційному веб-сайті, а по-друге, перелік страхових агентів конкретного страховика має міститися і у Державному реєстрі фінансових установ у відомостях про страховика.

Застосування уповноваженим державним органом заходів впливу. У випадку порушення законодавства про фінансові послуги учасниками ринку фінансових послуг (крім споживачів фінансових послуг), Нацкомфінпослуг застосовує заходи впливу відповідно до Розпорядження Нацкомфінпослуг «Про затвердження Положення про застосування Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, заходів впливу за порушення законодавства про фінансові послуги, та визнання такими, що втратили чинність, деяких розпоряджень Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України» від 20 листопада 2012 року № 2319 (далі – Положення про застосування заходів впливу).

Нацкомфінпослуг обирає і застосовує заходи впливу на основі аналізу даних та інформації стосовно порушення законодавства про фінансові послуги, враховуючи наслідки порушення та застосування таких заходів.

Відповідно до пункту 2.1. Положення про застосування заходів впливу Нацкомфінпослуг може застосовувати такі заходи впливу до страхових та перестрахових посередників:

- зобов'язати порушника вжити заходів для усунення порушення;
- накладати штрафи в розмірах, передбачених статтею 41 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»;
- виключати відповідно до законодавства учасників ринків фінансових послуг (крім споживачів фінансових послуг) з Державного реєстру фінансових установ або реєстру осіб, які не є фінансовими установами, але мають право надавати окремі фінансові послуги.

До страхових та перестрахових посередників може бути застосовано такий захід впливу як зобов'язання порушника вжити заходів для усунення порушення – це письмове розпорядження (припис), що надається особі для усунення у визначений у ньому строк виявлених порушень законодавства про фінансові послуги. Нацкомфінпослуг для забезпечення виконання покладених на неї завдань і функцій має право видавати страховим та перестраховим посередникам приписи про усунення виявлених порушень законодавства, а також одержувати від страхових та перестрахових брокерів установлену звітність про їх діяльність та інформацію про укладені договори, а також необхідні пояснення.

Про виконання (невиконання) вимог розпорядження (припису) страховий та/або перестраховий брокер зобов'язаний письмово повідомити Нацкомфінпослуг у визначений у розпорядженні (приписі) термін. У разі їх невиконання Нацкомфінпослуг приймає рішення щодо виключення страхового або перестрахового брокера з державного реєстру страхових і перестрахових брокерів.

Виключення учасників ринків фінансових послуг (крім споживачів фінансових послуг) із Державного реєстру фінансових установ або реєстру осіб, які не є фінансовими установами, але мають право надавати окремі фінансові послуги, є ще і окремим видом заходів впливу, який може застосовуватися до страхових та перестрахових брокерів¹⁹.

Щодо страхових агентів можна також провести аналогію із вказаним заходом впливу, але лише щодо тих, які мають право здійснювати посередницьку діяльність з обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів. Зокрема вказані страхові агенти, які є фізичними чи юридичними особами, мають право здійснювати зазначену посередницьку діяльність за умови їх реєстрації в МТСБУ (відповідно до затвердженого Нацкомфінпослуг Порядку реєстрації страхових агентів, які мають право здійснювати посередницьку діяльність з обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, у МТСБУ). Розділ 3 вказаного Порядку реєстрації передбачає, що виключення страхового агента з Реєстру здійснюється страховиком, який вніс інформацію про такого страхового агента до Реєстру, у разі розірвання або закінчення строку дії агентської угоди між страховиком та страховим агентом. Також Дирекція МТСБУ приймає рішення про виключення страхового агента з Реєстру у випадках:

- втрати страховиком, який вніс інформацію про страхового агента до Реєстру, права на здійснення діяльності з обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності;

- виявлення при проведенні Нацкомфінпослуг, перевірки страховика порушень страховим агентом законодавства про фінансові послуги, у тому числі виявлення невідповідності страхового агента професійним якостям та діловій репутації, встановленим Кваліфікаційними вимогами.

¹⁹ Підстави для виключення страхового та/або перестрахового брокера з Реєстру нами було розглянуто на ст. 171-172 роботи.

На жаль, чинним законодавством передбачена лише «вибіркова» реєстрація страхових агентів. Доцільність запровадження загальної реєстрації нами було обґрунтовано у підрозділі 2.1 роботи.

Фінансовий моніторинг страхових та перестрахових брокерів.

З прийняттям нової редакції Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (далі – Закон України № 1702-VII), який набув чинності 6 лютого 2015 року, страхові та перестрахові брокери були включені до суб'єктів первинного фінансового моніторингу поряд із банками, страховими компаніями, кредитними спілками, ломбардами та іншими фінансовими установами.

Первинним фінансовим моніторингом є сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами первинного фінансового моніторингу і спрямовані на виконання вимог зазначеного Закону, нормативно-правових актів суб'єктів державного фінансового моніторингу, що включають, зокрема, проведення обов'язкового та внутрішнього фінансового моніторингу (ст. 1 Закону України № 1702-VII).

Згідно п.п. 13, 14 ч. 1 ст. 15 Закону України № 1702-VII фінансова операція страхового чи перестрахового брокера, а також представництва страхового чи перестрахового брокера – нерезидента підлягає обов'язковому фінансовому моніторингу у разі, якщо сума, на яку вона здійснюється, дорівнює чи перевищує 150 000 гривень або дорівнює чи перевищує суму в іноземній валюті, банківських металах, інших активах, еквівалентну 150 000 гривень, та має одну або більше таких ознак:

– одержання (сплата, переказ) страхового чи перестрахового платежу (страхового чи перестрахового внеску, страхової чи перестрахової премії), крім сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;

– проведення страхової чи перестрахової виплати або страхового чи перестрахового відшкодування або виплати викупної суми, крім зарахування чи списання коштів на/з рахунки (рахунків) державних позабюджетних фондів.

Суб'єкт первинного фінансового моніторингу з урахуванням вимог законодавства розробляє, впроваджує та постійно оновлює правила фінансового моніторингу, програми здійснення фінансового моніторингу та інші внутрішні документи з питань фінансового моніторингу та призначає працівника, відповідального за його проведення.

Відповідно до п. 3 Положення про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Нацкомфінпослуг в межах своїх повноважень виконує функції суб'єкта державного фінансового моніторингу та визначає за погодженням із Держфінмоніторингом вимоги до організації проведення фінансового моніторингу фінансовими установами та юридичними особами, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але мають право на надання фінансових послуг відповідно до законів та нормативно-правових актів Нацкомфінпослуг, для виконання ними вимог актів законодавства з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму.

Однією із таких функцій Нацкомфінпослуг є реєстрація договорів перестраховування, укладених із страховиками (перестраховиками) нерезидентами, в тому числі за участю страхових та/або перестрахових брокерів відповідно до Порядку реєстрації договорів перестраховування та надання страховиками (цедентами, перестраховувальниками) інформації про укладені договори перестраховування з страховиками (перестраховиками) нерезидентами.

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновок, що *державне регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні здійснюється через застосування до страхових та перестрахових*

посередників таких *засобів*: ведення держаного реєстру страхових та перестрахових посередників, застосування уповноваженим органом заходів впливу (зобов'язати порушника вжити заходів для усунення порушення, накладення штрафів, виключення страхових та перестрахових посередників із відповідних реєстрів), фінансовий моніторинг страхових та перестрахових брокерів, регулювання страхових тарифів.

На сьогодні ступінь державного регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестраховуванні залишається значним. Здебільшого регулюючий вплив держави стосується страхових та перестрахових брокерів, зважаючи на те, що вони є учасниками ринків фінансових послуг, аніж страхових агентів, які за чинним законодавством України визнаються представниками страховика.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

1. Державне регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестраховуванні – це діяльність уповноважених органів державної влади щодо управління та контролю за діяльністю страхових та перестрахових посередників з метою забезпечення дотримання вимог законодавства України про страхування та перестраховування й принципів провадження діяльності страховими та перестраховими посередниками, ефективного розвитку посередницьких послуг у страхуванні та перестраховуванні, захисту прав споживачів таких послуг, а також забезпечення правового господарського порядку.

2. Державне регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестраховуванні здійснюється за допомогою таких засобів: ведення держаного реєстру страхових та перестрахових посередників, застосування уповноваженим органом заходів впливу (зобов'язати порушника вжити

заходів для усунення порушення, накладення штрафів, виключення страхових та перестрахових посередників із відповідних реєстрів), фінансовий моніторинг страхових та перестрахових брокерів, регулювання страхових тарифів.

3. Враховуючи важливість ефективного функціонування на ринку страхування інституту страхових та перестрахових посередників, зважаючи на недосконалість правового регулювання діяльності та правового становища зазначених суб'єктів, пропонуємо прийняти окрему «Концепцію розвитку посередницької діяльності у страхуванні та перестраховуванні в Україні».

4. Зважаючи на існування та активну діяльність об'єднання страхових та перестрахових посередників – Федерації страхових посередників України, необхідно встановити на законодавчому рівні право на об'єднання страхових та перестрахових посередників для координації своєї діяльності, захисту інтересів своїх членів та здійснення спільних програм, якщо їх утворення не суперечить законодавству України.

5. В умовах переходу України до ринкової економіки, для розвитку посередницької діяльності у страхуванні та перестраховуванні необхідним і найбільш ефективним видається система регулювання вказаної діяльності через поєднання регулюючого впливу органів державної влади та саморегулювних організацій. Метою функціонування інституту саморегулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестраховуванні є забезпечення ефективного розвитку вказаної сфери господарювання, здійснення контролю за діяльністю її суб'єктів, представлення їх інтересів та забезпечення захисту прав страхових та перестрахових посередників, а також споживачів їхніх послуг.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження господарсько-правового регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні дозволило зробити низку науково-теоретичних висновків та сформулювати пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України у сфері здійснення посередницької діяльності страхових та перестрахових посередників.

Основними науково-теоретичними висновками є такі:

сутність посередництва у страхуванні та перестрахованні полягає у встановленні економічного та правового зв'язку (відносин) між страховиком та страхувальником (відносини страхування), а також страховиком та перестраховиком (відносини перестраховання) за допомогою третьої особи – страхового або перестрахового посередника (страхового агента, страхового та/або перестрахового брокера), шляхом надання споживачу послуг як юридичного характеру (укладення договору страхування або перестраховання), так і надання фактичних послуг (надання консультаційних та експертно-інформаційних послуг, проведення аналізу і стану страхового і перестрахового ринку, рекламування, пропонування страхових послуг, складання рейтингу страхових та/або перестрахових компаній за різними критеріями та інші), з метою отримання прибутку та захисту майнових інтересів споживачів, шляхом страхування (перестраховання) відповідного ризику з найвищою ефективністю;

посередницька діяльність у страхуванні та перестрахованні не є частиною страхової діяльності, а носить самостійний характер, зважаючи на те, що страхові та перестрахові посередники надають не страхові послуги, а – специфічні посередницькі послуги у страхуванні та перестрахованні. Посередницька діяльність у страхуванні та перестрахованні є особливим видом посередницької підприємницької діяльності;

посередницька діяльність у страхуванні та перестрахованні – це підприємницька діяльність, яка спрямована на оплатне надання посередницьких послуг у страхуванні та перестрахованні, що здійснюється страховими і перестраховими посередниками, які отримали право займатися нею у встановленому законодавством порядку;

посередницька послуга у страхуванні та перестрахованні – це діяльність страхових та перестрахових брокерів щодо задоволення потреб страхувальників та перестраховальників у захисті їх майнових інтересів, шляхом страхування (перестраховання) відповідного ризику з найвищою ефективністю, а також – страхових агентів щодо задоволення потреб страхових компаній у ефективному наданні страхових послуг на страховому ринку;

спеціальними принципами посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні визначені такі: незалежності (страхові та перестрахові посередники надають послуги на підставі агентського/брокерського договору або договору доручення, що породжує господарсько-правові або цивільно-правові відносини, які виключають елемент підпорядкованості, притаманний, наприклад, трудовим відносинам); професійності (страхові та перестрахові посередники мають володіти необхідним рівнем знань у відповідній сфері, проходити кваліфікаційні випробування); неупередженості (при наданні посередницьких послуг у страхуванні та перестрахованні посередник повинен керуватися інтересами страхувальників, економічними показниками конкретних страховиків і перестраховиків, а не розміром винагороди, яку отримає за їх надання); розмежування страхової та перестрахової брокерської діяльності (перестраховання є окремим різновидом підприємницької діяльності, правове регулювання якої, в тому числі і посередництва у перестрахованні, має здійснюватись спеціальними нормами);

етапами становлення та розвитку правового регулювання посередництва у страхуванні та перестрахованні є такі: 1) дореволюційний період з 1830-х років по 1920-ті роки (майже відсутнє правове регулювання

на державному рівні; регламентація діяльності страхових посередників здійснюється на локальному рівні самими страховими товариствами; запроваджується контроль і нагляд з боку спеціалізованого органу за діяльністю страхових посередників); 2) період радянської влади з 1921 року по 1990 рік (поступово з'являється і з часом удосконалюється нормативно-правове регулювання посередництва у страхуванні, зокрема вже приймаються окремі нормативно-правові акти, що містять спеціальні норми, які стосуються діяльності страхових посередників, виключно страхових агентів; встановлюються законодавчо визначені вимоги до осіб, які мали намір стати страховими агентами); 3) період розвитку незалежної України з 1991 року по 2007 рік (скасовується державна монополія на страхування; масово виникають приватні страхові компанії; запроваджується більш досконале правове регулювання посередництва у страхуванні та перестрахованні: з'являється регламентація діяльності не тільки страхових агентів, а і страхових та перестрахових брокерів); 4) новітній період з 2008 року до тепер (здійснюється імплементація та адаптація деяких європейських стандартів у національне законодавство щодо особливостей діяльності та правового становища страхових та перестрахових посередників);

систему джерел правового регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні складають інституційні джерела (чинне законодавство України), звичаї ділового обороту та судова практика;

посередницька діяльність страхових агентів та представництво страховика мають бути розмежовані на законодавчому рівні. Страховими агентами можуть бути фізичні особи – підприємці або юридичні особи, які зареєстровані у встановленому законом порядку та діють на підставі агентського договору, укладеного із страховою компанією. В свою чергу, представництво страховика має здійснюватись на підставі договору доручення фізичною особою зі страховою компанією. Діяльність

представника страховика не є за своєю правовою природою господарською, та має регулюватись нормами цивільного права;

страховий агент (фізична особа) не може здійснювати діяльність на підставі трудового договору, укладеного зі страховиком, зважаючи на те, що вказана фізична особа стає штатним працівником страховика, а такі відносини регулюються законодавством про працю;

агентська діяльність у страхуванні – це підприємницька діяльність страхових агентів, уповноважених діяти від імені, в інтересах, під контролем, за рахунок страховика, на підставі агентського договору, укладеного з одним або більше страховиками (якщо їхні послуги не є конкуруючими), щодо рекламування, консультування, пропонування страхувальникам страхових послуг, укладення та виконання договорів страхування, у тому числі оформлення всіх необхідних документів для своєчасної виплати страхових сум або страхового відшкодування тощо;

страховими агентами мають визнаватися фізичні особи – підприємці або юридичні особи, які зареєстровані у встановленому законом порядку та діють від імені, в інтересах, під контролем та за рахунок страховика і мають право укладати договори страхування, одержувати страхові платежі, оформляти всі необхідні документи для своєчасної виплати страхових сум або страхового відшкодування та здійснювати інші повноваження, передбачені агентським договором. Страхові агенти діють на підставі агентського договору із страховиком;

необхідно запровадити державну реєстрацію страхових агентів шляхом прийняття законодавчої вимоги, відповідно до якої, по-перше, страховик зобов'язаний вести реєстр страхових агентів, який має бути загальнодоступним та розміщуватись на офіційному веб-сайті страховика, а по-друге, перелік страхових агентів конкретного страховика має міститися і у Державному реєстрі фінансових установ, у відомостях про страховика;

брокерська діяльність у страхуванні та перестраховуванні – це професійна діяльність суб'єктів підприємницької діяльності, які отримали

право займатися нею у встановленому законодавством порядку, на користь страхувальника або перестраховальника, що спрямована на оплатне надання посередницьких послуг у страхуванні та перестрахованні, які можуть включати: визначення потреби в отриманні страхових та/або перестрахових послуг, консультування, пошук страховиків та/або перестраховиків, ведення переговорів та укладення договорів страхування та/або перестраховання, здійснення розрахунків за договорами страхування та/або перестраховання, підготовку документів для врегулювання страхового випадку та інші посередницькі послуги у страхуванні (перестрахованні) за переліком, що встановлюється Нацкомфінпослуг;

забезпечення професійної відповідальності страхових та перестрахових брокерів має здійснюватись через механізм обов'язкового страхування такої відповідальності. Розмір страхової суми повинен відповідати максимальному розміру страхової суми за договорами, які було укладено при посередництві страхового або перестрахового брокера за минулий фінансовий рік, але не менше ніж 500 000 грн. (для страхового брокера) та 2 000 000 грн. (для перестрахового брокера) за кожний окремий страховий випадок і не менше, ніж 2 000 000 грн. (для страхового брокера) та 5 000 000 грн. (для перестрахового брокера) за всі страхові випадки протягом 1 року;

страхування та перестраховання за своєю економічною та правовою природою не є тотожними видами господарської діяльності, а тому навчання та підвищення кваліфікації страхових та перестрахових брокерів має містити загальну та спеціальну частину (окремо для страхових та для перестрахових брокерів);

державне регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні – це діяльність уповноважених органів державної влади щодо управління та контролю за діяльністю страхових та перестрахових посередників з метою забезпечення дотримання вимог законодавства України про страхування та перестраховання й принципів провадження діяльності страховими та перестраховими посередниками, ефективного

розвитку посередницьких послуг у страхуванні та перестрахованні, захисту прав споживачів таких послуг, а також забезпечення правового господарського порядку;

державне регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні здійснюється за допомогою таких засобів: ведення держаного реєстру страхових та перестрахових посередників, застосування уповноваженим органом заходів впливу (зобов'язати порушника вжити заходів для усунення порушення, накладення штрафів, виключення страхових та перестрахових посередників із відповідних реєстрів), фінансовий моніторинг страхових та перестрахових брокерів, регулювання страхових тарифів;

зважаючи на існування та активну діяльність об'єднання страхових та перестрахових посередників – Федерації страхових посередників України, вважаємо за необхідне встановити на законодавчому рівні право на об'єднання страхових та перестрахових посередників для координації своєї діяльності, захисту інтересів своїх членів та здійснення спільних програм, якщо їх утворення не суперечить законодавству України;

в умовах переходу України до ринкової економіки, для розвитку посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні необхідним і найбільш ефективним видається система регулювання вказаної діяльності через поєднання регулюючого впливу органів державної влади та саморегулювних організацій. Метою функціонування інституту саморегулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні є забезпечення ефективного розвитку вказаної сфери господарювання, здійснення контролю за діяльністю її суб'єктів, представлення їх інтересів та забезпечення захисту прав страхових та перестрахових посередників, а також споживачів їхніх послуг.

Основними пропозиціями щодо вдосконалення чинного законодавства України є такі:

- у статті 15 Закону України «Про страхування»:

після частини першої доповнити новою частиною такого змісту:

«Посередницькою послугою у страхуванні та перестраховуванні є діяльність страхових та перестрахових брокерів щодо задоволення потреб страхувальників та перестраховальників у захисті їх майнових інтересів, шляхом страхування (перестраховування) відповідного ризику з найвищою ефективністю, а також – страхових агентів щодо задоволення потреб страхових компаній у ефективному наданні страхових послуг на страховому ринку»;

після частини п'ятої доповнити новою частиною такого змісту:

«Страхові та перестрахові брокери не можуть бути засновниками або учасниками страхових агентів – юридичних осіб»;

частину сьому викласти у такій редакції:

«Страховими агентами визнаються фізичні особи – підприємці або юридичні особи, які зареєстровані у встановленому законом порядку та діють від імені, в інтересах, під контролем та за рахунок страховика і мають право укладати договори страхування, одержувати страхові платежі, оформляти всі необхідні документи для своєчасної виплати страхових сум або страхового відшкодування та здійснювати інші повноваження, передбачені агентським договором. Страхові агенти діють на підставі агентського договору, укладеного зі страховиком»;

після частини сьомої доповнити новою частиною такого змісту:

«Страховик зобов'язаний вести реєстр страхових агентів (агентств) (далі – Реєстр), які мають право укладати договори страхування від його імені. Реєстр має бути загальнодоступним, розміщуватися на офіційному веб-сайті страховика та містити інформацію про: 1) прізвище, ім'я, по батькові (для фізичної особи – підприємця) або найменування страхового агентства (для юридичної особи); 2) місцезнаходження (для юридичної особи) або місце реєстрації (для фізичної особи – підприємця); 3) реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера

облікової картки платника податків та повідомили про це відповідний орган державної податкової служби і мають відмітку у паспорті – серія та номер паспорта, коли і ким виданий) або код за ЄДР для юридичної особи; 4) контактні дані (телефон, електронна пошта, адреса для листування).

Протягом 10 днів з моменту внесення страхового агента (агентства) до Реєстру, страховик зобов'язаний надати інформацію про нього до Уповноваженого органу для включення такої інформації до відомостей про страховика, які містяться в Державному реєстрі фінансових установ. Така інформація повинна бути загальнодоступною.

Страхові агенти мають право здійснювати посередницьку діяльність з обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності за умови їх реєстрації в МТСБУ»;

– Розділ I Закону України «Про страхування» доповнити статтею 15-1 «Представник страховика», виклавши її в такій редакції:

«Страховик має право укладати договори страхування через представника – фізичну особу, що діє від його імені та в його інтересах на підставі укладення договору доручення із ним.

Представник страховика не може виконувати свої повноваження на підставі трудового договору, укладеного зі страховою компанією»;

– у Розділі 1. Постанови Кабінету Міністрів України «Про порядок провадження діяльності страховими посередниками»:

частину першу доповнити терміном «посередницька діяльність у страхуванні та перестрахованні» такого змісту:

«посередницька діяльність у страхуванні та перестрахованні – це підприємницька діяльність, яка спрямована на оплатне надання посередницьких послуг у страхуванні та перестрахованні, що здійснюється страховими і перестраховими посередниками, які отримали право займатися нею у встановленому законодавством порядку»;

термін «агентська діяльність» викласти у такій редакції:

«агентська діяльність у страхуванні – підприємницька діяльність страхових агентів, уповноважених діяти від імені, в інтересах, під контролем, за рахунок страховика, на підставі агентського договору, укладеного з одним або більше страховиками (якщо їхні послуги не є конкуруючими), щодо рекламування, консультування, пропонування страхувальникам страхових послуг, укладення та виконання договорів страхування, у тому числі оформлення всіх необхідних документів для своєчасної виплати страхових сум або страхового відшкодування тощо»;

термін «брокерська діяльність» викласти у такій редакції:

«брокерська діяльність у страхуванні та перестрахованні – професійна діяльність суб'єктів підприємницької діяльності, які отримали право займатися нею у встановленому законодавством порядку, на користь страхувальника або перестраховальника, що спрямована на оплатне надання посередницьких послуг у страхуванні та перестрахованні, які можуть включати: визначення потреби в отриманні страхових та/або перестрахових послуг, консультування, пошук страховиків та/або перестраховиків, ведення переговорів та укладення договорів страхування та/або перестраховання, здійснення розрахунків за договорами страхування та/або перестраховання, підготовку документів для врегулювання страхового випадку та інші посередницькі послуги у страхуванні (перестрахованні) за переліком, що встановлюється Нацкомфінпослуг»;

термін «договір про надання страхових брокерських послуг (брокерська угода)» викласти у такій редакції:

«договір про надання брокерських послуг у страхуванні та перестрахованні (брокерська угода) – письмова угода, відповідно до якої одна сторона (страховий (перестраховий) брокер) має надати посередницькі послуги у страхуванні або перестрахованні від свого імені, але за рахунок іншої сторони (страхувальника або перестраховальника), в якій визначаються права та обов'язки сторін, порядок і умови набуття чинності договору страхування (перестраховання), що укладається при посередництві

страхового (перестрахового) брокера, порядок внесення страхових платежів та інформування страхувальника або перестраховальника про набуття чинності договору страхування (перестраховування), умови здійснення взаєморозрахунків між ними, відповідальність за невиконання або неналежне виконання умов зазначеної угоди, інші умови за згодою сторін»;

– у Розділі 3. частину першу викласти у такій редакції:

«Під час провадження посередницької діяльності у страхуванні та перестраховуванні брокер зобов'язаний»;

– у частині першій та другій Розділу 3. та Розділу 4. після слів «договору страхування», «договори страхування», «договорами страхування» доповнити словом «(перестраховування)»; після слів «страховиком», «страховика» доповнити словами «(перестраховиком)», «(перестраховика)»; після слова «страхування» доповнити словом «(перестраховування)»;

– назву Розділу 4. викласти у такій редакції:

«Обмеження діяльності посередників у страхуванні та перестраховуванні»;

– у частині першій Розділу 4. до слів «страховий брокер» додати слова «та перестраховий»;

– у Розділі 6. Розпорядження Держфінпослуг «Про затвердження Положення про реєстрацію страхових та перестрахових брокерів і ведення державного реєстру страхових та перестрахових брокерів» у пункт 6.1. після слів «страховий (перестраховий) брокер зобов'язаний» доповнити словами «протягом десяти днів після державної реєстрації такого підрозділу»;

– у пункті 2.1.15. Розпорядження Держфінпослуг «Про затвердження Положення про реєстрацію страхових та перестрахових брокерів і ведення державного реєстру страхових та перестрахових брокерів»:

абзац 1 викласти у такій редакції:

«Свідоцтво підтверджує право страхового (перестрахового) брокера надавати такі послуги страхувальникам (перестраховальникам) у сфері страхування та перестраховування»;

у підпункті в) замінити слова «робота, пов'язана» на слова «послуги, що пов'язані»;

доповнити підпунктами такого змісту:

«г) врегулювання претензій;

д) послуги щодо організації та проведення розслідувань страхових випадків»;

у зв'язку з чим підпункт г) вважати підпунктом е);

– у Розділ V. Розпорядження Держфінпослуг «Про затвердження Положення про делегування Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, окремих повноважень об'єднанню страховиків» у пункті четвертому частини другої речення «розглядає скарги страховиків про відмову в прийнятті до саморегулівної організації» викласти у такій редакції:

«розглядає скарги страховиків та інших юридичних і фізичних осіб, які можуть бути членами саморегулівної організації, про відмову в прийнятті до саморегулівної організації».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамов В. Ю. Проблемы правового регулирования страховой деятельности в Российской Федерации [Электронный ресурс] : автореф. дисс. на соискание науч. степени д-ра юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / В. Ю. Абрамов. – М., 2011. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/problemu-pravovogo-regulirovaniya-strakhovoi-deyatelnosti-v-rossiiskoi-federatsii>.
2. Актуальні проблеми господарського права : навч. посіб. / [Беляневич О. А., Вінник О. М., Джури́нський В. О. та ін.] ; за ред. В. С. Щербини. – К. : Юрінком Інтер, 2012. – 528 с.
3. Алексеев С. С. Правовые средства : постановка проблемы, понятие, классификация / С. С. Алексеев // Советское государство и право. – 1987. – № 6. – С. 14–18.
4. Базилевич В. Д. Страхова справа / В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич. – 6-те вид. стер. – К. : Знання, 2008. – 352 с.
5. Баранова О. Особливості роботи страхових посередників в Україні / О. Баранова // Ринок Цінних паперів України. – 2011. – № 11–12 – С.71–76.
6. Басаков М. И. Страховое дело : Курс лекций / М. И. Басаков – М. : ПРИОР, 2001. – 124 с.
7. Батиашвили Т. О. Современные тенденции развития российского и мирового страховых рынков : на примере института страхового посредничества [Электронный ресурс] : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.14 «Мировая экономика», 08.00.10 «Финансы, денежное обращение и кредит» / Т. О. Батиашвили. – М., 2005. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/sovremennye-tendentsii-razvitiyarossiiskogo-i-mirovogo-strakhovykh-rynkov-na-primere-instit>.

8. Безух О. В. Засоби державного регулювання відносин у сфері економічної конкуренції / О. В. Безух // Засоби державного регулювання господарської діяльності : зб. наук. праць ; ред. кол.: В. С. Щербина (голова), Т. В. Боднар та ін. – К. : НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2012. – С. 58–77.

9. Беляневич О. А. Теоретичні проблеми господарського договірного права : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / О. А. Беляневич. – К., 2006. – 506 с.

10. Бервено С. М. Проблеми договірного права України : Монографія / С. М. Бервено. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 392 с.

11. Бекірова Е. Е. Критерії визначення видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню / Е. Е. Бекірова // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2004. – № 4 (12). – С. 119–124.

12. В Україні може бути введено ліцензування страхових агентів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fincompass.org.ua/insurance/1103>.

13. Васильєва В. А. Проблеми цивільно-правового регулювання відносин з надання посередницьких послуг : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.03 «Цивільне право; сімейне право; цивільний процес; міжнародне приватне право» / В. А. Васильєва. – Івано-Франківськ, 2006. – 409 с.

14. Вінник О. М. Господарське право : навчальний посібник / О. М. Вінник; МОНУ. – 2-ге вид., змінене та доп. – Київ : Правова єдність, 2009. – 768 с.

15. Віхров О. П. Господарське право. Спеціальна частина : Навчальний посібник / О. П. Віхров – К. : Видавничий Дім «Слово», 2006. – 344 с.

16. Войцеховська І. М. Поняття, ознаки та зміст перестрахової діяльності / І. М. Войцеховська // Адміністративне право та процес. – 2015. – № 3. – С. 298–305.
17. Войцеховська І. М. Перестрахове законодавство України : сучасний стан і перспективи розвитку / І. М. Войцеховська // Право і суспільство. – 2015. – № 6–2. – С. 57–65.
18. Войцеховська І. М. Поняття і сутність перестраховання / І. М. Войцеховська // Юридичний вісник. – 2015. – № 1 (34). – С. 110–114.
19. Волошин В. В. Призначення і розвиток актуарних розрахунків [Електронний ресурс] / В. В. Волошин. – Режим доступу : http://vlp.com.ua/files/11_31.pdf.
20. Габидулин І. А. Ринок страхових посередників Польщі [Електронний ресурс] / І. А. Габидулин. – Режим доступу : http://www.fspu.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=30&Itemid=30.
21. Галагуза Н. Ф. Страховое посредничество : значение, формы, перспективы [Електронний ресурс] : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.10 «Финансы, денежное обращение и кредит» / Н. Ф. Галагуза. – М., 2001. – Режим доступу : <http://www.dissercat.com/content/strakhovoe-posrednichestvo-znachenie-formy-perspektivy>.
22. Гвозденко А. А. Основы страхования : Учебник для студ. вузов по курсу «Основы страхования» / А. А. Гвозденко. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 304 с.
23. Гетьман Є. Підзаконний нормативно-правовий акт : поняття, ознаки, функції, види / Є. Гетьман // Вісник Національної академії правових наук України. – 2014. – № 2 (77). – С. 92–100.
24. Головачева А. С. Экономико-правовая сущность страховой посреднической деятельности / А. С. Головачева // *Leges et Vita*. – 2015. – № 4/4. – С. 14–18.

25. Головачова А. С. Види джерел правового регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні: теоретичні аспекти / А. С. Головачова // Проблеми модернізації приватного права в умовах євроінтеграції : зб. наук. пр. / за ред. Ю. В. Білоусова ; НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України. – Хмельницький : ФОП Мельник А. А., 2015. – С. 299–306.

26. Головачова А. С. Винагорода страхового брокера: теоретико-практичні питання / А. С. Головачова // Проблеми розвитку науки господарського права і вдосконалення господарського законодавства України : матеріали круглого столу (м. Київ, 4 грудня 2015 р.) – К. : Вид-во Ліра-К, 2015. – С. 67–70.

27. Головачова А. С. Господарсько-правове регулювання правового становища страхових агентів / А. С. Головачова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2015. – № 2 (101). – С. 95–100.

28. Головачова А. С. Господарсько-правове регулювання страхової посередницької діяльності в Україні / А. С. Головачова // 10 років застосування Господарського кодексу України: сучасний стан та перспективи вдосконалення кодифікації : Зб. доп. наук.-практ. конф. (14 листопада 2014 р., м. Київ) / Вищ. госп. суд України, Київ. апеляц. госп. суд, Громад. орг. «Всеукр. центр екон. права», Адвокат. об-ня «Arzinger» ; [голова ред. кол. : Подцерковний О. П.]. – Одеса : Юридична література, 2014. – С. 263–267.

29. Головачова А. С. Державне регулювання посередницької діяльності: необхідність і мета / А. С. Головачова // Часопис Київського університету права. – 2015. – № 4. – С. 184–188.

30. Головачова А. С. Джерела правового регулювання страхової та перестрахової посередницької діяльності / А. С. Головачова // Адміністративне право і процес. – 2015. – № 3. – С. 306–314.

31. Головачова А. С. Економічна сутність страхової посередницької діяльності / А. С. Головачова // Пріоритети розвитку юридичних наук у ХХІ столітті : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 10-11 квітня 2015 р.) – Одеса : ГО «Причорноморська фундація права», 2015. – Ч. I. – С. 128–131.

32. Головачова А. С. Історія становлення та розвитку законодавства в сфері посередництва у страхуванні та перестраховуванні на території України / А. С. Головачова // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – № 4. – С. 131–136.

33. Головачова А. С. Поняття та ознаки страхової посередницької діяльності / А. С. Головачова // Вплив юридичної науки на розвиток міжнародного та національного законодавства : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 20-21 лютого 2015 року). – Харків : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2015. – С. 51–55.

34. Головачова А. С. Поняття та ознаки страхової посередницької діяльності: науково-теоретичні проблеми визначення [Електронний ресурс] / А. С. Головачова // Форум права. – 2014. – № 4. – С. 76–83. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_4_16.pdf.

35. Головачова А. С. Правове становище страхових брокерів: проблемні аспекти / А. С. Головачова // Право і суспільство. – 2015. – № 6–2. – С. 55–60.

36. Головачова А. С. Принципи страхової посередницької діяльності / А. С. Головачова // Актуальні питання державотворення в Україні : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (22 травня 2015 року) / Ред. кол. : д.ю.н. І. С. Гриценко (голова), к.ю.н. Сахарук (відп. ред.) та ін. – К. : Прінт-Сервіс, 2015. – С. 263–264.

37. Головачова А. С. Проблеми правового становища страхових агентів / А. С. Головачова // Часопис Київського університету права. – 2015. – № 6-2. – С. 192–195.

38. Господарське право : Практикум / [В. С. Щербина, Г. В. Пронська, О. М. Вінник та інші] ; за заг. ред. В. С. Щербини. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 320 с.

39. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV / Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, №19–20, № 21–22. – Ст. 144.

40. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06 листопада 1991 року № 1798-XII / Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.

41. Дашковська О. Судовий прецедент і судова практика як джерела права / О. Дашковська // Вісник Академії правових наук України. – 2011. – № 1(64). – С. 34–41.

42. Дедиков С. В., Ключенко Л. Н. Договори имущественного страхования : гражданско-правовой аспект : метод. пособие в 2 т. / под общ. ред. С. В. Дедикова. – М. : Издательский дом «Регламент», 2007. – Том 1. Книга 2 : Заключение, исполнение и прекращение договоров. – 2007. – 340 с.

43. Державний реєстр страхових та перестрахових брокерів станом на 23 жовтня 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nfp.gov.ua/content/inshi-reestri-ta-pereliki.html>.

44. Джабраїлов Р. А. Поняття та зміст державного регулювання господарської діяльності / Р. А. Джабраїлов // Проблеми розвитку науки господарського права і вдосконалення господарського законодавства України : матеріали круглого столу (м. Київ, 4 грудня 2015 р.) – К. : Вид-во Ліра-К, 2015. – С. 81–84.

45. Добровольська В. В. Правові засади державного регулювання підприємницької діяльності в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / В. В. Добровольська. – О., 2007. – 21 с.

46. Дядюк А. Л. Правове регулювання комерційного посередництва (агентських відносин) у сфері господарювання : автореф. дис. на здобуття

наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / А. Л. Дядюк. – К., 2010. – 22 с.

47. Егоров А. В. К вопросу о многозначности понятия «посредничество» в законодательстве и доктрине гражданского права [Электронный ресурс] / А. В. Егоров. – Режим доступа : http://www.mpirpriv.de/files/pdf3/2010_03_19_013.pdf.

48. Ефимов С. Л. Энциклопедический словарь. Экономика и страхование / С. Л. Ефимов. – М. : Церих-ПЭЛ, 1996. – 528 с.

49. Жабинець О. Й. Державне регулювання страхової діяльності у контексті глобалізації світового страхового простору / О. Й. Жабинець // Науковий вісник НЛТУ України. – 2008. – Вип. 18.10. – С. 187–194.

50. Журавка О. С. Науково-методичні засади стратегічного розвитку страхового ринку : дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук : 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / О. С. Журавка. – Суми, 2010. – 205 с.

51. Журавка О. С. Пруденційне регулювання страхової діяльності / О. С. Журавка // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Проблеми інтеграції України у світовий простір : збірник наукових праць / НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2013. – Вип. 1 (99). – С. 139–146.

52. Загальні відомості про Федерацію страхових посередників України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://fspu.com.ua/pro_federaciju_zagalni_vidomosti.

53. Залетов А. Н. Страхование в Украине : учебное пособие / А. Н. Залетов; под. редакцией доктора экономических наук О. А. Слюсаренко. – К. : Международная агенция «BeeZone», 2002. – 452 с.

54. Залетов А. Н. Страхование дело в Украине : состояние, тенденции, перспективы / [С. А. Гоцуляк, А. Н. Залетов, А. И. Перетяжко, В. И. Шевченко]. – К. : Международная агенция «BeeZone», 2005. – 416 с.

55. Залетов О. М. Убезпечення життя : Монографія / О. М. Залетов. – К. : Міжнародна агенція «БІЗОН», 2006. – 688 с.

56. Залетов О. М. Фінансово-економічні основи діяльності страхових агентів [Електронний ресурс] / О. М. Залетов. – Режим доступу : <http://forinsurer.com/public/05/03/15/1768>.

57. Зискінд І. О. Господарсько-правовий аспект регулювання та нагляду (контролю) у сфері страхування : досвід України та зарубіжних країн : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / І. О. Зискінд. – О., 2011. – 20 с.

58. Исаев Н. А. Правовое регулирование договора перестрахования : проблемы теории и практики : дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / Н. А. Исаев. – Москва, 2006. – 193 с.

59. Інформаційне повідомлення щодо дотримання страховими та/або перестраховими брокерами строків складання та подання звітності до Нацкомфінпослуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nfp.gov.ua/news/1245.html>.

60. Інформація про посередницькі послуги у страхуванні та/або перестраховуванні за 2013 рік, 2014 рік та за перше півріччя 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nfp.gov.ua/content/informaciya-pro-poserednicki.html>.

61. Клапків Ю. М. Витоки національного страхового ринку України : монографія / Ю. М. Клапків. – Тернопіль : Карт-бланш, 2003. – 275 с.

62. Клочкова Е. Н. Договор перестрахования в российском гражданском праве [Електронний ресурс] : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / Е. Н. Клочкова. – Москва, 2009. – Режим доступу : <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1322760>.

63. Клочкова Е. Н. Договор перестрахования в российском гражданском праве : дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец.

12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / Е. Н. Клочкова. – Москва, 2009. – 180 с.

64. Кнейслер О. В. Ідентифікація перестраховальної послуги у системі страхових відносин [Електронний ресурс] / О. В. Кнейслер. – Режим доступу : <http://fp.cibs.ck.ua/files/1303/13kovipp.pdf>.

65. Книжка Л. А. Рынок страховых услуг Украины и посредничество на нем [Електронний ресурс] / Л. А. Книжка. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/3_SND_2010/Economics/58370.doc.htm.

66. Коваленко Т. О. Юридичні дефекти у правовому регулюванні земельних відносин : поняття та види / Т. О. Коваленко // Вісник Академії адвокатури України. – 2011. – № 2 (21). – С. 237–240.

67. Кодекс адміністративного судочинства України від 06 липня 2005 року № 2747-IV / Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35–36, № 7. – Ст. 446.

68. Кодекс етики в страховій діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uainsur.com/zakonodavstvo/codex/>.

69. Кодекс професійної етики страхових посередників України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://fspu.com.ua/kodeks_profesijnoi_etyku.

70. Козачук М. О. Свобода підприємницької діяльності та її обмеження в законодавстві України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / М. О. Козачук. – К., 2011. – 16 с.

71. Козьменко О. В. Страхування і страховий ринок : термінологія, законодавство і динаміка розвитку / О. В. Козьменко. – Суми : Ділові перспективи, 2006. – 68 с.

72. Колісник О. В. Удосконалення здійснення судочинства в Україні в контексті практики Європейського суду з прав людини / О. В. Колісник // Науковий вісник Чернівецького університету : Збірник наук. праць. – Чернівці, 2008. – С. 46–51.

73. Колодій А. М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація [Електронний ресурс] / А. М. Колодій. – Режим доступу : <http://dspace.nbuiv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/63807/08-Kolodiy.pdf?sequence=1>.
74. Конституція України від 26 червня 1996 року № 254к/96-ВР / Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
75. Коротка Р. О. Господарське-правове регулювання агентських відносин в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / Р. О. Коротка. – К., 2011. – 18 с.
76. Короткий словник страхових термінів / [уклад. : Т. А. Ротова, Л. О. Заволока, Т. Є. Терещенко]. – К., 1997. – 63 с.
77. Кравець І. М. Правове становище суб'єктів організаційно-господарських повноважень : монографія / І. М. Кравець – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 240 с.
78. Львов Б. Ю. Щодо основних результатів застосування Господарського кодексу України в практиці господарських судів / Б. Ю. Львов // 10 років застосування Господарського кодексу України: сучасний стан та перспективи вдосконалення кодифікації : Зб. доп. наук.-практ. конф. (14 листопада 2014 р., м. Київ) / Вищ. госп. суд України, Київ. апеляц. госп. суд, Громад. орг. «Всеукр. центр екон. права», Адвокат. об-ня «Arzinger» ; [голова ред. кол. : Подцерковний О. П.]. – Одеса : Юридична література, 2014. – С. 14–19.
79. Магнутова Т. Е. Правовое регулирование отношений по торговому посредничеству в гражданском праве : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / Т. Е. Магнутова. – М., 1998. – 21 с.

80. Майфат А. В. Понятие и организационно-правовые формы посредничества в гражданском праве : дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : 12.00.03 / А. В. Майфат. – Екатеринбург, 1992. – 186 с.

81. Макроекономіка : Підручник / [А. Г. Савченко, Г. О. Пухтаєвич, О. М. Тітьонко та ін.] ; За ред. А. Г. Савченка. – К. : Либідь, 2005. – 208 с.

82. Матяшевич А. Кто заплатит страховому брокеру? [Электронный ресурс] / А. Матяшевич. – Режим доступа : <http://forinsurer.com/public/06/01/24/2789>.

83. Махортов Ю. О., Теличко Н. О. Роль страховых брокеров у розвитку страхового ринку України [Електронний ресурс] / Ю. О. Махортов, Н. О. Теличко. – Режим доступа : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Evd/2009_4/22.pdf.

84. Микеладзе И. Е. Эволюция института брокеров на мировом рынке страховых услуг [Электронный ресурс] : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.14 «Мировая экономика» / И. Е. Микеладзе. – М., 2011. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/evolyutsiya-instituta-brokerov-na-mirovom-rynke-strakhovykh-uslug>.

85. Миргородський Д. Ю. Теоретичні підходи до дефініції поняття державне регулювання економіки / Д. Ю. Миргородський // Вісник НТУ «ХП». Серія : Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства – Харків : НТУ «ХП». – 2013. – № 49 (1022). – С. 90–98.

86. Міненко В. Л. Теоретико-методологічні засади узгодження взаємодії механізмів державного регулювання і саморегулювання ринку праці / В. Л. Міненко // Теорія та практика державного управління. – 2013. – Вип. 3 (42). – С. 1–8.

87. Модельний закон про саморегульовані організації : Постанова Міжпарламентської Асамблеї держав-учасниць країн СНД від 31 жовтня 2007 року № 29-7 [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/997_i5.

88. Мочерний С. В. Економічна теорія : навч. посіб. / С. В. Мочерний. – 4-те вид., стереотип. – К. : ВЦ «Академія», 2009. – 640 с.
89. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / [Беяневич О. А., Вінник О. М., Щербина В. С. та ін.] ; за заг. ред. Г. Л. Знаменського, В. С. Щербини. – 2-е вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 720 с.
90. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : у 2 т. / [Кузнєцова Н. С., Дзера І. О., Коссак В. М. та ін.] ; за ред. О. В. Дзери. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – Т. II. – 1088 с.
91. Наумець І. Суд підтримав Держфінпослуг, яка заборонила страховим брокерам отримувати винагороди від страховиків [Електронний ресурс] / І. Наумець. – Режим доступу : <http://news.finance.ua/ua/news/-/60527/sud-pidtrymav-derzhfinpouslug-yaka-zaboronyla-strahovym-brokeram-otrymuvaty-vynagorody-vid-strahovykiv>.
92. Об организации страхового дела в Российской Федерации : Закон Российской Федерации от 27 декабря 1992 года № 4015-1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_1307/.
93. Пархоменко Н. М. Джерела права : проблеми методології : монографія / Н. М. Пархоменко. – К. : ТОВ видавництво «Юридична думка», 2008. – 336 с.
94. Пархоменко Н. М. Джерела права : теоретико-методологічні засади : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Н. М. Пархоменко. – К., 2009. – 32 с.
95. Пацурія Н. Б. Поза-юридичні джерела страхового права і судова практика як соціальні регулятори страхових правовідносин [Електронний ресурс] / Н. Б. Пацурія. – Режим доступу : http://www.legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=435%3A260213-13&catid=63%3A4-0313&Itemid=78&lang=ru.

96. Пацурія Н. Б. Страхове право України : Навч. посібник / Н. Б. Пацурія. – Київ : Юрінком Інтер, 2006. – 176 с.

97. Пацурія Н. Б. Страхові правовідносини у сфері господарювання : проблеми теорії і практики : монографія / Н. Б. Пацурія. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2013. – 501 с.

98. Пацурія Н. Б. Суб'єкти страхових правовідносин у сфері господарювання : зміна наукових підходів до визначення правового становища / Н. Б. Пацурія // Університетські наукові записки. – 2014. – № 2 (50). – С. 225–235.

99. Пацурія Н. Б. Формування страхового законодавства : історичний аспект і перспективи розвитку / Н. Б. Пацурія // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2006. – Вип. 72/73. – С. 76–79.

100. Перелік страхових та/або перестрахових брокерів-нерезидентів, які повідомили про намір здійснювати діяльність на території України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nfp.gov.ua/content/inshi-reestrita-pereliki.html>.

101. Перспективи та практичні аспекти застосування звичаїв ділового обороту у судовій практиці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://yuricom.com/ua/yuridichniy_visnyk_ukrainy/overview/?id=158.

102. Писаренко Д. А. Адміністративні послуги в Україні : організаційно-правові аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Г. М. Писаренко. – Одеса, 2006. – 20 с.

103. Пікус Р. Міжнародний досвід діяльності страхових посередників / Р. Пікус, О. Терещенко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2009. – Вип. 107/108. – С. 20–23.

104. Плиса В. Й. Страхування : Навчальний посібник / В. Й. Плиса. – К. : Каравела, 2006. – 392 с.

105. Повідомлення про оприлюднення доопрацьованого проекту Розпорядження Нацкомфінпослуг «Про внесення зміни до Вимог до рейтингів фінансової надійності (стійкості) страховиків та перестраховиків-нерезидентів та порядку їх підтвердження» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nfp.gov.ua/news/1288.html>.

106. Податковий кодекс України від 02 грудня 2010 року № 2755-VI / Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13–14, № 15–16, № 17. – Ст. 112.

107. Полюхович В. Господарсько-правові форми державного регулювання фондового ринку України / В. Полюхович // Вісник Академії правових наук України. – 2011. – № 4. – С. 137–143.

108. Постанова Вищого господарського суду України від 24 липня 2008 року у справі за № 39/714-07(30/64-07) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vgsu.arbitr.gov.ua/docs/28_2031659.html.

109. Постанова Донецького окружного адміністративного суду від 20 серпня 2013 року у справі за № 805/10001/13-а [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33078146>.

110. Постанова Івано-Франківського окружного адміністративного суду від 05 вересня 2014 року у справі за № 809/740/13-а [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40421416>.

111. Постанова Київського апеляційного господарського суду від 07 лютого 2011 року у справі за № 46/315 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30516476>.

112. Постанова Київського апеляційного господарського суду від 13 січня 2010 року у справі за № 33/252 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35481615>.

113. Постанова Київського апеляційного господарського суду від 14 вересня 2010 року у справі за № 4/188 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/22048661>.

114. Постанова Окружного адміністративного суду м. Києва від 13 серпня 2014 року у справі за № 826/10822/14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40230721>.

115. Предпринимательское (хозяйственное) право : Учебник. В. 2 томах. Т. 1. / [Андреев В. К., Андреева Л. В., Голубков А. Ю. и др.] ; отв. ред. О. М. Олейник. – М. : Юристъ, 2000. – 727 с.

116. Про визнання такими, що втратили чинність, деяких Наказів Комітету у справах нагляду за страховою діяльністю та Міністерства фінансів України з питань страхової діяльності : Наказ Міністерства фінансів України від 18 серпня 2005 року № 565 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0993-05>.

117. Про визнання такими, що втратили чинність, розпорядження Держфінпослуг від 01 березня 2011 року № 111 та розпорядження Нацкомфінпослуг від 28 листопада 2013 року № 4370 : Розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг від 23 червня 2015 року № 1368 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0827-15/paran8#n8>.

118. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV / Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 30. – Ст. 260.

119. Про внесення змін до деяких законів України та виклад Закону України «Про страхування» у новій редакції : Проект Закону України від 06 вересня 2012 року № 5199-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=42141.

120. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України : Розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг від 29 квітня 2014 року № 1321 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0528-14/paran20#n20>.

121. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи : Закон України від 28 грудня 2014 року № 71-VIII / Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 7–8, № 9. – Ст. 55.

122. Про Державний бюджет України на 2014 рік : Закон України від 16 січня 2014 року № 719-VII / Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 9. – Ст. 93.

123. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань : Закон України від 15 травня 2003 року № 755-IV / Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 31–32. – Ст. 263.

124. Про деякі питання здійснення обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 09 липня 2010 року № 566 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0689-10>.

125. Про деякі питання практики застосування норм Цивільного та Господарського кодексів України : Інформаційний лист Вищого господарського суду України від 07 квітня 2008 року № 01-8/211 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v_211600-08.

126. Про електронний цифровий підпис : Закон України від 22 травня 2003 року № 852-IV / Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 36. – Ст. 276.

127. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22 травня 2003 року № 851-IV / Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 36. – Ст. 275.

128. Про забезпечення права на справедливий суд : Закон України від 12 лютого 2015 року № 192-VIII / Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 18, № 19–20. – Ст. 132.

129. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом : Закон України від 28 листопада 2002 року № 249-IV / Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 1. – Ст. 2.

130. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1702-VII / Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 50–51. – Ст. 2057.

131. Про застосування іноземної валюти в страховій діяльності : Постанова Національного банку України від 11 квітня 2000 року № 135 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0254-00>.

132. Про затвердження Вимог до рейтингів фінансової надійності (стійкості) страховиків та перестраховиків-нерезидентів та порядку їх підтвердження та визнання такими, що втратили чинність, деяких розпоряджень Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України : Розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1285-13>.

133. Про затвердження Інструкції про порядок сертифікації страхових брокерів, ведення державного реєстру страхових брокерів та регулювання їхньої діяльності : Наказ Комітету у справах нагляду за страховою діяльністю від 26 жовтня 1999 року № 78 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0095-00>.

134. Про затвердження Кваліфікаційних вимог до осіб, які можуть займатися актуарними розрахунками : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 8 лютого 2005 року № 3519 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0265-05>.

135. Про затвердження Кваліфікаційних вимог до страхових агентів, необхідних для здійснення посередницької діяльності з обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів : Розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг від 23 липня 2013 року № 2401 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1398-13>.

136. Про затвердження Концепції запровадження пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами та Програми розвитку системи пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 15 липня 2010 року № 585 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1 /FIN56870.html.

137. Про затвердження Ліцензійних умов провадження страхової діяльності : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 28 серпня 2003 року № 40 / Офіційний вісник України. – 2003. – № 38. – Ст. 173.

138. Про затвердження Методики визначення ціни страхового тарифу : Розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг від 28 листопада 2013 року № 4370 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z2091-13>.

139. Про затвердження планів імплементації актів законодавства ЄС : Розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг від 18 лютого 2015 року № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FN009902.html.

140. Про затвердження Положення про делегування Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, окремих повноважень об'єднанню страховиків : Розпорядження

Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 21 серпня 2008 року № 1000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1063-08>.

141. Про затвердження Положення про Державний реєстр фінансових установ : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 28 серпня 2003 року № 41 / Офіційний вісник України. – 2003. – № 38. – Ст. 193.

142. Про затвердження Положення про застосування Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, заходів впливу за порушення законодавства про фінансові послуги, та визнання такими, що втратили чинність, деяких розпоряджень Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України : Розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг від 20 листопада 2012 року № 2319 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z2112-12/page>.

143. Про затвердження Положення про навчання, перепідготовку, підвищення кваліфікації та складання екзаменів особами, які провадять діяльність на ринках фінансових послуг : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 25 грудня 2003 року № 183 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0122-04/para16#n16>.

144. Про затвердження Положення про реєстрацію страхових та перестрахових брокерів і ведення державного реєстру страхових та перестрахових брокерів : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 28 травня 2004 року № 736 / Офіційний вісник України. – 2004. – № 26. – Ст. 116.

145. Про затвердження Порядку реєстрації договорів перестрахування та надання страховиками (цедентами, перестраховувальниками) інформації про укладені договори перестрахування з страховиками (перестраховиками) нерезидентами : Розпорядження Національної комісії, що здійснює державне

регулювання у сфері ринків фінансових послуг від 15 вересня 2015 року № 2201 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1327-15>.

146. Про затвердження Порядку реєстрації страхових агентів, які мають право здійснювати посередницьку діяльність з обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, у Моторному (транспортному) страховому бюро України : Розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг від 18 квітня 2013 року № 1270 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0760-13/conv>.

147. Про затвердження Порядку складання звітних даних страховиків : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 03 лютого 2004 року № 39 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0517-04>.

148. Про затвердження Порядку складання та подання звітності страхових та/або перестрахових брокерів : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 04 серпня 2005 року № 4421 / Офіційний вісник України. – 2005. – № 35. – Ст. 336.

149. Про затвердження Порядку та вимог щодо здійснення перестраховання у страховика (перестраховика) нерезидента : Постанова Кабінету Міністрів України від 04 лютого 2004 року № 124 / Офіційний вісник України. – 2004. – № 5. – Ст. 41.

150. Про затвердження Правил проведення перевірок (інспекцій) Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових, та визначення такими, що втратили чинність, деяких розпоряджень Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України : Розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг від 27 листопада 2012 року

№ 2422 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0211-13>.

151. Про затвердження Правил формування, обліку та розміщення страхових резервів за видами страхування, іншими, ніж страхування життя : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 17 грудня 2004 року № 3104 / Офіційний вісник України. – 2005. – № 2. – Ст. 339.

152. Про затвердження Програми розвитку вітчизняного страхового ринку на 1998-2000 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 14 вересня 1998 року № 1428 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1428-98-%D0%BF>.

153. Про затвердження Програми розвитку страхового ринку України на 2001 – 2004 роки : Постанова Кабінету Міністрів від 2 лютого 2001 року № 98 / Офіційний вісник України. – 2001. – № 6. – Ст. 17.

154. Про затвердження Типового положення про організацію діяльності аварійних комісарів : Постанова Кабінету Міністрів України від 05 січня 1998 року № 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/8-98-%D0%BF>.

155. Про затвердження Типової програми перевірок страховиків та страхових посередників : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 21 серпня 2003 року № 37 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.3801.0>.

156. Про затвердження Типової програми підвищення кваліфікації страхових та перестрахових брокерів : Розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг від 12 серпня 2014 року № 2402 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nfp.gov.ua/news/743.html>.

157. Про затвердження форми повідомлення страхового та/або перестрахового брокера-нерезидента про намір здійснювати діяльність на

території України та Порядку заповнення форми повідомлення страхового та/або перестрахового брокера-нерезидента про намір здійснювати діяльність на території України : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 21 серпня 2008 року № 1001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1030-08>.

158. Про затвердження форми Податкової декларації з податку на прибуток підприємств : Наказ Міністерства фінансів України від 20 жовтня 2015 року № 897 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1415-15>.

159. Про заходи щодо подальшого розвитку державного страхування та підвищення якості роботи страхових органів : Постанова Ради Міністрів СРСР від 30 серпня 1984 року № 932 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ligazakon.ua/>.

160. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16 квітня 1991 року № 959-XII / Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 29. – Ст. 377.

161. Про імплементацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 року № 847-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/847-2014-%D1%80#n12>.

162. Про Конституційний Суд України : Закон України від 16 жовтня 1996 року № 422/96-ВР / Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 49. – Ст. 272.

163. Про Концепцію вдосконалення державного регулювання господарської діяльності : Указ Президента України від 03 вересня 2007 року № 816/2007 / Офіційний вісник України. – 2007. – № 66. – Ст. 2540.

164. Про ліквідацію Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України : Указ Президента України від 23 листопада 2011 року № 1069/2011 / Офіційний вісник України. – 2011. – № 94. – Ст. 3418.

165. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг : Указ Президента України від 23 листопада 2011 року № 1070/2011 / Офіційний вісник України. – 2011. – № 94. – Ст. 41.

166. Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів : Закон України від 01 липня 2004 року № 1961-IV / Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 1. – Ст. 1.

167. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 05 квітня 2007 року № 877-V / Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 29. – Ст. 389.

168. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність : Закон України від 12 липня 2001 року № 2658-III / Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 47. – Ст. 251.

169. Про порядок провадження діяльності страховими посередниками : Постанова Кабінету Міністрів від 18 грудня 1996 року № 1523 / Зібрання постанов уряду України. – 1996. – № 21. – Ст. 590.

170. Про посередництво у страхуванні : Директива 2002/92/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 9 грудня 2002 року / Official Journal. – L 9. – 15.01.2003. – Р. 3-10.

171. Про реєстрацію та сертифікацію страхових брокерів : Наказ Комітету у справах нагляду за страховою діяльністю від 03 червня 1999 року № 41 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.4144.0>.

172. Про роботу позаштатних страхових агентів : Інструкція Міністерства Фінансів СРСР від 16 травня 1959 року № 135 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ligazakon.ua/>.

173. Про систему валютного регулювання і валютного контролю : Декрет Кабінету Міністрів України від 19 лютого 1993 року № 15-93 / Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 17. – Ст. 184.

174. Про страхову дистрибуцію (в новій редакції) : Директива (ЄС) 2016/97 Європейського Парламенту та Ради від 20 січня 2016 року / Official Journal. – L 26. – 02.02.2016. – Р. 19.

175. Про страхування : Декрет Кабінету Міністрів України від 10 травня 1993 року № 47-93 / Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 29. – Ст. 320.

176. Про страхування : Закон України від 07 березня 1996 року № 85/96-ВР / Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 18. – Ст. 78.

177. Про судову практику розгляду цивільних справ, що виникають з договорів страхування : Лист Верховного Суду України від 19 липня 2011 року / Вісник Верховного Суду України. – 2011. – №8 (132). – С. 12–28.

178. Про схвалення Концепції розвитку страхового ринку України до 2010 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2005 року № 369-р / Офіційний вісник України. – 2005. – № 35. – Ст. 101.

179. Про умови праці позаштатних страхових агентів : Постанова Ради Міністрів СРСР від 15 жовтня 1949 року № 4803 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ligazakon.ua/>.

180. Про умови та оплату праці позаштатних страхових агентів : Інструкція Головного управління державного страхування СРСР від 14 грудня 1984 року № 182 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ligazakon.ua/>.

181. Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг : Закон України від 12 липня 2001 року № 2664-III / Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 1. – Ст. 1.

182. Про цінні папери та фондовий ринок : Закон України від 23 лютого 2006 року № 3480-IV / Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 31. – Ст. 268.

183. Пронська Г. В. Вибране. – К. : Освіта України, 2013. – 696 с.
184. Професія актуарія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://actuary.in.ua/ua/about/profession/>.
185. Расшивалов Д. Посередницькі послуги у страхуванні [Електронний ресурс] / Д. Расшивалов. – Режим доступу : http://papers.univ.kiev.ua/ekonomika/articles/Economic_and_regulatory_nature_of_conflict_of_interests_in_insurance_intermediary_services_14261.pdf.
186. Резнікова В. В. Державне регулювання посередництва в сфері господарювання / В. В. Резнікова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2011. – Вип. 86. – С. 42–48.
187. Резнікова В. В. Посередництво в економіці та господарському праві України / В. В. Резнікова // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 11. – С. 74–77.
188. Резнікова В. В. Посередництво на страховому ринку України [Електронний ресурс] / В. В. Резнікова // Инфо-пресса. – Режим доступу : <http://www.info-prensa.com/article-352.html>.
189. Резнікова В. В. Посередництво та представництво як суміжні правові категорії / В. В. Резнікова // Вісник господарського судочинства. – 2010. – № 6. – С. 55–67.
190. Резнікова В. В. Правове регулювання посередництва у сфері господарювання (теоретичні аспекти) : монографія / В. В. Резнікова. – Хмельницький : Видавництво Хмельницького університету управління та права, 2010. – 706 с.
191. Резнікова В. В. Теоретичні проблеми регулювання посередництва у сфері господарювання України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / В. В. Резнікова. – К., 2011. – 28 с.

192. Річні підсумки функціонування Реєстру страхових агентів : зареєстрована 13 601 особа [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mtsbu.ua/ua/presscenter/news/112725/>.

193. Рішення Господарського суду Луганської області від 11 липня 2013 року у справі за № 913/1448/13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30424315>.

194. Рішення Господарського суду м. Києва від 15 березня 2013 року у справі за № 910/10551/13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/22081687>.

195. Рішення Господарського суду міста Києва від 06 березня 2013 року у справі за № 910/2744/13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36789035>.

196. Рішення Господарського суду міста Києва від 10 вересня 2010 року у справі за № 33/522 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/67431760>.

197. Рішення Господарського суду міста Києва від 20 квітня 2015 року у справі за № 910/6565/15-г [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42467698>.

198. Рішення Господарського суду Харківської області від 05 березня 2015 року у справі за № 922/183/15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/45108954>.

199. Рішення Господарського суду Чернігівської області від 25 березня 2015 року у справі за № 927/278/152 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/120453756>.

200. Романишин В. Два мільярди виплат потерпілим – знак якості ринку обов'язкового страхування відповідальності автовласників / В. Романишин // Финансовые услуги. – № 3–4. – 2010. – С. 2–5.

201. Сальнікова Г. І. Правове регулювання посередництва в підприємницькій діяльності : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид.

наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Г. І. Сальнікова. – Х., 2003. – 206 с.

202. Саніахметова Н. Поняття державного регулювання підприємництва / Н. Саніахметова // Українське комерційне право. – 2005. – № 6. – С. 10–17.

203. Світлична О. С. Актуальні проблеми рейтингування страхових компаній [Електронний ресурс] / О. С. Світлична. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/10005/1/33.pdf>.

204. Семенова К. Г. Договір перестраховання : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / К. Г. Семенова. – Харків, 2007. – 193 с.

205. Семенова К. Г. Правовий статус сторін договору перестраховання [Електронний ресурс] / К. Г. Семенова. – Режим доступу : http://science.crimea.edu/zapiski/2010/law/uch_23_1law/11_semenova.pdf.

206. Сергійко О. В. Ліцензування як засіб державного регулювання певних видів господарської діяльності / О. В. Сергійко // Засоби державного регулювання господарської діяльності : зб. наук. пр. / НАПрН України, НДІ приват. права і підприємництва ; ред. кол. : В. С. Щербина (голова) [та ін.]. – К. : Ред. журн. «Право України», 2013. – 184 с.

207. Сибіга О. М. Договір комісії за Цивільним кодексом України : монографія / О. М. Сибіга. – Х. : Право, 2010. – 184 с.

208. Смолин Г. В. Державне регулювання господарської діяльності : курс лекцій / Г. В. Смолин. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 528 с.

209. Смолин Г. В. До питання визначення співвідношення регулювання та дерегулювання господарської діяльності / Г. В. Смолин // Удосконалення правового статусу учасників відносин у сфері господарювання. Збірник наукових праць (за матеріалами Всеукраїнської

науково-практичної конференції, м. Київ, 20 листопада 2008). – К. : НДІ приватного права і підприємництва АПрН України, 2009. – С. 61–67.

210. Сподарева О. Г. Розвиток системи державного регулювання страхового ринку України [Електронний ресурс] / О. Г. Сподарева. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/18796/1/17-76-80.pdf>.

211. Статут Асоціації «Страховий бізнес» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://insurancebiz.org/about/charter.php>.

212. Статут Асоціації «Українська федерація убезпечення» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ufu.org.ua/ua/about/info/charter/>.

213. Статут Ліги страхових організацій України : Резолюція VIII З'їзду членів інших об'єднань юридичних осіб та Ліги страхових організацій України від 15 листопада 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uainsur.com/liga/about/statut/>.

214. Степаненко С. В. Еволюція наукових поглядів і вибір концепцій підвищення ефективності державного регулювання процесів економічного розвитку [Електронний ресурс] / С. В. Степаненко. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2013-2/doc/2/08.pdf>.

215. Степанова Т. В. Страховое право Украины : Конспект лекций / Т. В. Степанова. – Одесса : Студия «Негоциант», 2007. – 82 с.

216. Страховий брокер «Консорис» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://consoris.com.ua/about.html>.

217. Страховий брокер «Марш» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukraine.marsh.com/>.

218. Страховий та перестраховий брокер «Oakeshott Insurance Consultants Ltd» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oakeshott.com.ua/home.php>.

219. Страхування : підручник / [Базилевич В. Д., Пікус Р. В., Черняк О. І. Та ін.] ; за ред. В. Д. Базилевича. – Київ : Знання, 2008. – 1019 с.

220. Сукманова О. В. Господарський договір про надання консультаційних послуг : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / О. В. Сукманова. – Донецьк, 2005. – 19 с.

221. Супрун Л. Інститут страхового і перестрахового брокера в Україні : реалії та перспективи [Електронний ресурс] / Л. Супрун. – Режим доступу : <http://justinian.com.ua/article.php?id=2443>.

222. Сухов В. А. Государственное регулирование финансовой устойчивости страховщиков / В. А. Сухов. – М. : Анкил, 1995. – 112 с.

223. Тесленко М. Юридична сила і значення правових позицій Конституційного Суду України / М. Тесленко // Вісник Конституційного Суду України. – 2003. – № 4. – С. 37–39.

224. Ткаченко Н. Ф. Фінансова стійкість страхових компаній : теоретичні підходи / Н. Ф. Ткаченко // Фінанси України. – 2009. – № 6. – С. 104-121.

225. Ткаченко Н. Ф. Фінансова стійкість страхових компаній в умовах глобалізації / Н. Ф. Ткаченко // Фінанси України. – 2010. – № 3. – С. 82–91.

226. Тодуа Т. Л. Правове регулювання комерційного посередництва у сфері господарювання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / Т. Л. Тодуа ; НАН України, Ін-т екон.-прав. дослідж. – Київ, 2014. – 18 с.

227. Третяк Г. С. Державне регулювання економіки та економічна політика : навч. посіб. / Г. С. Третяк, К. М. Бліщук. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2011. – 128 с.

228. Турбина К. Е. Мирова практика государственного регулирования международного страхования / К. Е. Турбина // Страхование право. – 2001. – № 1. – С. 32–40.

229. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і

їхніми державами – членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248387631.

230. Уралова Ю. П. Поняття та види посередницької діяльності у сфері страхування / Ю. П. Уралова // Право і суспільство. – 2013. – № 5. – С. 52–57.

231. Ухвала Київського апеляційного адміністративного суду від 04 грудня 2014 року у справі за № 826/10822/14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41803496>.

232. Ухвала Львівського апеляційного адміністративного суду від 16 липня 2014 року у справі за № 9988/13/876 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39843869>.

233. Федорова Т. А. Основы страховой деятельности : Учебник / Т. А. Федорова. – М. : Издательство БЕК, 1999. – 776 с.

234. Фурман В. М. Страховий ринок України : стан, проблеми розвитку та шляхи їх розв'язання / В. М. Фурман // Фінанси України. – 2004. – № 12. – С. 131–140.

235. Фурман В. М. Страховий ринок України: проблеми становлення та стратегія розвитку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. екон. наук : спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / В. М. Фурман. – К., 2006. – 36 с.

236. Фурман В. М. Страхування : теоретичні засади та стратегія розвитку : Монографія / В. М. Фурман. – К. : КНЕУ, 2005. – 296 с.

237. Хозяйственное право : Учебник / [В. К. Макутов, Г. Л. Знаменський, К. С. Хахулин и др.] ; под. ред. Макутова В. К. – К. : Юринком Интер, 2002. – 912 с.

238. Худяков А. И. Страхование право / А. И. Худяков. – М. : Юридический центр Пресс, 2004. – 691 с.

239. Цветков В. В. Адміністративна реформа-ефективність державного управління / В. В. Цветков // Часопис Київського університету права. – 2002. – № 2. – С. 9–14.

240. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV / Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40–44. – Ст. 356.

241. Цуркан І. М., Герасимова І. Ю. Вплив глобалізаційних процесів на розвиток страхового ринку України / І. М. Цуркан, І. Ю. Герасимова // Держава та регіони : серія Економіка та Підприємництво. – 2014. – № 6 (81). – С. 127–137.

242. Шаповаленко А. С. Агентский договор в системе посреднических сделок в российском гражданском праве : дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / Шаповаленко А. С. – Ростов-на-Дону, 2003. – 165 с.

243. Шахов В. В. Страхование : Учебник для вузов / В. В. Шахов. – М. : ЮНИТИ, 2003. – 311 с.

244. Шиминова М. Я. Основы страхового права России / М. Я. Шиминова. – М., 1993. – 178 с.

245. Штефюк П. Л. Удосконалення формування комісійної винагороди страхових посередників [Електронний ресурс] / П. Л. Штефюк. – Режим доступу : [http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Nvbdfa/2009_4/4\(17\)_2009_articles/4\(17\)_2009_articles_1/4\(17\)_2009_articles_1_shtefiuk.pdf](http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Nvbdfa/2009_4/4(17)_2009_articles/4(17)_2009_articles_1/4(17)_2009_articles_1_shtefiuk.pdf).

246. Щербина В. С. Господарське право : підручник / В. С. Щербина. – 4-те вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 640 с.

247. Щербина В. С. До питання щодо принципів господарського права / В. С. Щербина // 10 років застосування Господарського кодексу України: сучасний стан та перспективи вдосконалення кодифікації : Зб. доп. наук.-практ. конф. (14 листопада 2014 р., м. Київ) / Вищ. госп. суд України, Київ. апеляц. госп. суд, Громад. орг. «Всеукр. центр екон. Права», Адвокат. об-ня «Arzinger» ; [голова ред. кол. : Подцерковний О. П.]. – Одеса : Юридична література, 2014. – С. 19–25.

248. Щербина В. С. Господарське право : підручник / В. С. Щербина. – 5-те вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2012. – 600 с.

249. Щербина В. С. Державний нагляд (контроль) у сфері господарювання : удосконалення правового регулювання / В. С. Щербина // Юрист України. – 2011. – № 2(15). – С. 30–33.

250. Щербина В. С. Поняття та види засобів державного регулювання господарської діяльності / В. С. Щербина // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2012. – № 94. – С. 10–15.

251. Щербина В. С. Попередження господарських правопорушень / В. С. Щербина. – Київ : Либідь, 1993. – 132 с.

252. Щербина В. С. Правові аспекти державного регулювання господарської діяльності / В. С. Щербина // Вибране. Збірка статей. – К. : Вид. Ліра-К, 2015. – 607 с.